

PÄÄOMIEN ILMENEMINEN KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA

Inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja
symbolinen pääoma kotoutumiskoulutuksessa

Raisa Muikku
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja
kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalipolitiikka
Joulukuu 2015

TAMPEREEN YLIOPISTO: Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

RAISA MUIKKU: PÄÄOMIEN ILMENEMINEN KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA.

Inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen pääoma kotoutumiskoulutuksessa

Pro gradu -tutkielma, 110 s., 3 liitettä

Ohjaaja: Ritva Nätkin

Sosiaalipolitiikka

TIIVISTELMÄ

Suomi on pohjoismainen hyvinvointivaltio, jonka vahvana ajatuksena on universalismi. Siihen pohjaa myös kotoutujien integraatio, jota lähestyn John W. Berryn akkulturaatioteorian strategiana. Kotoutujina maahanmuuttajat voivat tulla osallisiksi työvoimapolitiittisista toimenpiteistä. Nämä tähtäävät kotoutujan osallisuuteen yhteiskunnasta työllistymisen kautta. Työvoimapolitiittisen kotoutumiskoulutuksen toteutus pohjaa opetushallituksen hyväksymään velvoittavaan opetussuunnitelmaan. Se on aikuiskoulutusta, jossa tuetaan valmiuksien ja resurssien kasvamista työn tai jatkokoulutuspaikan saamiseksi. Tarkastelen tutkimuksessani sitä, miten inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen pääoma ilmenevät kotoutujan työllistymisen tavoittelemisessa kotoutumiskoulutuksessa. Tutkimusmetodologiani on etnografia. Tutkimustehtävä nousi etnografian osallistuvaan havainnointiin perustuvan kenttätyön ja sen pohjalta nousevan teoreettisen ymmärryksen synteessä. Pääoman käsitteissä kiinnityn erityisesti Pierre Bourdieun sekä Mark S. Granovetterin näkemyksiin. Etnografiani paikallistui Uudenmaan ELY-keskuksen alueella olevan koulutuksenjärjestäjän kotoutumiskoulutukseen. Pääasiallisen aineistoni sain osallistuvasta havainnoinnista, jonka taltiointi kenttäpäiväkirjaksi. Tämä täydentyi 10 tutkimushaastattelun avulla, joista neljä tein kotoutujille, kolme opettajille ja kolme muulle henkilöstölle. Aineistoni täydentyi lisäksi kenttäpäiväkirjaan sanoittamani valokuva-aineiston avulla.

Kotoutumiskoulutus nauttii sekä kotoutujien että henkilökunnan arvostusta. Kotoutujille sen symbolinen arvo on merkittävä. Opettajat korostavat kotoutujien arvostaman inhimillisen pääoman, kielitaidon, rinnalla kulttuurisen pääoman merkitystä. Työharjoittelu on selkeä työkalu pääomien kerryttämiseksi silloinkin, kun se ei vastaa kotoutujan omaa ammatillista kokemusta tai toivetta. Lähihoitajan työhön kannustetaan. Ihmisten välille muodostuu siteitä, joita Granovetter lajitteli muun muassa ajankäytön ja intensiteetin perusteella vahvoiksi, heikoiksi ja poissaoleviksi siteiksi. Kotoutujalle pääomien kannalta heikot siteet ovat merkittäviä. Erityisesti opettaja toimii siltana tulomaan pääomiin oman habituksensa kautta. Alkuvaiheen kotoutujilla vahvat siteet ovat suvun piiristä. Kotoutujat kaipaavat kiirettä symboloimaan osallisuutta. Henkilöstö nauttii kotoutujan taholta moni-ilmeistä, myös pakotettua, luottamusta. Opettajan symbolinen asema ja instituution suoma luottamus mahdollistavat myös yhteiskunnan ja samalla kotoutumiskoulutuksen arvojen vastaista aktiivista opettamista, jonka nimeän tutkielmassani kontrapääomaksi. Sukupuolten välinen tasa-arvo puolestaan on asia, jota opetuksessa lähestytään liian hienovaraisesti ja integroidusti. Asian sisäistämiseksi tarvitaan nykyistä selkeämpää ja rohkeampaa painotusta. Koulutus kilpailutusjärjestelmän kautta aiheuttaa kenttään jännitteisyyttä ja ehkäisee yhteistyötä sekä sisällön kehittämistä.

Asiasanat: integraatio, kotoutuja, maahanmuuttaja, kotoutumiskoulutus, inhimillinen pääoma, sosiaalinen pääoma, kulttuurinen pääoma, symbolinen pääoma, etnografia

UNIVERSITY OF TAMPERE: School of Social Sciences and Humanities

RAISA MUIKKU: The Appearance of Capitals in Integration Training for immigrants. Human, Social, Cultural and Symbolic Capital in the Integration Training for immigrants

Master's Thesis, 110 p., 3 Appendixes

Supervisor: Ritva Nätkin

ABSTRACT

Finland is a Nordic welfare country with a strong principle of universalism. The integration training for immigrants is based on this principle. I deal with the concept of integration as a chosen strategy of the John W. Berry's Acculturation theory. As an integrated immigrant, the individual becomes entitled to the measures of labour politics. These aim to facilitate the participation of the society. The practical implementation of the integration training, as part of the measures of the labour politics, is refined by the binding Curriculum approved by the Finnish National Board of Education. This takes the form of adult training, and recognizes and enhances the skills and resources in order for the integrating immigrants to enter employment or further education. This paper studies how human, social, cultural and symbolic capitals appear in the integration training. The research question arose from the synthesis of extensive field work and simultaneous understanding of the key theoretical concepts. In the concept of capital I relied especially on the understanding of Pierre Bourdieu and Mark S. Granovetter. The data analysed in this thesis is to be located to integration training for immigrants funded by the Centre for Economic Development, Transport and the Environment of Uusimaa. Using the methodology of ethnography, this data was acquired during participative observation and recorded as a field diary. The data was completed by ten research interviews and with the knowledge received of the photos. This data was included in the field diary. It was found that the integration training is appreciated by both the integrating immigrants and the staff. For the integrating immigrants the symbolic value of it is strong. Aside from the human capital value of it, the teachers emphasize also the cultural capital possibilities provided by it. In obtaining immaterial capital, the work practice field is a significant tool, even if the practice field place is not always in line with the immigrant's wishes or work experience. As a profession, the students are often guided to choose practical nursing. Granovetter called the connections in between human beings as strong, weak and absent ties. For the integrating immigrant the weak ties are significant pursuing immaterial capital. Especially the teacher can be a bridge to the capitals of the new country by his habitus as a whole. At the beginning of the integration process, the strong ties are within the family. The integrating immigrants expressed a desire to "be in a hurry" to symbolize their inclusion. The staff enjoys multi-manifested trust from the part of the integrating immigrants. The teacher's symbolic status and the trust granted from the institution allow also the teaching against the Finnish society's values. In this thesis I name it Contra-capital of trust. The equality of both sexes is a theme that is approached too softly and too subtly both in themes and the way of teaching. Bolder emphasis is needed. Competition in the area of organizing and implementing the training causes tension and prevents development of the field as a whole.

Key word: integration, an integrating immigrant, an immigrant, integration training, human capital, social capital, cultural capital, symbolic capital, ethnography

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO – KOTOUTUMISEN KIVIJALKAA ETSIMÄSSÄ	1
2 INTEGRAATIO UNIVERSALISMIN ULOTTUVUUTENA	4
2.1 Integraatio akkulturaatiossa	4
2.2 Pohjoismaisen hyvinvointivaltion universalismi kotoutujan integraation pohjana	7
3 KOTOUTUMINEN JA TYÖ	10
3.1 Maahanmuuttaja kotoutujana	10
3.2 Maahanmuuttajista Suomessa.....	11
3.3 Työn merkityksestä kotoutumisessa	13
4 KOTOUTUMISKOULUTUS	15
4.1 Kotoutumiskoulutus lainsäädännössä ja ohjeistuksessa	15
4.2 Kotoutumiskoulutus osana suomalaista kotouttamispolitiikkaa.....	18
4.3 Kotoutumiskoulutus osana aktiivista työvoimapolitiikkaa.....	20
4.4 Aktiivinen työvoimapolitiikka ja instituutiot	21
5 PÄÄOMAN KÄSITE TYÖLLISTYMISSÄ JA TYÖLLISTYMIEN TAVOITTELUSSA.....	23
5.1 Inhimillinen pääoma.....	24
5.2 Sosiaalinen pääoma	25
5.3 Kulttuurinen ja symbolinen pääoma.....	28
5.4 Maahanmuuttajan työmarkkina-asemaan vaikuttavia tekijöitä	30
6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TUTKIMUSMETODI JA TUTKIMUKSEN KULKU	33
6.1 Etnografia tutkimusmetodologiana.....	34
6.2 Etnografian kenttä ja aineistot	36
6.2.1 Keräämäni aineisto ja monipaikkainen kotoutumiskoulutuksen kenttä	37
6.2.2 Aineiston analyysi	42
6.3 Etnografisen tutkimuksen eettiset näkökulmat sekä luotettavuus	46
7 PÄÄOMAT TYÖLLISTYMIEN TAVOITTELUSSA.....	50
7.1 Kentälle.....	51
7.1.1 Materiaalisfyysinen kenttä.....	53
7.1.2 Vuorovaikutus ja sosiaaliset suhteet kentän rakentajana.....	56
7.2 Osaksi osaavaa Suomea – Inhimillinen pääoma ja kotoutumiskoulutus.....	58
7.3 Siteiden merkitys sosiaalisen pääoman muutoksissa.....	65
7.3.1 Heikot, poissaolevat ja vahvat siteet työllistymisen edistäjinä.....	67

7.3.2 Luottamus sopeutumisen avaimena.....	76
7.3.3 Kilpailujen kenttä	80
7.4 Osallisuus ja erottelu – Kulttuurisen pääoman ilmentymiä.....	84
7.4.1 Sopeutumisen vaatimus – Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus suomalaisen kulttuurisen pääoman tekijänä	88
7.4.2 Symbolinen pääoma arvona.....	90
8 YHTEENVETO TULOKSISTA	92
9 ”KOSKA ERI KIELI, ERI KULTTUURI, KAIKKI ON ERI”	96
LÄHTEET	100
LIITTEET	111

1 JOHDANTO – KOTOUTUMISEN KIVIJALKAA ETSIMÄSSÄ

Maahanmuuttajien kotoutuminen ja kotouttaminen eli integraatio on noussut Suomessa selkeästi yhteiskunnalliseen keskusteluun 1990-luvulta alkaen. Monikulttuurisuus tai kansainvälisyys eivät ole uusia asioita Suomen historiassa, mutta esimerkiksi globalisaation aiheuttamien rakennemuutosten, taloudellisen eriarvoisuuden kasvun sekä ilmastomuutosten oheisseuraamusten vuoksi kasvanut siirtolaisuus ja pakolaisuus ovat määrällisesti kasvaneet kaikkialla maailmassa, myös Suomessa. Merkittävin yksittäinen seuraus ja näin syy pakolaisuuteen on sotatilanne (UNHCR 2012, Kotouttaminen.fi 2015).

Koko tutkielmani teon ajan on käyty eri painotuksin julkista keskustelua maahanmuuttajuudesta. Pro gradu -tutkielmani aloittamisen aikana syksyllä 2014 keskustelua käytiin työperäisen maahanmuuton mahdollisuuksista parantaa huoltosuhdetta Suomessa. Keväällä 2015, tutkielmani empiirisen osuuden jo aloitettuani, keskiöön nousi Uudenmaan ELY-keskuksen alueella tapahtunut kotoutumiskoulutusten kilpailutus. Lähes yhtä aikaa tämän polemiikin kanssa julkisuudessa käytiin eduskuntavaalien yhteydessä keskustelua maahanmuuttolinjauksista. Loppukesästä 2015 turvapaikanhakijoiden määrä yllätti kaikki. Siihen ei ollut osannut varautua yksikään toimija. Tätä kirjoittaessani loppusyksyllä 2015 keskustelu turvapaikanhakijoista käy edelleen kiivaana, sillä Suomi on historiansa suurimman turvapaikanhakijamäärän edessä. Pro gradun teon kannalta kotoutuminen aiheena on ollut näin alusta alkaen ajankohtainen, julkisen keskustelun keskiössä ja kannanottoja paitsi synnyttävä myös vaativa.

Oma kiinnostukseni kotoutumiseen syntyi 1990-luvun alussa maahanmuuttotyössä kuntoutuksen parissa. Kansainvälisen opettajankoulutukseni aikana kiinnostuin kotouttamisesta työvoimapolitiittisena toimenpiteenä. Tutkielmani teon aikana olin myös yliopiston työharjoittelussa TE-toimistossa, jossa puolestaan sain näkökulmaa kotoutumiskoulutukseen työvoimahallinnon näkökulmasta. Vaikka en tätä kokemusta käytäkään tutkielmassani suoraan aineistonani, se auttoi minua hahmottamaan kotoutumiskoulutusta kokonaisuutena koulutuspolitiikan ja työvoimapolitiikan risteyksessä. Käsittelen pro gradussani kotoutumiskoulutusta työvoimapolitiittisena toimenpiteenä. Metodologiani tutkimuksen teossa on etnografia, joka on osallistuvaan havainnointiin perustuvaa, pitkäkestoista, arjen ja teoriaosaamisen risteyksessä syntyvää uutta ja samalla syvää jäseneltyä ymmärrystä aiheesta.

Tutkimuksen fyysinen kenttäjakso Uudenmaan ELY-keskuksen alueella toimivassa kotoutumiskoulutuksessa kesti seitsemän kuukautta. Lähestyin aihetta alustavan

tutkimussuunnitelman avulla, sillä kenttä oli minulle jossakin määrin tuttu. Koska työmarkkinoiden näkökulmasta työelämä ja kukin työ itsessään vaativat kapasiteettia ja resursseja, tutkielmani alkoi hahmottua pääomien käsitteen avulla. Pääoman voi yksinkertaistaa tarkoittavan toimintaa helpottavaa tai tuottoa tuovaa resurssia kulutuksen jälkeen ylijäävänä osana. Pääoma on näin mahdollisuus, joka voidaan tarvittaessa ottaa käyttöön ja joka on esimerkiksi rekrytoinnin kautta yhteydessä toimeentulon muodostukseen. (Ruuskanen 2001, 30–33.)

Keskeisimmät käsitteet tutkielmassani ovat näin integraatio sekä inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen pääoma. Käytän tutkimuksessani kokoavaa käsitettä integraatio kaksisuuntaisena valittuna akkulturaatiostrategiana. Tarpeellisin kohdin erittelen integraation sisältämiä nyansseja jakamalla käsitettä kotoutumiseen ja kotouttamiseen. Peruskäsitteeni on myös kotoutuja, jonka erotan maahanmuuttaja-käsitteestä. Valtaväestön käsitteen sijaan käytän käsitettä kantaväestö, jolla viitataan niihin, jotka ovat jo kotoutuneet yhteiskunnan osallisuuteen kansalaisuuden ja täysivaltaisen yhteiskunnallisen toimintakyvyn kautta.

Etnografiasta saatava tieto on aina kontekstiinsa sidottua tietoa, ja tämä mahdollistaa samalla aiheen syvällisen tarkastelun kentällä. Samalla se velvoittaa olemaan saatavalle tiedolle rehellinen. Omassa tutkimuksessani tämä tarkoitti muun muassa niiden aineettomien pääomien sanoittamista, jotka kentältä selkeimmin teorian ja empirian vuorovaikutuksessa esiin nousivat. Tästä syystä käsittelen pro gradussani sekä inhimillistä, sosiaalista, kulttuurista että symbolista pääomaa: jonkin pääoman jättäminen pois ei olisi ollut totuudellista kuvaamaan keräämääni tietoa. Tutkimustehtäväksi muotoutui näin tarkastella sitä, miten inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen pääoma ilmenevät kotoutujan työllistymisen tavoittelemisessa kotoutumiskoulutuksessa. Tein useita selkeitä rajoituksia aiheen käsittelyyn tutkimustehtävän mukaisesti. Yksi mainittava raja oli suhteessa kuntaan: Vaikka jokainen kotoutuja on samalla myös jonkin kunnan asukas sekä asiakas, ja vaikka koko kotoutumiskoulutus on mahdollisesti dynaamisessa liikkeessä merkittävästi kunnan vastuita kasvattaen, rajaan käsittelyni julkishallinnossa työvoimahallinnon toimenpiteiden kautta hahmottuvaksi. Työperustaisesti maahan saapuneet henkilöt eivät ole kotoutumispalveluiden piirissä, ja vastaavasti kunnan erityistä tukea kuten sosiaalitoimen konkreettista apua tarvitsevien kanssa TE-toimisto ja kunta tekevät yhteistyötä.

Kokemaani empiriaa nousivat parhaiten kuvaamaan Pierre Bourdieun (1986, 1989 & 1998) sekä Mark S. Granovetterin (1973 & 1983) teoreettinen ajattelu pääomien ulottuvuuksista. Kiinnityn tietyin osin myös Granovetterin näkemyksiä seuranneen sosiologi James Colemanin (1988) ja ohuelti myös Robert Putnamin (1993) pääomien teoretisointiin. Koska ajatteluni laajana pohjana

kotoutumiselle on integraatio, kiinnitän tutkielmani John W. Berryn (1997 & 2005) näkemyksiin integraatiosta valittuna kaksisuuntaisena akkulturaatiostrategiana.

Kotoutumisen prosesseihin maahanmuuttaja voi päätyä monenlaisten taustojen kautta. Myös osasta turvapaikanhakijoita tulee oleskelulupien kautta kotoutujia. He tulevat osallistumaan näin tarpeen mukaan työvoimapoliittisiin integraation toimenpiteisiin. Tässä tutkimuksessa määrittelen työn olevan palkkatyötä sekä yrittämistä. Työn tekemisen ensisijaisuutta kotoutumisessa on korostettu tämän syksyn julkisissa asiantuntijalausunnoissa.¹

Kotimaisesta tutkimuksesta nostan esiin erityisesti Annika Forsanderin (2002) sekä Jaana Suokonaution (2008), jotka ovat omissa tutkimuksissaan tuoneet näkyville aineettomien pääomien merkitystä maahanmuuttajien työllisyyden ja kotoutumiskoulutuksen viitekehyksissä Suomessa. Näen oman tutkielmani näiden tutkimusten luontevana jatkona viedessäni teoriaymmärryksen mukana kotoutumiskoulutuksen käytännön arjen tarkastelun tasolle. Tutkielmani laajan kentän, kotoutumiskoulutuksen työvoimapoliittisena toimenpiteenä, voi nähdä yhtenä kotoutumisen vahvoista työkaluista. Otan tähän keskusteluun osaa kotoutumiskoulutuksen toteutuksen arjen tasoa tarkastelevalla pro gradullani aineettomien pääomien fokuksen kautta.

Kuten oli jo vuosina 2002 sekä 2008, maahanmuuttajien työttömyys on Suomessa jatkunut korkeana (ks. esim. Työllisyys ja työttömyys 2012). Koen, että yksi avaimista on työllistymisen etsimisessä juuri aineettomien pääomien tarkastelu: ne ovat kivijalka, joiden merkityksellisyyttä radikaaleimmat muutoksetkaan eivät poista. Tutkielmani teoreettinen lähestymiskulma ei jää näin uudistusten jalkoihin, vaan sillä voi olla entistä merkittävämpi jäsentäjän rooli kotoutumiskoulutuksen uudistusten suunnitteluun. Pääomat tarjoavat näkökulmaa myös turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksissa tehtävään kotoutumisen valmiuksia antavaan opetukselliseen ohjaukseen.

Käyn tutkielmani alussa läpi sitä yhteiskunnallista viitekehystä, jossa kotouttaminen Suomessa vuosina 2014–2015 toimii. Esittelen keskeiset teoreettiset käsitteet sekä aiheeseen liittyvää aiempaa tutkimusta. Esittelen viitekehysten ja käsitteiden jälkeen käyttämäni metodologian aineistoineen. Tulosoisuuden jälkeen teen lyhyen yhteenvedon tutkimustuloksistani ja päätän pro graduni lyhyen pohdintaan.

---

¹ Katso esimerkiksi Helsingin Sanomat 19.10.2015

2 INTEGRAATIO UNIVERSALISMIN ULOTTUVUUTENA

Yksi tutkielmani keskeisiä teoreettisia käsitteitä on *integraatio*. Käsittelen integraatiota maahanmuuttajuuden viitekehyksessä. Maahanmuuttajuuden käsite on laaja, näkökulmasta riippuvainen ja se pitää sisällään erittäin suurta heterogeenisyyttä. Väljästi tulkiten maahanmuuttajalla tarkoitetaan Suomeen ulkomailta muuttanutta henkilöä, jonka tarkoitus on jäädä asumaan maahan pysyvästi. Palaan maahanmuuttajuuden tarkempaan määritelmään sen ilmiasuineen luvussa kolme (3). Integraatiota tarkastelen yhtenä akkulturaatioprosessin valittuna strategiana. Tämä näkemys pohjaa laajalti tutkimuskäytössä hyödynnettyyn, kanadalaisen psykologian professorin John W. Berryn käsityksiin kahden kulttuurin kohtaamisesta tapahtuvista muutoksista. Näitä muutoksia Berry tarkastelee akkulturaatioteorian avulla. Tässä luvussa tarkastelen sitä, mitä integraatio on ryhmä- ja yksilötason kulttuuriin sopeutumisen käsitteenä. Tarkastelen sitä myös suhteessa pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan kantavaan ajatukseen universalismiin sekä sen instituutioihin. Aluksi käyn läpi lyhyesti käsitettä integraatio suhteessa käsitteisiin kotoutuminen ja kotouttaminen. Käytän tutkielmassani ensisijaisesti kokoavaa käsitettä integraatio.

2.1 Integraatio akkulturaatiossa

Berryn (2005, 697–699) mukaan *akkulturaatio* on kaksisuuntainen prosessi, jossa ihmisryhmät ja niiden yksilöt ovat kulttuurien välisessä kontaktissa toisiinsa. Akkulturaation vastineena suomen kielessä käytetään yleisesti sanaa sopeutuminen. Berry (1997 & 2005) määrittelee akkulturaation asenteet valittuina strategioina, joiksi hän nimeää *assimilaation*, *integraation*, *separaation* ja *marginalisaation*. Kulttuurisen sopeutumisen prosessissa ryhmillä sekä niiden yksilöillä on eri tapoja sopeutua omasta kulttuurista poikkeavan kulttuurin kohtaamisesta alkavaan strategian valintaan. Yksilötasolla tämä strategia saattaa vaihdella näin jopa yhden perheen perheenjäsenten kesken.

Berry (1997, 6–10) pohjustaa teoriaansa kysymällä, mitä tapahtuu yksilölle, joka on kasvanut yhdessä kulttuurissa silloin, kun hän aikoo sopeutua uuteen kulttuuriseen kontekstiin? Berry viittaa akkulturaation käsitteessä varhaisempiin teoreetikoihin Redfieldiin, Lintoniin ja Herskovitsiin (1936), jotka määrittelivät akkulturaation käsittämään ne ilmiöt, jotka tapahtuvat, kun ryhmä eri kulttuureista tulevia yksilöitä tulevat jatkuvaan välittömään kontaktiin ja sitä seuraa kulttuuristen

mallien muutosta joko toisessa tai molemmissa ryhmissä. Berryn akkulturaatioteoria käsittää ajatukset kulttuurin säilyttämisen ja kontaktin sekä osallistumisen tasosta. Nämä kaksi tekijää, 1. Onko arvokasta ylläpitää oman ryhmän identiteettiä ja kulttuuripiirteitä? ja 2. Arvostetaanko suhteiden ylläpitoa suurempaan yhteisöön? kohtaavat asenteellisella tasolla, ja käytännössä mallia voi yksinkertaistaa ristiintaulukoinin avulla vastaamalla asennetta sanoilla kyllä/ei.

		Arvostetaanko oman ryhmän kulttuuripiirteitä ja identiteettiä?	
		KYLLÄ	EI
Arvostetaanko suhteiden ylläpitoa suurempaan yhteisöön?	KYLLÄ	INTEGRAATIO	ASSIMILAATIO
	EI	SEPARAATIO/SEGREGAATIO	MARGINALISAATIO

Assimilaatio tarkoittaa, että maahanmuuttaja ei halua tai pysty arvostaa omaa kulttuuriaan ja halua tai pysty säilyttää omaa identiteettiään vähemmistökulttuurin edustajana, vaan pyrkii omaksumaan valtaväestön kulttuurin. Separaatio/segregaatio on päinvastainen asenne: käsitteet kuvaavat tilannetta, jossa maahanmuuttaja korostaa vain omaa kulttuuriaan hyläten valtakulttuurin täysin. Segregaatio eroaa separaatiosta siinä, että se on niin sanotun dominantin kulttuurin aikaansaama tila. Marginalisaatio tarkoittaa joutumista marginaaliin ja on näin vahva indikaatio syrjäytymiselle. Tällöin henkilö ei pysty kiinnittymään kumpaankaan, valtakulttuuriin tai omaan vähemmistökulttuuriinsa. Tämä on asenteena epätoivottu lopputulema. Se voi aiheutua esimerkiksi pakotetun assimilaation seurauksena. Yhteiskunnan sekä yksilön kannalta toivotuin strategia on integraatio: he, jotka valitsevat integraation strategiakseen, kokevat vähemmän stressiä ja sopeutuvat paremmin kuin muiden strategioiden valitsijat (Berry 2005, 697). Integraatio Berryn mallissa tarkoittaa sitä, että yksilö arvostaa sekä omaa että toisen kulttuuria siten, että on saavuttanut kulttuurien välillä toimivan tasapainon arjessaan. Jotta yksilö voi aidosti valita integraation kotoutumisen strategiaksi, on ryhmätason valtakulttuurin pystyttävä sopeuttamaan ja muokkaamaan instituutioitansa, sosiaalisia rakenteitaan sekä tarkistettava kulttuurisia käytänteitään. (Berry 2005, 698; Berry 1997, 10–11, 22.) Tällaisena integraation edistämisen sopeuttamisaikeena ja -toteutuksena näen yhä kehittyvän kotoutumiskoulutusjärjestelmän.

Berryn malli on vakiinnuttanut asemansa akkulturaatiotutkimuksessa, mutta mallia on myös kritisoitu muun muassa siitä, että määrittelyt uhkaavat käytännöllisyydestään huolimatta rajoittaa

tutkimuksen kenttää (Varjonen 2013, 22). Integraatio ei ole käsitteenä selkeä, vaan vaatii käytettäessään määrittelyä. Käsitteen voi jakaa osa-alueisiin, jotka Ekholmin (1994, 18) mukaan ovat asenteellinen, rakenteellinen sekä vähemmistöryhmän sisäinen integraatio.

Berryn ajatukset antavat pohjaa lisätutkimukselle. Karmela Liebkind jatkaa Berryn ajatuksia kaksisuuntaisista akkulturaatiomalleista tarkastelemalla akkulturaatioprosessia edelleen moniulotteisena prosessina. Liebkindin (2000, 26–27) mukaan akkulturaatioprosessi on moniulotteinen, ja sen ulottuvuuksista on hyvä erottaa toisistaan ainakin sosiaalinen ja kulttuurisetninen ulottuvuus, identiteetti, asenteet ja arvot sekä valtaväestön suhtautuminen vähemmistöjen akkulturoitumiseen ja vähemmistöjen oma suhtautuminen siihen. Akkulturaatio dynaamisena prosessina huomioi sekä sitä edeltäviä, välittäviä ja muokkaavia että siitä seuraavia tekijöitä (Liebkind 2000, 13–14, 19).

Berryn akkulturaatioteoriaa käytetään usein kotoutumista kuvaavissa tutkimuksissa teoreettisena viitekehyksenä, ja malli on näkemykseni mukaan erityisen käyttökelpoinen kotoutumiskoulutuksen kontekstissa: koulutus tavoittelee integraatiota sekä yksilö- että ryhmätasolla. Koska tutkielmani fokuksena on paikallistunut kotoutumiskoulutus ja sen reunaehdot, käsitelen pro gradussani integraatiota Berryn sinänsä yksilöpainotteisen akkulturaatiostrategia-ajattelun pohjalta kotoutumiskoulutuksen arjen läpäisevänä tavoiteajatteluna. Näin yksilön integraatiolla on merkitystä myös ryhmänä suhteessa kantaväestöön, esimerkiksi työmarkkinoilla (ks. Ekholm 1994, 12). Tiedostan kouluarjessa kuitenkin esimerkiksi työelämäulottuvuuden ja siellä syntyvien kontaktien mahdollisuudet vuorovaikutuksen kautta syntyvälle integraatioprosessille. Palaan näihin kontakteihin siteiden käsitteen yhteydessä kohdassa 7.3.

Sana *integraatio* vaihdettiin vuoden 1999 lakiin sanoihin *kotoutuminen* ja *kotouttaminen*. Integraation vastineeksi tulivat nämä kaksi sanaa, koska yhden sanan ei katsottu kattavan molempien sisältöä (Kotimaisten kielten keskus, viitattu 10.2.2015; Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999, Kielikello 2/2004.) *Laki kotoutumisen edistämisestä* (1386/2010, 3§) ja näin ollen myös kotoutumisen keskeinen toimija Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) määrittelevät kotoutumisella tarkoitettavan maahanmuuttajan ja yhteiskunnan kaksisuuntaista vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla, kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Valtion kotouttamissuunnitelma 2012–2015 käsittää kotoutumisen tarkoittavan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä, jonka tavoitteena on osallistua työelämää ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja

kulttuuriaan säilyttäen. Kotoutuminen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen ja suoraviivainen prosessi, joka toteutuisi kaikkien osalta samanlaisena jo pelkkien vaihtelevien tulosityiden vuoksi. (Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2013, 5.)² Kotouttamisella puolestaan laki (1386/2010, 3§) tarkoittaa kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla. Onnistuneen kotoutumisen edellytys on, että maahanmuuttajat kokevat olevansa pystyvä, yhdenvertainen ja tervetullut osa suomalaista yhteiskuntaa (Kotouttamisen tavoitteet 2014).

2.2 Pohjoismaisen hyvinvointivaltion universalismi kotoutujan integraation pohjana

Hyvinvointivaltiot voidaan nähdä regiimi-käsitteen kautta. Gösta Esping-Andersen määritteli regiimi-ajattelua kehittäessään edelleen marginaalin ja residuaalin hyvinvointivaltiomallin erottelua. Tämä teoria jakaa hyvinvointivaltiot kolmeen tyyppiin. Näistä Suomi nähdään pohjoismaisena sosiaalidemokraattisena regiimityyppinä sen sisältämien solidaarisuuden, universaalisuuden ja markkinariippumattomuuden vuoksi. (Esping-Andersen 1990, 28, Anttonen & Sipilä 2014, 5.) Suomi lasketaan pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi, eivätkä tätä ole poistaneet toistaiseksi 1990-luvun lama tai 2000-luvun lopulta alkanut taantuma universalismin haurastuttajana³. Pohjoismaisella mallilla tarkoitetaan laajasti hyvinvointi-, koulutus-, työvoima- ja sosiaalipoliittisia järjestelmiä ja näiden muodostamaa kokonaisuutta (Koistinen 2014, 74). Hyvinvointivaltion voikin yksinkertaistaa olevan instituutio tai joukko instituutioita (Julkunen & Niemi 2002, 164–166) ja sen ajatuksena on laajentaa sosiaaliset oikeudet koskemaan koko väestöä (Anttonen & Sipilä 2012, 146–152).

Koko väestön mahdollisuuksien yhdenvertaisuuteen tähtäävä strategia lepää pohjoismaisen hyvinvointivaltion keskeisen käsitteen *universalismin* ajatuksessa. Sosiaalipoliitiikan kontekstissa universalismi viittaa ideoihin, toimintoihin ja tavoitteisiin. Sen voi käsittää pikemminkin omassa ajassaan kiinniolevana ja sellaisena muuttuvana käsitteenä kuin yhtenä koherenttina ajatuksena. Universalismin ytimessä on kuitenkin aina ajatus ”kaikille”: se viittaa johonkin, joka kuuluu jokaiselle. Universalismi on enemmän kuin pelkkä tasa-arvoisuus, se kantaa integraationkin

² Työperusteisen maahanmuuton yhteydessä käytetään kotoutumisen sijaan termiä *asettautuminen*, sillä kohderyhmä on ainakin toistaiseksi kuntien lakisääteisten kotouttamissuunnitelmien ulkopuolella. Asettautumisella tarkoitetaan kotoutumista laajempaa kokonaisuutta. (Raunio 2013, 45.)

³ Hyvinvointivaltio on edelleen paras käytettävissä oleva käsite kuvaamaan suomalaista yhteiskuntamallia. Termiä ”hyvinvointivaltio” (*wohlfartsstaat*) käytettiin ensin Saksassa 1844 ja sosiaalipoliittisessa mielessä se luotiin kuvailemaan valtion tarkoitusta. (Petersen & Petersen 2013, 47; Saari 1996, 26.)

tavoitteiden ajatusta yhtenäisyydestä, kokonaisuudesta ja samanlaisuudesta. Näin käsitettynä universalismi tarkoittaa, että kansalainen tai pysyvästi Suomessa asuva on oikeutettu julkisiin palveluihin riippumatta aiemmasta panostuksestaan yhteiskuntaan. Yksi tällainen julkisin varoin rahoitettu palvelu on koulutus, joka onkin suomalaisen hyvinvointivaltion ydinasioita. (Anttonen et al. 2014, 1–8.) Vaikka kotoutumiskoulutus on tietylle joukolle kohdistettua koulutusta, se voidaan katsoa kontekstissaan universalismin ajatukselle perustuvaksi, sillä sen tavoitteena on auttaa saavuttamaan mahdollisuuksien tasa-arvoa. (Anttonen 2014.)

Monikulttuurisuuspolitiikan voikin nähdä sisältävän kaksisuuntaiset tavoitteet. Toisaalta tavoitteena on tarjota kaikille samanlaiset mahdollisuudet, ja toisaalta monikulttuurisuuden ja siihen sisältyvän integraatiopolitiikan tehtävänä on myös suojella kollektiivisia vähemmistöjen ryhmäoikeuksia. (Ks. Nisula 2011, 28.) Kotoutumiskoulutuksenkin arvoperusta on suomalaisen koulutusjärjestelmän arvoperustaa. Universaalit oikeudet pitävät sisällään ajatuksen tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta, ja ajatus on kirjattu kansallisella tasollamme *perustuslakiin*. (Opetussuunnitelma 2012, 10; Perustuslaki 732/1999; Yhdenvertaisuuslaki 21/2004.)

Aiemmin kuvaillut Berryn (1997) akkulturaatioasenteet ovat paitsi sopeutumisprosessin yksilötasolle selitystä antava malli, se on toimiva malli myös kuvailemaan eri maiden valitsemaa maahanmuuttopolitiikkaa. Mallia pidetään käyttökelpoisena tutkittaessa erityisesti valtayhteisön politiikkaa siitä, mitä akkulturaatiostrategian vaihtoehtoa ne esimerkiksi toimenpiteillään vahvistavat (Ekholm 1994, 12–14). Suomessa maahanmuuttajien kotouttaminen perustuu lakiin ja Suomen kotouttamispoliittinen tahto pohjaa integraatioajatteluun. Ranskalla tai Yhdysvalloilla taas poliittinen tahto oli pitkään assimilaatioon pyrkivä (Barrette Geneviève, Bourhis Richard Y, Personnaz Marie & Personnaz Bernard 2004, 416; Liebkind 2000, 25). Maahanmuuttajuuden tutkimus onkin aina myös tutkimusta yhteiskunnasta ja Suomessa valitun poliittisen asenteen mukaan samalla integroitumisen tutkimista. (Forsander 2001, 32; Forsander 2002.)

Integraation määritelmien voi nähdä lähtevän siitä, että voidaan hahmottaa kokonaisuus, jonka osaksi ja osallisuuteen vähemmistö liittyy (Ekholm 1994, 12)⁴. Näin integraatio akkulturaatiostrategian käsitteenä fokusoi ennen kaikkea kotoutujiin. Onnistuneimmillaan integraation voi kuitenkin määritellä suhteeksi, jossa maahanmuuttajat ovat universalismin hengessä täysivaltaisia jäseniä yhteiskunnan eri areenoilla (Kurtti 2010, 37). Integraatio universalismin ajatuksessa on näin myös puhetta osallisuudesta.

---

⁴ Kuitenkaan esimerkiksi muuttuvat työmarkkinat eivät välttämättä ole edes luonnehdittavissa kokonaisuudeksi vaan muutoksessa olevaksi (Forsander 2002, 34).

Integraatio ei ole sujunut ongelmitta (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 22). Liebkind et al. (2000, 80) mukaan maahanmuuttajien akkulturaatioprosessissa kohtaamat ongelmat voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään. Ne ovat erilaisten inhimillisten ja materiaalistien resurssien puute, esimerkiksi työttömyydestä aiheutuvana, sekä eri muodoissa esiintyvä tahallinen tai tahaton syrjintä. Molemmat tekijät maahanmuuttajia osallistumasta täyspainoisesti yhteiskuntaamme ja vähentävät tunnetta osallisuudesta. Nämä heikentävätkin maahanmuuttajien henkistä hyvinvointia ja kotoutumista Suomeen. Tällä on suoraa vaikutusta, rasismien tavoin, koettuun akkulturaatiostressiin. (Liebkind, Haaramo & Jasinskaja-Lahti 2000, 80; Jaakkola 2009, 81). Työsyrjintää on vaikea erottaa puutteista, joita maahanmuuttajilla alkuvaiheessa on esimerkiksi lupien tai kielitaidon suhteen (Forsander 2002, 68). Maahanmuuttajien sopeutumisessa onkin tärkeää, että ympäröivä yhteiskunta instituutioita myöten suhtautuu yksilöihin myönteisesti. Tämä mahdollistaa etnisen sisäisen sosiaalisen verkoston muodostumista ja myönteisen minäkuvan vahvistumista. (Liebkind et al. 2000, 140.) Henkistä sopeutumista edistävät työn löytämisen, taloudellisen hyvinvoinnin ja suomen kielen oppimisen lisäksi sosiaaliset verkostot ja niiltä saatu tuki (Perhoniemi & Jasinskaja-Lahti 2006).

Maahanmuuttajien todellinen vaikutusvalta ja osallisuus omaan kotouttamiseensa ovat vielä ongelmallisia. Kotouttamisohjelmien laatijoita ovat pääsääntöisesti eri tahojen virkamiehet, jotka myös määrittelevät maahanmuuttajien tarpeita ja palveluja. Maahanmuuttajien osallisuus ja näkökulma tulevat harvemmin esille näissä ohjelmissa. Lisäksi ohjelmat saattavat olla toteutustavoiltaan ja muodoiltaan hyvin erilaisia. Maahanmuuttajilta näyttää puuttuvan mahdollisuus vuoropuheluun suomalaisen ympäristön kanssa siitä huolimatta, että vuoteen 2011 voimassa ollut kotouttamislaki velvoitti ohjelman laatijoita kuulemaan maahanmuuttajia. (Ks. Kurtti 2010; Suokonautio 2008.)

Myös yksilötasolla maahanmuuttajan asema Suomessa näyttäytyy marginaalisena ja epätasa-arvoisena suhteessa suomalaisiin. Maahanmuuttajien omissa kokemuksissa integraatio ei välttämättä määriy suomalaisien ja maahanmuuttajien välisenä tasavertaisena tai vastavuoroisena prosessina, sillä suurin vastuu mukautumisesta ja muutoksesta näyttää lankeavan maahanmuuttajien vastuulle. Integraatiopuhe saattaa konkretisoitua kielitaidon, suomalaisen kulttuurin ja sääntöjen opetteluun. (Varjonen 2013, 3.)

3 KOTOUTUMINEN JA TYÖ

Lainsäätäjä on huomionnut maahanmuuttajat selkeästi ensimmäisestä 1984 ulkomaalaislaista alkaen. Maahanmuuttajuus on ollut Suomessa kasvussa 1990-luvulta alkaen. Tänä aikana yhteiskunnassa on kiinnitetty enenevässä määrin huomiota käsitteen määrittelyyn ja sen sisällölliseen heterogeenisyyteen kuten tulosten erilaisuuteen kotoutumisen pohjana. Kotoutujana maahanmuuttajuuden yhteydessä puhutaan samalla osallisuudesta yhteiskuntaan myös työn teon kautta. Yleinen työllisyystilanne maassa vaikuttaa osaltaan myös siihen, mikä on kotoutujan työmarkkina-asema. Työn ja kotoutumisen merkitys on kaksisuuntainen. Työn merkitys kotoutumisprosessin edistäjänä yhteiskuntaan osallistavana tekijänä on ilmeinen, ja vastaavasti kotoutuminen edistää maahanmuuttajan työmarkkinoille kiinnittymistä. Kotoutumisen ja työllistymisen edistämiseksi Suomeen on kehittynyt sittemmin kattava lainsäädäntö, joka on myös vastannut muuttuviin tilanteisiin yhteiskunnan monikulttuuristumisen asteen noustua.

3.1 Maahanmuuttaja kotoutujana

Työvoimapolitiittinen kotoutumiskoulutus on työ- ja elinkeinotoimistojen eli TE-toimistojen käytäntöjen kautta järjestettyä koulutusta ja perustuu oleskelulupaan. Tästä syystä määrittelen tutkielmassani *maahanmuuttajan* ensisijaisesti ulkomailta Suomeen eri perustein pysyväluonteisesti tai siinä tarkoituksessa muuttanutta ulkomaan kansalaista, joka on saanut oleskeluluvan.⁵ Oleskeluluvan voi saada esimerkiksi työntöön, elinkeinonharjoittamisen tai opiskelun perusteella. (Lupatyypit 2015.)⁶

Laillisen ja dokumentoidun maahanmuuton syiksi voi identifioida pakolaisuuden, siirtolaisuuden ja toistaiseksi myös paluumuuton⁷. Pakolaisuuden käsitteen alla ovat kiintiöpakolaiset sekä turvapaikanhakijat. Kiintiöpakolaisina maahan valitaan henkilöitä, jotka ovat jo pakolaisina toisessa maassa ja joita UNHCR⁸ esittää uudelleensijoitettaviksi. Turvapaikanhakija on henkilö, joka saapuu

⁵ Oleskelulupa on joko määräaikainen tai pysyvä (Lupatyypit 2015).

⁶ Määräaikainen oleskelulupa myönnetään joko tilapäisenä tai jatkuvana oleskelulupana. Ensimmäinen lupa on aina määräaikainen, ja neljän vuoden jatkuvan oleskelun jälkeen voi hakea pysyvää oleskelulupaa. (Lupatyypit 2015.)

⁷ Lasken pro gradun tekovuonna maahanmuuttajaksi myös sellaiset paluumuuttajat, joilla on suomalaisia sukujuuria ja siksi oikeus muuttaa Suomeen, mutta jotka eivät ole itse asuneet Suomessa aiemmin ja ovat siksi sukujuuristaan huolimatta oikeutettuja kotoutumiskoulutukseen. Entisen Neuvostoliiton alueilta tulevien rajattujen paluumuutto-oikeuden omaavien paluumuutto-oikeus päättyi 1.7.2016. (Paluumuutto 2015.)

⁸ Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestö, United Nations High Commissioner for Refugees

Suomeen saadakseen suojaa kotimaansa sodan tai vainon kaltaisesta vaikeasta tilanteesta. Siirtolaisuudella tarkoitan sekä työperäistä maahanmuuttoa että avioliiton kautta tapahtuvaa maahanmuuttoa. Maahanmuuton syynä voi olla myös perheen yhdistäminen. Sen kautta maahanmuuttaja tulee Suomeen oleskeluluvan saaneen perheeseen kuuluvan henkilön kautta. (Linnanmäki-Koskela 2010, 15, 23; Kiintiöpakolaispolitiikka 2015; Turvapaikanhakijat 2015.) Suomessa turvapaikanhakijamäärät ovat nyt vuonna 2015 historiallisen suuret. Kun vielä vuonna 2012 koko vuoden turvapaikanhakijamäärä oli 3129 henkilöä, tänä vuonna syyskuun loppuun mennessä hakijoita oli jo 17 851 henkilöä. (Turvapaikka- ja pakolaistilastot 2015.) Työmarkkinoiden näkökulmasta maahanmuuttajuuden syyt voidaan yksinkertaistaa työvoiman kysynnän ja muiden syiden kautta Suomeen saapuneisiin henkilöihin.

Maahanmuuttajuus on kuitenkin määriteltävissä myös abstraktimpana käsitteenä, ja tämä määritelmä on käytössäni puhuttaessa integraatiosta. Integraatio on kotoutumisaikaa pidempi prosessi ja sellaisena täysin yksilöllinen. Näin määriteltynä maahanmuuttajuus ei lakkaa kansalaisuuden saamiseen. Kirjallisuudessa ja käytännön työssä onkin käyty keskustelua siitä, milloin maahanmuuttaja lakkaa olemasta maahanmuuttaja.

Maahanmuuttaja on TE-toimiston rekisteröitynä asiakkaana kotoutuja silloin, kun hänelle on tehty kotoutumissuunnitelma ja hänen kotoutumisaikansa on vielä voimassa.⁹ Kotoutuja on näin määriteltävissä henkilöksi, jolla kotoutumisaika on vielä menossa. Kotoutumisajan määritelmä puolestaan on väljä, mutta yleissääntönä on kolme vuotta ensimmäisen kotoutumissuunnitelman allekirjoittamisesta.¹⁰ Ensimmäinen kotoutumissuunnitelma laaditaan enintään yhden vuoden ajaksi ja kotoutumissuunnitelman kesto määräytyy yksilöllisesti. (Laki kotoutumisen edistämisestä 386/2010, 12§.) Näin myös kotoutuja on maahanmuuttaja, mutta maahanmuuttaja, jonka kotoutumisaika on mennyt, ei ole enää työvoimahallinnon kannalta kotoutuja (Suokonautio 2015).

3.2 Maahanmuuttajista Suomessa

Suomi liittyi maahanmuuttajia vastaanottavien maiden joukkoon vasta kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden maahantulon alettua 1980-luvulla ja vasta silloin Suomeen alkoi muuttaa

⁹ Noin kahden viikon kuluessa tehdään silloin ensimmäinen kotoutumissuunnitelma, ja se on laadittava viimeistään kolmen vuoden kuluttua ensimmäisen oleskeluluvan tai oleskelukortin myöntämisestä tai oleskeluoikeuden rekisteröimisestä (Laki kotoutumisen edistämisestä 386/2010, 12§).

¹⁰ Se voi olosuhteista riippuen olla kuitenkin vuodesta aina viiteen vuoteen. Harkinnanvaraisuuden syitä ovat esimerkiksi kotoutumisajan alun luku- tai kirjoitustaidottomuus. Ks. myös laki 1386/2010.

enemmän ihmisiä kuin mitä täältä muutettiin ulkomaille. Huoli maahanmuuttajien syrjäytymisuhasta kasvoi, ja Suomessa alettiin kiinnittämään huomiota tarpeeseen integroida tulijat ympäröivään yhteiskuntaan. (Forsander 2002, 18, 20; Reuter, Jaakkola & Mannila 2005, 8.) Yhteiskunnalliset raamit integraatiolle on antanut kotouttamis- ja kotoutumislainsäädäntö.

Vuonna 1984 tuli voimaan Suomen historian ensimmäinen *Ulkomaalaislaki* (400/1983), joka uusittiin 1991. Kotouttamisen ensimmäinen oma laki, *Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta* saatiin Suomeen 1999 (ks. Laki 493/1999). Se uudistui 2006 (ks. 1269/2006) sekä 2009 (ks. 1345/2009). Kokonaan uusittu *Laki kotoutumisen edistämisestä* (1386/2010) tuli voimaan 2011. Sen mukaan kotoutumisen alkukartoitus käynnistetään kahden kuukauden kuluessa asiakkuuden alkamisesta tai alkukartoitusta koskevasta pyynnöstä ja siinä määriteltiin ehdot maahanmuuttajan oikeudesta kotoutumissuunnitelmaan sekä sen tekemisen aikataulusta (12§, 13§). Näiden lakien ja uudistusten yhteydessä on saanut muotonsa myös yksi kotoutumista edistävä toimenpidemuoto, kotoutumiskoulutus. Käsittelen kotoutumiskoulutusta työvoimapoliittisena toimenpiteenä luvussa neljä (4).

Vuonna 2015 Suomen väkiluku oli syyskuun lopussa 5 484 308. Maamme väkiluku kasvoi kuluvana vuonna tammikuusta syyskuuhun 12 560 henkeä ja suurin syy väestönlisäykseen oli muuttovoitto ulkomailta. Merkittävä kasvu oli tapahtunut EU/ETA-maiden kansalaisista. Työttömiä työnhakijoita oli Työ- ja elinkeinotoimistoissa syyskuun lopussa yhteensä 337 400 henkeä, joka on 22 900 enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Näistä ulkomaiden kansalaisia oli 31 500, joka on 2 500 enemmän kuin vuoden 2014 syyskuussa. Maahanmuuttajien työttömyydestä puhuttaessa viralliset työttömyysluvut sisältävät ne henkilöt, jotka eivät ole saaneet Suomen kansalaisuutta ja jotka ovat näin todennäköisimmin olleet maassa lyhyemmän aikaa kuin kansalaisuuden saaneet. Työttömien työnhakijoiden määrä nousi syyskuussa edellisen vuoden vastaavasta ajankohdasta eniten Uudellamaalla (13 %) ja uusien avoimien työpaikkojen määrä puolestaan väheni. (Työllisyyskatsaus syyskuu 2015; Reuter et al. 2005, 8.) Maahanmuuttajien määrä on kaikkiaan kahdessa vuosikymmenessä yli seitsenkertaistunut, ja tulijoista neljä viidestä on työikäisiä (Eronen, Härmälä, Jauhiainen, Karikallio, Karinen, Kosunen, Laamanen & Lahtinen 2014, 12).

Keskeinen käsite työllistymisestä puhuttaessa on työmarkkina-asema. Sillä viitataan työntekijän haluttavuuteen ja vahvuuksiin työmarkkinoilla suhteessa toisiin työntekijöihin (Aarnitaival 2012, 20). Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa on tutkimuksissa lähestytty käsittelemällä maahanmuuttajien resursseja, työelämän muutoksia, työvoiman kysyntää, työmarkkinoiden toimintamekanismeja sekä etnisyyttä työelämässä (Forsander 2001, 63; Reuter et al. 2005, 10).

Lähestymisnäkökulmina työmarkkina-aseman tarkasteluun on käytetty esimerkiksi aineettomia pääomia sekä inhimillisen pääoman vastapainoksi muotoiltua lohkoutumisteoreettista näkökulmaa (ks. esim. Forsander 2002, 39–44). Lohkotumisteoreettista ajattelua en käsittele rajaussyistä tarkemmin. Työmarkkina-asemaan vaikuttaviin yksilöllisiin tekijöihin on tutkimuksissa luettu pääomia tarkastellessa esimerkiksi *taloudellinen, inhimillinen ja kulttuurinen pääoma*. Välittäviin tekijöihin on nähty kuuluvaksi esimerkiksi *sosiaalinen pääoma*. (Forsander 2002, 86; Aarnitaival 2012.)

Maahanmuuttajat ovat muuttaneet Suomeen eri aikoina, eri syistä ja erilaisista lähtökohdista. Kotoutujista puhuttaessa on ymmärrettävä ryhmän heterogeenisyys, joka johtuu tulosityden lisäksi myös niin sanotuista erityisryhmistä. Myös nämä erityistukea tarvitsevat niputetaan usein asiantuntijapuheessa, lisäksi asiantuntijapuhe polarisoi maahanmuuttajia työelämään suuntautuviksi tai ei-suuntautuviksi. (Pöyhönen, Tarnanen, Vehviläinen & Virtanen 2011.) Osittain näistä asetelmista johtuen työllisyystilanteet vaihtelevat eri maahanmuuttajaryhmillä suuresti. Tutkimuksissa on myös havaittu, kuinka heikoimmassa asemassa Suomen työmarkkinoilla ovat usein kulttuurisesti ja kielellisesti kaukaisemmista maista pakolaisina tulleet. Paremmiin taas ovat pärjänneet tutummista ja lähimmistä maista Suomeen muuttaneet. (Esimerkiksi Forsander 2002; Reuter, Jaakkola & Mannila 2005; Tilastokeskus 2007; Heikkilä & Pikkarainen 2008.)

Taloukasvun näkökulmasta maahanmuuttajien määrän kasvu on nähty toivottavaksi kehitykseksi. Esimerkiksi Työ- ja elinkeinoministeriön tuottaman tutkimusjulkaisun *Maahanmuuttajien työllistyminen* (Eronen et al. 2014) mukaan maahanmuuttajilla on tulevaisuudessa keskeinen asema työikäisen väestön määrän säilymisessä taloudellisen hyvinvoinnin edellyttämällä tasolla. Julkaisu viittaa muun muassa tulevaisuuden huoltosuhteeseen, joka väestöennusteen mukaan ei parane tulevaisuudessa yhdessäkään Suomen kunnassa (Ruotsalainen 2012).

3.3 Työn merkityksestä kotoutumisessa

Oleellinen tekijä kotoutumisen onnistumiselle tulomaahan on itse sopeutumisen prosessin kulku. Merkittävä yksittäinen kysymys tässä on työllisyys. Työn keskeisiä funktiota ovat paitsi tuotannollinen ja jakava sekä uudelleenjakava funktio, myös sosialisatio yhteiskuntaan sekä sosiaalisen palkitsemisen funktio. Työn rooli yhteiskunnassa on painottunut, ja samalla työn sekä muun elämän välinen sidos on luonnollisesti kaksisuuntainen (Koistinen 2014, 239, 241, 247;

Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 22). Työtä onkin perinteisesti pidetty keskeisenä elämäntapana ja ajankäyttöä jäsentävänä asiana, joka muodostaa perustan niin perhe-elämälle, asumiselle, identiteetille kuin yhteiskunnan toimivuudellekin. Yhteiskuntamme rakentuukin toimentulon tuottavan työn varaan, ja melkein mikä vain voi olla tekijälleen palkattua työtä. Palkkatyön kautta ihminen on kiinnitetty yhteiskuntaan. Työtä on pidetty luonnollisena osana aikuisen elämää. (Harakkamäki 2008, 9; Kyhä 2011, 56; Julkunen 2003, 41.)

Kotoutumisen prosessi on Berryn ajattelun mukaisesti aina kaksisuuntainen. Se on kaksisuuntainen myös työllistymisen näkökulmasta. Työllisyyden kannalta kotoutumisesta voi puhua sinä prosessina, jonka myötä maahanmuuttaja tulee osaksi ympäröivää yhteiskuntaa ja sen eri osia. Työllistyminen voikin saada aikaan myönteisen kierteen maahanmuuttajan yleisessä kotoutumisessa (Reuter et al. 2005, 18). Työllistymisen rinnalla muita kotoutumisen ulottuvuuksia ovat sosiaalinen ulottuvuus, kuten kielitaito ja suhteet valtaväestöön, sekä poliittinen ulottuvuus, kuten äänestäminen tai kansalaisuuden hakeminen (Kyhä 2011, 15). Keskeinen asema integroimisessa on instituutioilla kuten koulutus, ja integroinnin keinoina hyvinvointiyhteiskunta käyttää koko laajaa yhteiskuntapoliittista ja erityisesti työvoimapolitiittista toimenpiteiden keinovalikoimaansa. Integroivan toiminnan ulkopuolelle jäämistä on sanktioitu (Forsander et al. 2001, 8; Forsander 2001, 41–43). Integraation edistämiseksi kaikkien poliitikkojen yhteistyö on tarpeen. Esimerkiksi koulutus- ja sosiaalipolitiikassa tavoitteena on ollut murtaa köyhyyden ja sosiaalisten asemien periytymistä (Koistinen 2014, 251), joista molemmat voivat muodostaa maahanmuuttajalle integraatioprosessin sujumisesta riippuen konkreettisen toimeentulon ja elämänhallinnan riskin.

Ei ole samantekevää, miten maahanmuuttajien sopeutumista uuteen kulttuuriin tuetaan. Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan jäsenyys ikään kuin ansaitaan työnteon kautta. Työn tekeminen ja työllistyminen ovatkin myös maahanmuuttopolitiikassa ja kotouttamislainsäädännössä erittäin keskeisessä asemassa. Maahanmuuttajien työelämän valmiuksia ovat edistäneet osaltaan työvoimapolitiittisten kotouttamistoimenpiteiden lisääminen. Maahanmuuttajien itsensä kokemana työ on tärkein yksittäinen kotoutumisen osatekijä. Asialla on siis henkilökohtaisen integroitumisen merkitystä kansantalouden näkökulman lisäksi. Jo vuonna 2012 maahanmuuttajien työllisyysaste oli kuitenkin kantaväestöä matalampi ja työttömyysprosentti noin puolet korkeampi, joten kyse on merkittävästä epäsuhdasta universaalien kansalaisuuden näkökulmasta. Lisäksi maahanmuuttajien käytettävissä olevat keskitulot ovat noin kolmanneksen pienemmät kuin kantaväestön. (Maahanmuuttajien integroituminen Suomeen 2014; Maahanmuuttajabarometri 2012; Eronen et al. 2014, 9, 16, 18; Jasinskaja-Lahti et al. 2002, 23.)

4 KOTOUTUMISKOULUTUS

Kotoutumisen kokonaisuus on selkeästi laeilla raamitettua ja kotoutumispolitiikan suuri tavoite on maahanmuuttajan osallisuus työllistymisen kautta. Merkittävä yksittäinen maamerkki on uusin niin sanottu kotoutumislaki, jonka yhteydessä muun muassa kotoutumiskoulutuksen asema määriteltiin. Kotoutumiskoulutuksen kokonaisuuden voi nähdä aktiivisen työvoimapolitiikan yhden strategisen alueen toimenpiteenä ja sen merkittävät toimijat ovat työvoimahallinnossa kuten TE-toimistoissa. Kotoutumiskoulutuksen opetuksen sisältö puolestaan saa raaminsa kotoutumiskoulutuksen valtakunnallisesta opetussuunnitelmasta ja sen arjen tärkeät toimijat kuten opettajat löytyvät koulutuksen kentästä. Kotoutumiskoulutus on näin leimallisesti kahden hallinnon alan risteyksessä tapahtuvaa toimintaa.

4.1 Kotoutumiskoulutus lainsäädännössä ja ohjeistuksessa

Kotoutumiskoulutus pohjaa *Lakiin kotoutumisen edistämisestä* (1386/2010). Lain tavoitteena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista ja tukea heidän aktiivista osallistumistaan suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Tässä niin sanotussa kotoutumislaisissa säädetään maahanmuuttajan kotoutumista edistävästä alkuvaiheen toimenpiteistä ja palveluista. Näitä ovat muun muassa perustietojen antaminen (7§), ohjaus ja neuvonta (8§), alkukartoitus (9§), kotoutumissuunnitelma (11§), kotoutumistuki (19§)¹¹, kotoutumiskoulutus (20§) sekä muut kotoutumista tukevat ja edistävät toimenpiteet (26§).¹² Koska tärkeänä tavoitteena on helpottaa kotoutumisprosessia ja työllistymistä, lain tavoitteena on myös tiedon välittäminen monipuolisesti työelämään ja yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Käyn seuraavassa lyhyesti läpi lain pohjalta kotoutumista edistävien toimenpiteiden prosessia.

Kotoutumislaki (1386/2010) määrittelee, että työtön tai työttömyysuhan alla oleva, pysyvästi toimeentulotukea saava tai tarveharkintaisesti muuten sitä tarvitseva maahanmuuttaja on oikeutettu alkukartoitukseen, jossa arvioidaan alustavasti hänen valmiutensa ja tuen tarpeensa työllistymiseen,

---

¹¹ Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman mukaisiin toimenpiteisiin osallistumisen aikaisen toimeentulon turvaamiseksi tarkoitettu tuki.

¹² Kotoutumissuunnitelmia ja -koulutuksia on kuitenkin kritisoitu tehottomuudesta ja siitä, että niiden työllistämisaikutukset ovat epäselviä. Työelämäyhteydet ja työelämäyhteistyö eivät kritiikin mukaan ole riittävän vahvasti läsnä kotoutumiskoulutuksen työllistämisen tavoitteista huolimatta. (Osallisena Suomessa hankkeen arviointiraportti 2013, 12, 22–24; Maahanmuuttajien työllistyminen 2014, 18).

opiskeluun, kielikoulutukseen sekä muihin kotoutumista edistävien toimenpiteiden ja palvelujen tarpeisiin. Alkukartoitus toimii eteenpäin ohjaavana porttina ja sen perusteella laaditaan kotoutumissuunnitelma.

Lain 1386/2010 mukaan kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan yksilöllinen suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä ja palveluista. Siinä kunta ja TE-toimisto sopivat yhdessä maahanmuuttajan kanssa hänen tarvitsemistaan kotoutumista edistävästä palveluista ja toimenpiteistä. Toimenpiteestä vastaava taho riippuu siitä, mikä on maahanmuuttajan tilanne työmarkkinoilla (14§). Kotoutumissuunnitelman sisältö sovitaan yhdessä maahanmuuttajan kanssa. Yksi kotoutumista edistävä ja kotoutumissuunnitelmaan kirjattava toimenpide on kotoutumiskoulutus (20§). Sitä järjestetään pääsääntöisesti oppivelvollisuusiän ylittäneille työvoimapolitiittisena aikuiskoulutuksena, ja se on suunnattu työttömille tai työttömyysuhan alla oleville. Kotoutumiskoulutusta voidaan toteuttaa myös niin sanottuna omaehtoisena koulutuksena¹³ (22§), jolloin se on esimerkiksi vapaan sivistystyön koulutuksen järjestäjien organisoimaa.¹⁴ (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010; Opetussuunnitelma 2012, 3–8.)¹⁵ Kotoutumiskoulutuksen sisältö perustuu opetushallituksen hyväksymään *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteisiin*, joka on toistaiseksi voimassa olevana vuodelta 2012.¹⁶ Opetussuunnitelma on kotoutumiskoulutuksen järjestäjiä velvoittava ohjeistus. Tämän opetussuunnitelman pohjalta kukin koulutuksenjärjestäjä laatii oman opetussuunnitelmansa. Koulutuksenjärjestäjien omissa suunnitelmissa huomioidaan paikallisesti kotoutumista edistäviä tekijöitä sekä toiminta-alue ja aiemmin saatu palaute. (Opetussuunnitelma 2012, 3, 9.)

Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on,

¹³ Kotoutumiskoulutusta voi myös opiskella työmarkkinatuella omaehtoisena koulutuksena, jota työvoimahallinto seuraa, mutta ei osallistu esimerkiksi koulutuksen järjestämiseen tai kilpailutukseen.

¹⁴ Työvoimapolitiittisen kotoutumiskoulutuksen ja omaehtoisen suomen kielen opiskelun vaikuttavuudesta opiskelijoiden jatkopolkuihin puolestaan on tehty kaksi vertailevaa selvitystä. Elinkeino- liikenne ja ympäristökeskus Selvityksissä *Vuosi kotouttamiskoulutuksen jälkeen (2013)* ja *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumispolut (2013)* tarkastellaan opiskelijoiden tilannetta vuoden ja viiden vuoden kuluttua koulutuksesta.

¹⁵ Myös omaehtoisesta opiskelusta on sovittava TE-toimiston kanssa kotoutumissuunnitelmassa silloin, jos maahanmuuttaja saa opiskeluajalta kotoutumistukea. (Opetussuunnitelman perusteet 2012, 8.) Omaehtoinen opiskelu on resurssija ja myös sisältöä täydentävä opiskelumuoto (Korhonen, Palmberg, Ruotsalainen, Ruuskanen & Savolainen 2013, 3).

¹⁶ Vuosina 2011–2013 toteutettu *Osallisena Suomessa* -hanke on selkein yksittäinen maahanmuuttajien koulutusta ja siinä erityisesti kotoutumiskoulutusta arvioinut hanke. Hanke on merkittävä, sillä siihen osallistui laaja pohja eri toimijoita, muun muassa kotoutumiskoulutuksen hallinnon ja toteutuksen toimijat Työ- ja elinkeinoministeriö sekä Opetus- ja kulttuuriministeriö. Hankkeen aikana kotoutumiskoulutukselle tuli valtakunnallinen velvoittava opetussuunnitelma 2012, TE-palvelut organisoitiin palvelulinjapohjaisella toimintamallilla ja päätös kotouttamisen osaamiskeskuksesta tehtiin vielä 2013, Osaamiskeskuksen aloitettua seuraavana vuonna. (Osallisena Suomessa - hankkeen suositukset 2013, 1–4, 9; Osallisena Suomessa -hankkeen arviointiraportti 2013, 12, 22–24.)

että maahanmuuttaja saavuttaa sellaiset suomen tai ruotsin kielen valmiudet, joita hän tarvitsee toimiakseen arkielämässä, suomalaisessa yhteiskunnassa, työelämässä ja jatkokoulutuksessa. Kotoutumiskoulutuksena maahanmuuttajalle annetaan kotoutumislain mukaan myös muuta opetusta, joka edistää työelämään ja jatkokoulutuksen pääsyä sekä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia. (Opetussuunnitelma 2012, 23.)

Käytännössä tämä siis tarkoittaa vahvaa suomen tai ruotsin kielen opetusta ja joko siihen integroitua tai erillistä yhteiskuntatiedon opetusta sekä työelämätiedon opetusta. Koulutusta on mahdollista järjestää monella tavoin siten, että se tukee erilaisissa elämän vaiheissa olevia ihmisiä esimerkiksi päivä- tai iltaopiskeluna sekä käyttäen hyväksi etäopiskelun ja monimuoto-opiskelun hyödyntämistä. Koulutuksen laajuus ja sisältö on lähtötason arvioinnin perusteella yksilöllinen ja arviointia hyödynnetään opiskelijan henkilökohtaisessa opintosuunnitelmassa. Koulutus voi olla enimmillään 60 opintoviikkoa ja kestää näin käytännössä yhden kouluvuoden. Kotoutumiskoulutus sisältää suomen tai ruotsin kieltä 30–40 opintoviikkoa, työelämä- ja yhteiskuntataitoja 15–25 opintoviikkoa sekä ohjausta viisi opintoviikkoa. Työelämä- ja yhteiskuntataitoihin sisältyy yksi tai useampi työelämäjakso, jotka voivat olla luonteeltaan kieliharjoittelun omaisia, työelämään tutustumista tai työn teon harjoittelua. (Opetussuunnitelman perusteet 2012, 12–13, 21.)¹⁷ Kotoutumiskoulutukseen voi myös sisältyä aikaisemmin hankitun osaamisen ja tutkinnon tunnustamista sekä ammatillista suunnittelua ja uraohjausta. (Kotouttamispalvelut 2015.)

Opetussuunnitelmaan voi sisältyä myös koulukohtaisia valinnaisia opintoja ja koko opetus voidaan järjestää kahdesta viiteen moduuliin. Työelämätieto on moduuleista yleensä viimeinen, sillä siihen mennessä on pyritty hankkimaan jo toimimista helpottava peruskielitaito. Opiskelijoita voidaan myös ohjata sopiville opintopoluille etenemisvauhdin mukaan. Opetussuunnitelman ehdotuksia ovat peruspolku, hitaasti etenevät ja nopeasti etenevät ryhmät. Tavoitteena on myös, että kotoutumiskoulutuksessa huomioidaan erityisryhmät. (Opetussuunnitelman perusteet 2012, 14.)

Kotoutumiskoulutus järjestetään kilpailutuksien kautta. Kilpailutuksen ajatus on järjestää kohtuuhinnalla koulutusta, joka täyttää sille asetetut ehdot (Suokonautio 2015).¹⁸ Maahanmuuttajien työvoimapoliittisen kotoutumiskoulutuksen kilpailuttavat kunkin oman alueen Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskukset eli ELY-keskukset. Eri ELY-keskusten kilpailutusten tiheys ja kilpailutusten kriteerit vaihtelevat ELY-keskusten itsensä päättäminä, joten yhtä tapaa tarkastella

¹⁷ Kotoutumiskoulutukseen voi myös tarvittaessa liittää luku- ja kirjoitustaidon opetusta. Luku- ja kirjoitustaidon koulutuksella on myös oma opetussuunnitelmansa, Aikuisten maahanmuuttajien luku- ja kirjoitustaidon koulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012. Keskustelussa ovat toistaiseksi työvoimahallinnon alla olevien luku- ja kirjoitustaidon kurssien siirtäminen opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuuteen, joka tapahtuu todennäköisimmin vuonna 2017.

¹⁸ Kilpailutus tapahtuu puitejärjestelyinä niin sanotun hankintalain puitteissa (Laki julkisista hankinnoista 348/2007).

koulutusten painoarvojen merkitystä ei ole. Kevään 2015 Uudenmaan ELY-keskuksen tarjoutten valintaperusteista hinnan merkitys oli useista alueista poiketen 75 % ja laadun painoarvo 25 % (Tarjouspyyntö 2015, 3, 7).¹⁹ Kilpailutuksen kenttä on muutoksessa: Mikäli kotoutumiskoulutus on mukana ELY-keskusten tulevassa työvoimakoulutuksen sähköisessä kilpailutusjärjestelmässä, kilpailutus myös kotoutumiskoulutuksessa tulee yhtenäistymään valtakunnallisesti (Suokonautio 2015).

4.2 Kotoutumiskoulutus osana suomalaista kotouttamispolitiikkaa

Vaikka Euroopan Unioni tuo oman osansa kotouttamistyöhön, tärkeä osa kotouttamispoliittisista linjauksista tehdään kansallisesti. Suomen kotouttamispolitiikka on kolmitasoista, ja se koostuu valtakunnallisesta maahanmuuttopolitiikasta, kunnallisesta kotouttamisohjelmasta sekä yksilö- ja perhekohtaisesta kotoutumissuunnitelmasta. Vuonna 2013 julkaistu *Suomen maahanmuuttostrategia* määrittää pitkäjänteisiä linjauksia maahanmuuttopolitiikalle. Strategian keskeinen viesti on, että Suomeen muuttavat ja asettuvat ihmiset on otettava mukaan rakentamaan maan tulevaisuutta osallisina ja aktiivisina toimijoina, ei vain palvelujen ja toimenpiteiden kohteina.²⁰ Maahanmuuttostrategiassa muuttoliike nähdään mahdollisuutena ja maahanmuuttopolitiikalla voidaan vaikuttaa myönteisesti maahanmuuttajan osallisuuteen ja olemassaolevan osaamisen hyödyntämiseen. Strategia myös painottaa, että tulevaisuuden kannalta kielten opetus ja työvoimapolitiittisen koulutuksen lisääminen on keskeistä. (Maahanmuuttopolitiikka 2015.)

Suomessa kunkin hallituksen painopisteet kotouttamiselle ovat *Valtion kotouttamisohjelmassa*, joka on nyt voimassaolevana 2012–2015 ja valmisteltu ensimmäisen kerran. Sillä tehostetaan kotouttamistoimenpiteiden valtakunnallisen tason suunnittelua, toimeenpanoa ja seurantaa. Ohjelman yleisenä tavoitteena on maahanmuuttajien osallisuuden tukeminen yhteiskunnan kaikilla sektoreilla. Ohjelman ja koko suomalaisen kotouttamispolitiikan yhtenä erityisenä painopisteenä on maahanmuuttajien työllistymisen edistäminen. Kotoutumispolitiikka on monialaista yhteistyötä ja

¹⁹ Puitejärjestelun kohteena Uudellamaalla on kotoutumiskoulutuksen toteuttaminen TE-toimiston asiakkaille. ELY-keskus ja TE-toimisto voivat tehdä puitesopimukseen perustuvia hankintoja puitesopimusten voimassaoloaikana.

²⁰ Meneillään on vuonna 2015 Euroopan Sosiaalirahaston ESR:n hanke *Kotona Suomessa*. Hankkeeseen liittyy osapilottihankkeita, jotka pyrkivät parantamaan alkuvaiheen palvelukokonaisuutta sekä kehittämään alueellisten kotouttamistyötä tekevien viranomaisten osaamista. Ideana on, että mukana olisi koko kohderyhmä nykyisen tilanteen sijaan, missä työvoimapolitiittista kotoutumiskoulutusta saavat työvoimahallinnon asiakkaisiksi ilmoittautuneet kotoutujat. Idean mukaan kotoutujille rakennettaisiin erilaisia polkuja. (Suokonautio 2015.)

Valtion kotouttamisohjelman mukaan tätä poikkialaisuutta tulee edelleen vahvistaa. Onnistunut kotouttamispolitiikka edellyttääkin kaikkien hallinnonalojen sitoutumista yhdenvertaisuuteen, syrjimättömyyteen, rasismin ehkäisyyn sekä hyvien etnisten suhteiden edistämiseen. (Valtion kotouttamisohjelma, hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015, 3–5; Suokonautio 2008, 34–36.)

Yksi merkittävimmistä keinoista tavoitteeseen pyrkimisessä on kotoutumissuunnitelmaan kirjattu työvoimapolitiittinen kotoutumiskoulutus (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Valtion kotouttamisohjelman (2012, 51–52) mukaan vaikuttava ja tarvelähtöinen kotoutumiskoulutus on keskeinen väylä kotoutumiseen ja osallistumiseen muuhun koulutukseen sekä avoimille työmarkkinoille. Ohjelma asettaa tässä tavoitteekseen kotoutumiskoulutuksen saatavuuden ja riittävyuden muun muassa tarvetta vastaavaksi sekä vaikuttavuuden siten, että koulutus esimerkiksi tukee entistä tehokkaammin kotoutumista, työllistymistä ja osallisuutta. Kotoutumiskoulutuksen sisältö laajasti katsottuna puolestaan pohjaa arvoiltaan suomalaiselle yleiselle koulutuspolitiikalle. Tällöin se pohjautuu yhdenvertaisuuteen, joustavuuteen, luovuuteen, opettajien pätevyYTEEN sekä luottamukseen, ja on rakennettu kestäväälle johtamiselle, joka pohjaa puolestaan yleisesti hyväksytyihin arvoihin sekä jaettuun tulevaisuuden näkymään. (Sahlberg 2007, 147–150.)

Kotoutumisen keskeinen toimija on Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM), joka vastaa kotouttamiseen liittyvien asioiden valmistelusta ja johtamisesta Suomessa. Sen tehtävä on olla myös suunnitteleva ja kehittävä taho. (Maahanmuuttajien kotouttaminen 2015.) Ministeriö ohjaa Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskusten (ELY) toimintaa, joilla puolestaan on alueellinen vastuu maahanmuutto- ja kotouttamisasiosta. Kotoutumiskoulutuksesta TEM antaa ohjeistuksen, säännöt sekä määrärahat ELY-keskukselle. *Laki julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain muuttamisesta* (1198/2009) mukaan työvoimaviranomainen hankkii työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen koulutuspalvelujen tuottajilta siihen osoitetulla määrärahalla. ELY-keskukset hoitavat alueellisesti maahanmuuttoon, kotouttamiseen ja hyviin etnisiin suhteisiin liittyviä tehtäviä. Kotoutumiskoulutuksessa tämä tarkoittaa kotoutumiskoulutuksen ostamista sekä puitesopimusten tekemistä. ELY-keskukset tukevat myös konkreettisen kotoutumisen kuten kuntapalveluiden keskeistä toimijoita ja ohjaavat TE-toimistoja maahanmuuttoon ja kotouttamiseen liittyvissä asioissa. TE-toimistoilla taas on päävastuu työnhakijoiksi ilmoittautuneiden maahanmuuttajien kotoutumisen edistämisestä ja työllistamisestä. Lisäksi kotouttamisen toimijoita ovat omilla erityisillä aloillaan sisäasiainministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä monet kansalaisjärjestöt. (Kotouttamisen hallinto ja toimijat 2015; Maahanmuutto 2015.)

Selkeä arjen yhteistyökumppani yksittäiselle kotoutumiskoulutuksen järjestäjälle on alueen TE-toimisto. TE-toimistot ovat toimineet vuoden 2013 alusta alkaen palvelumallin mukaan perustuen kolmeen palvelulinjaan. (TE-toimiston uudistettu palvelumalli 2013.) Maahanmuuttajat sijoittuvat universalismin ajatuksen mukaan tarvettaan vastaavalle linjalle työttömänä työnhakijana. Maahanmuuttajien kotouttamisen lainsäädännöstä johtuen kotoutujat muodostavat kuitenkin erityisryhmän työvoimahallinnon palveluiden sisälle. Kotoutumisen osalta kotoutumissuunnittelun kokonaisuus on näin *Osaamisen kehittämispalvelut* (linja 2) vastuulla. Osa kotoutujista sijoittuu tarpeen mukaan myös *Tuetun työllistymisen palvelut* -linjalle (linja 3).

4.3 Kotoutumiskoulutus osana aktiivista työvoimapolitiikkaa

Käsittämäni kotoutumiskoulutus on lähtökohtaisesti työvoimapoliittista koulutusta. Se edistää osaltaan yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, luo edellytyksiä avoimelle demokratialle ja hyvinvoinnille sekä ehkäisee syrjäytymistä (Opetussuunnitelman perusteet 2012, 10). Suomessa kotoutumiskoulutus tavoittelee maahanmuuttajien osallisuutta ja ajan myötä osallisuus voi muuttua Suomen kansalaisuudeksi. Kansalaisuuden käsite on hyvinvointiajattelussa olennainen. Kansalaisuus (*nationality*) määrittää kansalaisuutta koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa henkilön ja valtion väliseksi oikeudelliseksi siteeksi, joka ei liity henkilön etniseen alkuperään. Yhteisön kansalaisuudessa (*citizenship*) on kyse niistä oikeuksista ja velvollisuuksista, jotka liittyvät tietyn yhteisön jäsenyyteen. (Kotouttamiskäsikirja päättäjille ja käytännön toimijoille 2010, 107.) Yhteisön jäsenyydestä ja kansalaisuudesta puhuu myös brittiläinen sosiologi T.H. Marshall (1996) sosiaalisen kansalaisuuden käsitteessään. Sosiaalinen kansalaisuus muodostaa hyvinvointivaltion ydinajatuksen. Pohjoismainen traditio kannattaa sitä, että samanlaisten oikeuksien tulisi luoda tasa-arvoisuutta kansalaisten välille. Lisäksi kansalaisen oikeudet ovat samat riippumatta heidän sijoittumisestaan työmarkkinoilla. (Esping-Andersen 1990, 21, 25; Anttonen et al. 2014, 5, 9; Anttonen et al. 2012, 15; Andersen 2007, 14.)

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD alkoi 1980-luvun lopussa korostamaan sosiaalipoliittisten tavoitteiden ja työvoimapoliittisten tavoitteiden yhdistämistä ”aktiivisen yhteiskunnan” ideaksi (Koistinen 2014, 365). Kotoutumiskoulutus on osa kotouttamisen politiikkaa, ja sen järjestämisvastuun alue kuuluu työvoimapolitiikkaan. Sellaisena sen voi nähdä aktiivisen työvoimapolitiikan yhden strategisen alueen toimenpiteenä. Vuoden 1990 OECD:n suosituksen mukaan työvoimapolitiikassa on painotettu muun muassa työllistymisen esteiden poistumista sekä

inhimillisen pääoman kehittämistä (Koistinen 2014, 365), jotka molemmat on nivottavissa maahanmuuttajien työllistymisen vaikeuksiin esimerkiksi pääomien ”vääränlaisuuden” (ks. Suokonautio 2008).

Aktiivinen työvoimapolitiikka (ATP) on työvoimapolitiikan strateginen perusta (Heinonen, Hämäläinen, Räisänen, Sihto, & Tuomala 2004, 51). ATP on käytössä oleva toimimisen malli kaikissa suhdanteissa, myös nousukaudella. Se on hyväksytty OECD:n tavoitteiksi. Toisin kuin toimeentuloa turvaavat passiiviset keinot, aktiiviset keinot hoitaa työttömyyttä pitävät yllä tai lisäävät työttömien työmarkkinakelpoisuutta. Tällainen on osaltaan kotoutumiskoulutus aktiivisen työvoimapolitiikan työvoimahallinnon toimenpiteenä. Aktiivisen työvoimapolitiikan idea oli alun perin keino edistää työllisyyden ohella yleisiä talouspoliittisia tavoitteita. Se muuttuu ajan ja kansallisen sekä historiallisen kontekstin myötä. Aktiivisen työvoimapolitiikan muodonmuutos on tapahtunut kohti suosittelevaa politiikkaa, kysynnän ohjauksesta tarjontapainotteiseen politiikkaan. Tätä on saavutettu esimerkiksi uudistamalla tukia siten, että ne rohkaisisivat ihmisiä etsimään aktiivisesti työtä ja koulutusta. (Koistinen 2014, 34, 361, 364–365; Julkunen 2003, 427.)

4.4 Aktiivinen työvoimapolitiikka ja instituutiot

Moderni hyvinvointivaltio ja sen työvoimapolitiikka voidaan käsitteellistää institutionaaliseksi rakenteeksi ja institutionaalisten käytänteiden kautta. Instituutiolla tarkoitan tässä merkityksellistä, laajaa sekä toistuvaa vuorovaikutuksen muotoa ja institutionaalistuneilla rakenteilla ja käytänteillä tuon vuorovaikutuksen toiminnan jatkuvuutta (ks. Saari 1996, 73). Niillä tarkoitetaan silloin esimerkiksi koulutusjärjestelmän tapaa raamittaa työikäisen väestön poistumista työmarkkinoilta ja työhön osallistumista koko elinkaaren ajan. Universaaleja oikeuksia yhteiskunnan tasolla toteuttavatkin useimmiten instituutiot, joille on annettu mandaatti, valta ja vaihtelevat resurssit. Koulutus- ja sosiaalipolitiikassa tavoitteena on ollut murtaa köyhyyden ja sosiaalisten asemien periytymistä. (Koistinen 2014, 71, 251.)

Institutionaalisilla rakenteilla ja sääntelyllä tarkoitetaan yhteiskunnan instituutioita, kuten koulutus- ja työvoimapolitiikkaa, eläke- ja sosiaaliturvajärjestelmiä sekä työlainsäädäntöä ja sopimustoimintaa, jotka vaikuttavat työntekijöiden palkkaukseen ja työn ehtoihin. Instituutioiden kautta on mahdollista vakauttaa pitkäjänteisempää politiikkaa kuin esimerkiksi vain vaalikausi olisi. Työelämän laadusta käytävässä keskustelussa institutionaalisilla tekijöillä on pyritty aiemmin selittämään pohjoismaista menestystä, mutta globalisaation mittaiset muospaineet asettavat tämän

ajatuksen uuden tilanteen eteen. Työelämän laadun kannalta keskeisiä instituutioita ovat muun muassa työmarkkinalainsäädäntö, työttömyysturva sekä ammatteihin valmentava koulutusjärjestelmä. (Koistinen 2014, 71; Mustosmäki 2012, 198, 200.)

Institutionaalinen ohjaus yhteiskunnan taholta on ollut vahvaa, ja Suomessa aktiivisen työvoimapolitiikan kehyksenä onkin ollut valtio. Konkreettinen kotoutumisen toimenpiteiden toimeenpanijataho on verkosto TE-toimistoja, jotka vastaavat työnhakijana olevien maahanmuuttajien työllistymisestä ja kotoutumista tukevista työvoima- ja yrityspalveluista. TE-toimistot myös huolehtivat palvelujen soveltumisesta maahanmuuttajille. Kotoutumiskoulutuksen osalta tämä tarkoittaa käytännössä kotoutujan opintojen organisoimista ja koulutuksen järjestäjien kanssa tehtävää yhteistyötä. (Työ- ja elinkeinotoimiston tehtävät 2015.) Käytännössä TE-toimistot ovat siis aktiivinen yhteistyötaho kotoutumiskoulutuksen järjestäjille. Tämä julkisten organisaatioiden kautta kuten tässä TE-toimiston kautta toimiminen on pohjoismainen tapa toimia ja sellaisena takaa jatkuvuutta ja tietyn resurssoinnin työvoimapolitiittisten toimenpiteiden tueksi (Koistinen 2014, 376).

Työvoimakoulutus on työ- ja elinkeinohallinnon rahoittamaa koulutusta, joka on opiskelijoille maksutonta. (Työvoimapolitiittinen koulutus 2015.) Suomessa aktiivisen työvoimapolitiikan koulutuksen maksamiseen, organisoimiseen, toteuttamiseen ja seurantaan liittyvät toimijat kuten työvoimahallinto mutta kilpailutusjärjestelmän kautta myös yritykset sekä kolmas sektori. Yhteistyötä tehdään monen politiikan risteyspinnassa. Työmarkkinoihin kytkeytyvätkin monet hyvinvointiyhteiskunnan järjestelyt ja politiikat kuten sosiaalipolitiikka, hyvinvointipolitiikka, koulutuspolitiikka sekä elinkeino-, verotus- ja eläkeasioiden lainsäädäntö (Heinonen et al. 2004, 11). Työvoimapolitiittinen koulutus onkin yksi selkeä kokonaisuus talouden, työmarkkinoiden ja muutosten keskiössä heijastaen samalla instituutioiden mahdollisuuksia ja toimeenpanovalmiuksia työllisyyden ja hyvinvointivaltion arvojen toteuttamisessa. Työvoimakoulutuksen tavoitteena on antaa koulutusta, joka parantaa työhön sijoittumisedellytyksiä. Kotoutujien työvoimapolitiittinen koulutus on kotoutumisaikana pääasiallisesti kotoutumiskoulutusta. Se on malliesimerkki työvoimapolitiikan, sosiaalipolitiikan ja koulutuspolitiikan risteyskohdasta.

Tämä aika on mielenkiintoista juuri työvoimapolitiikan ja koulutuksen näkökulmista, sillä globaali talouskriisi jatkuu ja heijastuu työmarkkinoiden toimintaan. Työvoimapolitiittisella koulutuksella ja sen tavoitteella parantaa työhön sijoittumisen edellytyksiä onkin myös vuonna 2016 suuri aukko paikattavaksi. Työmarkkinoilla oli vuoden 2014 aikana heikko dynamiikka, eli sekä työsuhteita että työttömyysjaksoja alkoi ja päättyi vähän. Kun työmarkkinoilla ei ole riittävästi liikettä, työttömyydet

pitkittyvät ja niiden päätyminen hidastuu ja vaikeutuu. (Työvoimapolitiittinen koulutus. 2015; Alatalo & Maunu 2015, 52; Ilmakunnas 2010, 38.) Tämä vaikuttaa erityisesti haavoittuvien ryhmien, kuten maahanmuuttajien, työllisyystilanteeseen.

5 PÄÄOMAN KÄSITE TYÖLLISTYMISSÄ JA TYÖLLISTYMISEN TAVOITTELUSSA

Pääoma-käsite on laajentunut viimeisten vuosikymmenten aikana klassisesta pääoman muodosta, aineellisesta taloudellisesta pääomasta, aineettomaksi pääomaksi. Sitä voi kuvailla myös muuttumisena yksilöllisestä sosiaalisesti pääomaksi. Pääoma on mahdollisuus, joka voidaan tarvittaessa ottaa käyttöön ja joka on yhteydessä myös konkreettisen toimeentulon muodostukseen esimerkiksi rekrytointitilanteessa. Käsitteellä voidaan näin tuoda myös esiin taloudellisen toiminnan luonnetta. (Forsander 2002, 51; Ruuskanen 2001, 29–33.)

Pääomien käsite antaa tutkielmalleni yhdistävän näkökulman kotoutumiskoulutuksen suhteesta maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan. Työelämä edellyttää työvoimaltaan yhä enemmän koulutusta, osaamista, luovuutta, riskinottoja, autonomiaa ja vuorovaikutusta, eli pääomia (Kajanoja 2003, 190). Pääoma on näin käyttökelpoinen käsite kuvaamaan kotoutumiskoulutuksen sisältöä, kun tavoitteena on erilaisten resurssien lisäämisen kautta avoimille työmarkkinoille työllistyminen. Nostan tutkielmassani käsittelyyn aineettoman pääoman ilmentymistä inhimillisen, sosiaalisen, kulttuurisen sekä symbolisen pääoman. Kotoutumiskoulutuksen prosessissa ja rakenteissa kiertyvät yhteen kaikki mainitsemani pääomien muodot. Jotta maahanmuuttaja voi saavuttaa taloudellista pääomaa, hänen on pystyttävä osoittamaan hallitsevansa riittävästi tulomaan vaatimia pääoman muotoja ja ilmaisuja.

Nostan pääomien käsittelyssäni esille erityisesti ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun käsityksiä, sillä hänen ajattelunsa pääomien jaotteluista sekä luokkateoriasta (esim. 1989, 17) tarjosivat hedelmällistä näkökulmaa kenttätyöskentelyn havaintojen jäsentämiseksi. Pääomilla Bourdieu puolestaan tarkoittaa ihmiselle kerääntyneitä omaisuutta, kuten koulutusta tai sosiaalisia suhteita. Bourdieu erottaa pääomiksi kolme lajia, joita ovat sosiaalisen pääoman lisäksi taloudellinen pääoma sekä kulttuurinen pääoma. Bourdieun *kentän* ja *habituksen* käsitteet avasivat minulle näkökulmia havaintoihini laajemmaltikin. Bourdieu puhuu *luokista*. Klassisen pääoma-ajattelun isälle Marxille luokka oli ryhmä ihmisiä, jotka olivat samassa suhteessa tuotantoon eli

siihen, mistä saivat elantonsa. Bourdieulle taloudellinen pääoma oli käsitteenä tärkeää, mutta se tarjosi vain osittaisen ymmärryksen luokasta. Bourdieulle luokka olikin käsitteenä yleistävä, ja Bourdieu näki esimerkiksi elämäntyylin valinnan olevan indikaattori luokasta. Bourdieulle pääoman muodot ikään kuin kartoittivat asemaa luokassa. Bourdieun ajattelun yhteys luokkateoriaan pääomien yhteydessä avaa suomalaisessa kotoutumiskoulutuksen kontekstissa näkökulmaa maahanmuuttajiin erityisryhmänä: suomalainenkin yhteiskunta voi tuottaa arvokkaista tavoitteistaan huolimatta kerrostumia. Giddens määrittelee kulttuuriset kerrostumat rakenteiseksi epätasavoksi erilaisten ryhmien välillä. (Bourdieu 1989, 17–19; Giddens 2006, 301, 296, 322.) Toinen havainnointiani erityisesti rikastanut näkökulma syntyi verkostanalyysiä ja taloustiedettä soveltavan amerikkalaisen sosiologin Mark S. Granovetterin näkemyksistä *siteiden* hahmotuksesta. Granovetterin käsityksiä ovat seuranneet myös sosiologi James Coleman sekä politiikan tutkija Robert Putnam, joiden pääoma-ajattelua käsittelemässä tässä luvussa myös lyhyesti. Käsittelemäni seuraavaksi niitä aineettoman pääoman muotoja, joiden ilmenemistä kenttätyössä havainnoin. Nämä pääomat ovat inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen sekä symbolinen pääoma.

5.1 Inhimillinen pääoma

Talouden kasvu vaatii keksintöjä ja uudistuksia. Tämä luovuus tapahtuu ihmisten toimesta, joten kasvun perimmäisiä selityksiä ovat siis inhimilliset tiedot ja taidot. Näitä kutsutaan inhimilliseksi pääomaksi. Inhimillistä pääomaa alun perin tutkineet ekonomistit (Schultz 1961 & Becker 1964) linkittivät pääoman vertauksen selittämään koulutuksen ja asiantuntemuksen roolia vaurauden ja talouskasvun lähteenä. (Kajanoja 2003, 191; Larjovuori, Manka & Nuutinen 2015, 9.) Näin käsite on ollut jo alun perin koulutuksen kentän käsite ja sitoutunut yksilöön, vaikkakin jo varhaisessa tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota sekä yhteiskunnan että työpaikkojen mahdollisuuksiin kehittää sitä.

Inhimillisen pääoman tutkimisessa yksilön pääoma nähdään viime kädessä hyödykkeenä, jolla on markkinoiden määräämä taloudellinen vaihtoarvo ja vaikutusta yksilön taloudelliseen asemaan. Tällaisia osatekijöitä ovat koulutus, ammattitaito, kielitaito ja työkokemus. (Forsander 2002, 52–53, 216–217.) Inhimillistä pääomaa onkin yleensä mitattu koulutustasolla ja inhimillisen pääoman aiheuttamaa tuottavuuden lisäystä palkkatasolla (Kajanoja 2003, 191).

Inhimillinen pääoma on yksilöön sidottua, mitattavissa olevaa pääomaa, jonka laatua voidaan kehittää periaatteessa loputtomiin ja joka on myös siksi muutoksessa läpi elämän. Se voi olla karttuvaa ja kartuttavaa tai kuluva ja tuottavuutta vähentävää (Ruuskanen 2001, 32; Larjovuori et al. 2015, 9). Inhimillisen pääoman voi nähdä syntyvän ihmisen kapasiteetissa syntyneissä muutoksissa (Coleman 1988, 100). Koulutuksen kautta saavutettavat muut pääomien lajit, kuten sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma, vaikuttavat inhimillisen pääoman käyttökelpoisuuteen (Suokonautio 2008, 13). Pääomat ovatkin toisiinsa kietoutuneita kaikissa muodoissaan.

5.2 Sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoman käsitettä on aukaistu eri näkökulmista ja eri painotuksin. Se täydentää inhimillisen pääoman teoriaa. (Kajanoja 2003, 192; Ruuskanen 2001, 4.) Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan suhdepääomaa eli sosiaalisia suhteita ja verkostoja sinänsä ja niiden laatua tai niistä saatavaa hyötyä. Sillä viitataan yleensä myös sosiaalisen rakenteen tiettyihin ulottuvuuksiin. Näitä ovat esimerkiksi arvot ja normit sekä luottamus, jotka edistävät verkoston jäsenten välistä sosiaalista vuorovaikutusta ja toimintojen koordinoitua. Sen myötä ne tehostavat yhteiskuntien ja yhteisöjen toimintakykyä, talouden toimintaa ja yksilöiden tavoitteiden toteutumista. Tämä pääoma ilmenee yksilöiden ja ryhmien välisissä suhteissa konkretisoituen esimerkiksi tiedonjakamisena ja aktiivisena toimintana yhteiseksi hyväksi. (Coleman 1990; Coleman 1988; Kajanoja 2003, 190; Hjerpe 2001; Oksanen 2009.)

Sosiaalinen pääoma on näin sosiaalisen vuorovaikutuksen oheistuote, joka sitoutuu sosiaalisiin suhteisiin ja myös ilmenee sekä tulee toteen ihmisten välisissä suhteissa (Coleman 1988). Sosiaalinen pääoma voidaan nähdä yksilön, rajoitetun yhteisön tai instituutioiden kautta. Mikäli sosiaalista pääomaa pidetään yhteiskunnan vakiintuneisiin toimintamalleihin yleistyneinä instituutioina, voidaan erilaisilla toimenpidepolitiikoilla pyrkiä instituutioiden vahvistamiseen tai muuttamiseen. (Ruuskanen 2001, 31–32.)

Sosiaalisen pääoman käsitteen kehityksellä voidaan nähdä kaksi rinnakkaista kehityskuonetta. Toinen näistä on Pierre Bourdieun suunta. Hän eritteli 1970-luvun lopulla yksilöiden ja ryhmien sijoittumista ja kilpailua yhteiskunnan sosiaalisilla kentillä. (Ruuskanen 2001, 1.) Sosiaalinen pääoma oli Bourdieun luokka-analyysin tärkein tekijä. Hän määritteli sosiaalisen pääoman resurssiksi, jota yksilö tai ryhmät saavat omatessaan kestävän suhdeverkoston enemmän tai

vähemmän institutionalisoituneissa suhteissa (Giddens 2006, 322). Bourdieun ajateluun liittyvät olennaisesti käsitteet kenttä ja habitus (esim. Bourdieu 1989, 14). Kentillä Bourdieun teoriassa tarkoitetaan yhteiskunnassa muodostuvia tiloja, joilla toimivat ihmiset kilpailevat arvokkaista pääomista. Tällainen kenttä voi olla esimerkiksi koulutuksen kenttä (Suokonautio 2008, 12–14). Tässä kilpailun pääasiallinen väline on habitus, jonka ihminen on muodostanut elämänsä aikana kasvatuksen ja koulutuksen myötä. Habitus tarkoittaa näin ollen ihmisen omaamia suuntautumis- ja toimintatapoja, jotka vaikuttavat hänen valintoihinsa. Habitus on käsite, joka yhdistää tietoiset käytännöt rakenteisiin ja sosiaalisiin kenttiin. Bourdieun ajattelussa habitukseen liittyvät sekä toimintatapojen että arvostusten ajatukset: mitä ihminen on ja mitä hän arvostaa (Bourdieu 1989, 18–19). Käsitän siis habituksen yksinkertaistettuna olevan ihminen oman historiansa keskiössä: menneen kasvattama, ajassaan oleva toimija, joka on aina sosiaalisessa suhteessa ympäristönsä muihin toimijoihin, ja jonka olemista suuntaavat hänen arvostamansa asiat. Pääomien perusteella Bourdieu luokittelee ihmiset kolmeen pääkategoriaan, todellisuuden muuttajiin, todellisuuden hyödyntäjiin sekä niihin, joilla ei ole todellisuuteen vaikutusta eivätkä he hyödy siitä. Nämä ryhmät ovat olemassa kaikilla kentillä. (Purhinen & Roos 2006, 141; Roos 2013, 136; Bourdieu 1989, 18.)

Bourdieuun lisäksi toista kehitysuonnetta alkoi systematisoida James Coleman artikkelissaan vuonna 1988. Coleman pyrki luomaan sosiaalisen pääoman yleisen teorian, jossa sosiaaliset verkostot, normit ja luottamus toimivat funktionaalisesti yhteisillä sosiaalisilla rakenteilla samalla tavalla, kontekstista riippumatta. Colemanin artikkelin on katsottu synnyttäneen sosiaalisen pääoman ajattelun. (Coleman 1988, 98; Kajanoja 2003; 193; Ruuskanen 2001, 18.) Coleman pyrki kehittämään käsitteestä välineen, jolla voitaisiin ylittää sosiologian ja taloustieteen näkökulmien välillä ollut kuilu ja ottaa huomioon sekä toimijan kyky tarkoitukselliseen toimintaan että sosiaalisen kontekstin yksilön toimintaa suuntaava luonne. (Ruuskanen 2001, 15.) Colemanin teoriassa sosiaalinen pääoma on vaihtelevasti yksilön resurssi eli yksityishyödyke tai yhteisön resurssi eli julkishyödyke. Sosiaalinen pääoma on näin toimijan käytössä oleva resurssi, jolla voi hankkia lisäresursseja. Ajatuksena on toiminnan optimointi ja toiminnan seurauksien miettiminen sekä lopputuloksen kannalta parhaan toimintamallin valinta. Sosiaalinen pääoma on näin tuottavaa, koska se mahdollistaa sellaisten päämäärien saavuttamisen, joiden saavuttaminen ilman sitä ei olisi mahdollista. Toisaalta sosiaalisen pääoman muodostuessa erityisryhmän sisäisistä verkostoista, luottamuksesta ja normeista, se toimii resurssina vain niin kauan, kun toimija tavoittelee juuri yhteisön normeihin ja instituutioihin soveliaita tavoitteita. (Coleman 1988, 98–100; Ruuskanen 2001, 15–16, 31.)

Coleman seurasi sosiaalisen pääoman käsitteen ajattelussaan Mark S. Granovetterin näkemyksiä. Granovetter avasi reittiä taloudellisen toiminnan ja sosiaalisten rakenteiden välisen kytkennän uudelle tarkastelulle käyttämättä silti itse käsitettä ”sosiaalinen pääoma”. Granovetter kiinnitti huomiota sosiaalisiin instituutioihin, verkostoihin, luottamukseen, petokseen ja näiden väliseen suhteeseen tarkastellessaan talouden uppoutumista sosiaaliseen ympäristöön: Granovetterin mukaan on syytä tarkastella nimenomaan sosiaalisia suhteita ja niiden yleisiä rakennetta, kun tarkastellaan talouden sosiaalisia ehtoja. Granovetterin mukaan eräs vakiintuneen luottamuksen keskeinen edellytys on tiheä sosiaalisten suhteiden verkosto, jossa ihmiset kykenevät tarkkailemaan toistensa toimintaa. (Ruuskanen 2001, 11–15; Granovetter 1973.)

Sosiaalinen pääoma määrittyy Colemanilla funktiona kautta. Ensimmäinen Colemanin erottama sosiaalisen pääoman muoto on vastavuoroisuuden velvoite, velvoitteeseen liittyvä odotus vastapalveluksista ja näitä välittävä luottamus siihen, että velvoite suoritetaan. Kuten Granovetterillä, myös Colemanilla korostuu näin luottamus vuorovaikutuksen helpottajana sosiaalisen pääoman ilmentymänä. Toinen muoto on suhteisiin sitoutuva informaation kulku. Sosiaaliset suhteet toimivat tässä edullisena informaation väylänä sosiaalisen pääoman ollessa näin päätöksentekokykyä tehostava informaatiokanava. Informaatio on tärkeää perustoiminnan tuottamiseksi ja helpottavaksi tekijäksi. Kolmas pääoman muoto ovat normit. Colemanin sosiaalisen pääoman ajattelussa keskeisessä osassa ovat ajatukset avoimesta ja sulkeutuneesta sosiaalisesta verkostosta. (Coleman 1988, 102–104; Ruuskanen 2001, 16–17.)

Coleman (Esimerkiksi 1988, 99) käyttää Granovetterin (1973) siteiden käsitettä esimerkiksi puhuessaan luottamuksen rakentamisen helpottamisesta. Granovetterille siteiden vahvuus on yhdistelmä käytettyä aikaa, emotionaalista intensiteettiä, läheisyyttä ja vastavuoroisuutta. Siteet voidaan määritellä näin vahvoiksi, heikoiksi tai poissaoleviksi siteiksi. Vahvat siteet tarkoittavat kiinteitä yhteyksiä, kuten perhettä ja läheisiä ystäviä. Heikot siteet muodostuvat vahvoja siteitä löyhemmistä kontakteista. Poissaoleviksi luokiteltuihin siteisiin kuuluvat paitsi siteiden puute itsessään, myös ei-merkitykselliset, satunnaiset kohtaamiset. (Granovetter 1973, 1361.) Heikot siteet ovat Granovetterin (1973, 1378) mukaan välttämättömiä yksilön integroitumisessa yhteiskuntaan, ja ne kattavat laajemman osan yhteiskuntaa ja työmarkkinoita kuin lähiyhteisön vahvat siteet.

Myös Robert Putnam seurasi Granovetterin ajatuksia. Siinä missä Colemanin ansio oli nostaa sosiaalisen pääoman käsite kiinnostuksen kohteeksi, Putnam teki siitä laajasti sovelletun ja populaarin käsitteen. Verkostanalyysin piirissä alettiin puhua yksilöiden käytössä olevista

suhdeverkoista sosiaalisena pääomana. Robert Putnamin työryhmä (1993) selitti demokratian toimivuuden, hyvän hallinnon ja talouden toimintakyvyn alueellisia eroja institutionalisoituneella sosiaalisella pääomalla. Colemanin tavoin Putnamin sosiaalisen pääoman sisältö koostuu suhdeverkostoista, normeista ja luottamuksesta. Putnamin käsitys suhteista oli laajempi kuin sulkeutunut verkosto. Sosiaalisen pääoman tehtävä oli hänen mukaansa tehostaa kansalaishyveiden toimintaa tiheissä vastavuoroisuuden verkostoissa. (Ruuskanen 2001, 2, 21–23²¹.) Bourdieun ja Putnamin sosiaalisen pääoman määritelmät eivät eroa toisistaan valtavasti, mutta niiden sijoittuminen laajempaan kontekstiin on sen sijaan aivan erilaista. Putnamilla kyse on yhteisöllisestä resurssista, erilaisesta vapaan yhteistyön muodoista ja sen arvostamisesta, kun taas Bourdieulla kyse on yksilöllisestä, erilaisten kenttien sisällä käytävän kamppailun resurssista, jossa saman sosiaalisen pääoman omaavat saattavat myös liittoutua yhteen. (Roos 2013, 144–145.)

Sosiaalista pääomaa voi eritellä esimerkiksi lähteiden, tuotosten sekä näitä välittävien mekanismien kautta. Sosiaalisen pääoman lähteitä ovat esimerkiksi sosiaaliset verkostot. Sosiaalisen pääoman tuotoksia on esimerkiksi vaihtosuhteissa tapahtuvan valvonnan tarpeen väheneminen. Näitä välittävinä sosiaalisina mekanismeina ovat esimerkiksi luottamus ja kommunikaatio. (Forsander 2002, 57–58; Ruuskanen 2001.) Luottamuksen keskeinen funktio on vähentää sosiaalisiin suhteisiin liittyvää satunnaisuutta ja kompleksiteettia, mikä vähentää puolestaan vuorovaikutukseen liittyviä riskejä ja helpottaa toimijoiden välistä yhteistyötä. Kyse on siis ennustettavuudesta ja kommunikaatiosta. Kommunikaatiossa tärkeää on paitsi välittyvä informaatio, myös se, että toimijat kykenevät ymmärtämään toisiaan. Tähän ennustettavuuteen ja keskinäiseen ymmärrykseen liittyvät näin myös kulttuurisesti jaetut merkitysjärjestelmät. Sosiaalisen pääoman yhdellä osoittajalla, luottamuspääomalla, on merkitystä esimerkiksi talouskasvuun: talouskasvun on nähty olevan sitä nopeampaa, mitä vahvempaa on esimerkiksi kansalaisten luottamus toisiin kansalaisiin ja yhteiskuntaan. (Coleman 1988, 191; Kajanoja 2003, 194; Ruuskanen 2001, 46.) Taloudellisesti mitattava arvo voi syntyä jo rekrytointitilanteessa, kun työnantaja tarkastelee hakijan luotettavaa eli dokumentoitua työhistoriaa. Pääomilla on näin monisyisesti vaikuttava merkitys työmarkkina-asemaan. (Forsander 2002, 51, 216; Moore 2012, 98–100; Suokonautio 2008, 15.)

5.3 Kulttuurinen ja symbolinen pääoma

²¹ Putnam, R. D. with Leonardi R. – Nanetti, R. Y. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton (N.J.) & Putnam, R. D. (1993a): *The Prosperous Community. Social Capital and Public Life*. *The American Prospect* no. 13. <http://epn.org/prospect/13/13putn.html>

Kulttuurista pääomaa pidetään perinteisesti Pierre Bourdieun määritelmän mukaisesti melko moniulotteisena osana yksilön habitusta, yksilöön sitoutuvana pääoman muotona. Yksilöt erottelevat itsensä toisistaan paitsi taloudellisten tekijöiden, myös kulttuurisen pääoman kautta. Bourdieulla kulttuurista pääomaa ilmensivät koulutus, taide, kulutus ja vapaa-aika, ja Bourdieun voi tulkita määrittelevän kulttuurisen pääoman hyvän maun hallintana. Tällaisia ovat muun muassa oikeanlainen pukeutuminen suhteessa kulttuuriin tai sosiaaliseen ympäristöön hyvin sovitettu kieli. Sitä voi olla myös pienten merkityserojen ymmärtäminen sekä työpaikan sosiaalisen koodiston hallitseminen. Muut ihmiset, kuten markkinoiden toimijat, voivat edesauttaa ihmisiä lisäämään kulttuurista pääomaa. (Bourdieu 1989, 19; Giddens 2006, 322; Forsander 2002, 56.) Kulttuurisella pääomalla onkin Bourdieun ajattelussa vahva tuotannollinen asema, ja Bourdieu katsoo kulttuurisen pääoman olevan luonteeltaan kasautuvaa. Kulttuurinen pääoma on realisoitavissa taloudelliseksi hyödykkeeksi esimerkiksi rekrytointitilanteessa. Inhimillisen pääoman tulonlisäämisen tekijän sijaan kulttuurinen pääoma tuottaa vaikutusvaltaa ja arvonantoa, joka mahdollistaa pääsyn asioihin. (Forsander 2002, 56; Moore 2012, 102; Purhonen & Roos 2006, 137.)

Kulttuurisen pääoman käsitteen yhteydessä voi pohtia myös etnistä pääomaa. Etnisyydellä viitataan henkilön itsensä kokemaan identiteettiin eli itseymmärrykseen jonkin kulttuuriryhmän jäsenenä. (Martikainen & Tiilikainen 2007, 20). Maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla vaikuttavat myös niin sanotut etniset resurssit. Etniset resurssit tarkoittavat etniseen taustaan sitoutunutta osaamista. Koska etnisyys on tilannesidonnaista, ei monietnisisissä työyhteisöissä voi tehdä suoraviivaisia johtopäätöksiä etnisyyden arvosta työmarkkinoilla. Etnisen pääoman voi kuitenkin katsoa olevan pääoman käsite ja se voi hyödyttää esimerkiksi joillekin työaloille pyrittäessä kynnyn mataluutena. (Forsander 2002, 38, 86; Forsander 2007, 313.)

Bourdieu toi sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman pohdinnoissaan esille myös käsitteen symbolinen pääoma. Sekä välittyneen (*transmissio*), kuten vanhempien kulttuurinen pääoma, että tavalla tai toisella yksilön hankkiman kulttuurisen pääoman synnyn sosiaaliset olosuhteet ovat ikään kuin naamioituneempia kuin taloudellisen pääoman lisääntymisen tekijät. Siksi kulttuurinen pääoma todentuukin usein juuri symbolisen pääoman osana. Sen ilmiäsuja voi luokitella olevan luonteeltaan fyysistä, taloudellista, kulttuurista tai sosiaalista: olennaista kuitenkin on, että ympäristö tunnistaa symbolisen pääoman ja antaa sille arvon. Symbolinen pääoma ei tässä näyttäytyäkään niinkään pääomana vaan esimerkiksi tunnustettuna pätevyytensä. Bourdieun ajattelussa symbolinen pääoma olikin tärkeä osoitus sosiaalisesta luokasta. Kyseessä oli sosiologi Anthony Giddensin mukaan status-käsitteen kanssa samankaltaisuutta omaava käsite, ja se sisälsi hyvän maineen omaamista. (Ruuskanen 2001, 26; Bourdieu 1986, 84; Bourdieu 1998, 47, 85; Giddens 2006, 322.)

5.4 Maahanmuuttajan työmarkkina-asemaan vaikuttavia tekijöitä

Työelämä tarvitsee korkeatasoista inhimillistä pääomaa ja Suomessa sitä on katsottu myös olevan. (Kajanoja 2003, 198; Sahlberg 2007, 148). Suomalainen väestö on keskimäärin erittäin hyvin koulutettua ja tämä on näkynyt esimerkiksi työpaikkojen pätevyysvaatimusten nostona ja hyvän työmarkkina-aseman rajan nousuna. Lisäksi työmarkkinoille on syntynyt tehtäviä, jotka suosivat kovaa koulutusta. Samalla on kuitenkin kasvanut matalapalkkaisten työtehtävien ryhmä. (Pitkänen & Tuomi 2007, 175). Toinen polarisoituminen on tapahtunut koulutustarjonnassa ja koulutukseen osallistumisessa; ne jakautuvat jossain määrin epätasaisesti, sillä koulutuksella on taipumus kasaantua (Pärnänen & Sutela 2013, 82). Edellä mainittu on merkityksellistä tarkasteltaessa maahanmuuttajien integroitumista työllistymisen kautta. Käsittelen tässä luvussa ajankohtaisia tutkimuksia maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan vaikuttavista tekijöistä. Käsitän sen olevan limittäinen mutta fokukseltaan silti erillinen integraatioon vaikuttavien tekijöiden kanssa, joita on käsitelty 1990-luvun alkupuolella jo Elina Ekholm (1994²²)

Maahanmuuttajia 1990-luvun työmarkkinoilla uraa uurtavassa väitöskirjassaan *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla* (2002) tutkinut Annika Forsander on todennut pääomien muokkaavan maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa. Forsander osoitti, että maahanmuuttajilla on liian vähän pääomia. Mikään yksittäinen syy ei kuitenkaan lähtökohtaisesti riittänyt selittämään maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa. Maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla vaikuttavat yksilölliset tekijät kuten koulutus, työkokemus, koulutuksen ja työkokemuksen hankintamaa, maassaoloaika, kielitaito, persoonallisuus, lähtömaa sekä sosiaaliset verkostot. Asemaan vaikuttavat myös rakenteelliset tekijät, joita ovat asenteelliset tekijät kuten etninen syrjintä, normatiiviset tekijät kuten työluvut sekä työmarkkinoiden muutokset. (Forsander 2002, 236; Forsander 2001, 74.) Näistä merkittävää vaikutusta työmarkkina-asemaan oli siis maahantulon syyllä, sen sijaan koulutustausta ei selittänyt työmarkkina-asemaa kuin osittain. Myös uudemmassa tutkimuksessa todetaan, että erot työllisyydessä maahanmuuttajaryhmien välillä ovat suuria, ja kansalaisuudella ja äidinkielellä on tutkimuksen mukaan yhteys työllisyyteen (Maahanmuuttajien työllistyminen 2014, 36).

Kotoutumiskoulutusta lisensoitustyössään *Palapelin palat paikoilleen. Maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumiskoulutuksesta ja ehdotuksia sen kehittämiseksi* (2008) tutkinut Jaana Suokonautio puolestaan on käsitellyt kotoutumiskoulutusta keinona hankkia pääomaa.

²² Ekholm käytti lähteenään muun muassa John W. Berryn 1992 tuloksia aikakauskirjassa *International Migration Quarterly Review*.

Kotoutumiskoulutus ei ollut pystynyt antamaan maahanmuuttajille laadullisesti sellaista pääomaa, jolla olisi ollut vaihtoarvoa suomalaisilla työmarkkinoilla ja joka olisi taannut riittävän taloudellisen pääoman ja toimeentulon. Heidän pääomansa on suomalaisten työmarkkinoiden mukaan vääränlaista. Maahanmuuttajat eivät Suokonaution mukaan olleet saavuttaneet kotoutumiskoulutuksella tavoitteitaan. Lisää koulutusta ja suhteita tarvitaan edellytysten muuttamiseksi Suomessa kelpaaviksi. Pelkkä ammattitaito ja osaaminen eivät riitä, on myös saatava ympäröivä yhteiskunta vakuuttuneeksi inhimillisen pääoman laadusta ja käyttökelpoisuudesta. (Suokonautio 2008, 13–17, 112.)

Maahanmuuttajien koulutustaso Suomeen tullessa vaihtelee. He kilpailevat samoista työpaikoista keskimäärin korkeasti koulutetun kantasuomalaisen valtaväestön kanssa. Tilanne on maahanmuuttajan kannalta vaikea, sillä jo vuonna 2011 noin 14–16 prosenttia jo syntyperäisestä väestöstä oli Suomessa työtehtäväänsä nähden ylikoulutettuja. Ongelmana maahanmuuttajien työllistymisessä on ylikouluttautumisen sijaan työmarkkinoille pääseminen itsessään. Koulutuksen kautta saavutettavat muut pääomien lajit, kuten sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma, vaikuttavat inhimillisen pääoman käyttökelpoisuuteen uuden maan työmarkkinoilla. Vaihtoarvon kannalta koulutuksen hankintamaalla on siis oma merkityksensä. Kuten sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma, myös inhimillinen pääoma on näin paikallisesti määrittynyttä pääomaa. (Forsander 2001, 42–43; Forsander 2002, 53–54; Suokonautio 2008, 13, 110; Kyhä 2011, 55, 229.)

Koulutuksen määrää tärkeämpi selittäjä onkin koulutuksen työmarkkina-arvo. Suomessa suoritettu tutkinto antaa paremman lähtökohdan työllistymiseen kuin ulkomailla suoritettu tutkinto (Forsander 2002, 231). Maahanmuuttajien työttömyydessä voi nähdä olevan kyse juuri pääoman siirron vaikeudesta uuteen kotimaahan. Lähtömaassa hankittu osaaminen tai työkokemus ei ole helposti yhteiskunnasta toiseen siirrettävää. Kyseessä on niin sanottu *mismatch*-ilmiö eli inhimillisen pääoman käyttökelpoisuuden menetyksestä uusilla työmarkkinoilla. (Ks. Forsander 2002; Suokonautio 2008.)

Työllistyneillä maahanmuuttajilla työsuhteet ovat helposti määräaikaista ja kestoltaan lyhyitä. Lisäksi työurat koostuivat runsaasta työttömyydestä sekä koulutukseen osallistumisesta. Forsanderin tutkimus 2002 osoitti, että tuolloin yli puolet kohderyhmään kuuluvista maahanmuuttajista oli epävakaassa työmarkkina-asemassa tilanteessa, jossa toimenpiteet, työllisyys ja tulonlähteet vuorottelivat. Tämä tulos antoi pohjaa myös Suokonaution (2008) havainnoille inhimillisen, sosiaalisen ja symbolisen pääoman merkityksestä maahanmuuttajan työllistymisestä puhuttaessa. Kyhän (2011) tutkimus kuitenkin osoitti, että mikäli korkeakoulutetut

maahanmuuttajat onnistuivat kuitenkin Suomessa työllistymään, vastasi työ usein joko kokonaan tai ainakin osittain hankittua korkeakoulututkintoa. Yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Kyhä nostaa esille tärkeän teeman tutkintojen tunnustaminen ja rinnastaminen maahanmuuttajien työllistymisen ehtona, joka on asiana myös kotoutumiskoulutuksen henkilökohtaistamisen ajatuksen mukaista.

Maahanmuuttajien työllistymiseen vaikuttaa maassa vietetty aika. Tämä todettiin jo tutkimuksessa *Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla, Seurantatutkimus vuosilta 1997–2004*, joka tarkasteli Suomen maahanmuuttajien kotoutumisen kulkua vajaan vuosikymmenen aikana (ks. Jasinskaja-Lahti 2006). Uusimmatkin selvitykset vahvistavat, että maahanmuuttaja kotoutuu parhaiten ajan myötä (ks. Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2013).²³ Näin myös Suomessa hankittu työkokemus (esimerkiksi Jasinskaja-Lahti et al. 2002, 23) pääsee vaikuttamaan maahan muuttajan työllistymisen helpottumiseen.

Maahanmuuttajien työllistymistä on tutkittu myös maahanmuuttajanaisten näkökulmasta. Maahanmuuttajanaisten asema tulojaossa muistuttaa muiden työmarkkinoilla olevien naisten asemaa, mutta maahanmuuttajanaiset tienaavat vähemmän (Forsander 2002, 232). Myös uudemman tutkimuksen valossa erot työllistymisessä sukupuolittain ovat merkittäviä, sillä naisten työllisyys kasvaa tasaisemmin ja pitempään. TEM:n tutkimuksen *Maahanmuuttajien työllistyminen* (2014, 56) mukaan tämä johtuu naisia tavoittaneista paremmasta työllistymistä tukevista toimenpiteistä.

Maahanmuuttajanaisten työllistymistä on tutkittu myös tietokäytäntöjen näkökulmasta (Aarnitaval 2012). Maahanmuuttajanaisilla on selkeä tahto ja tavoitetilä työllistymiseen (Harakkamäki 2008, 74). Myös Aarnitaval toteaa sosiaalisen pääoman olevan kotoutumisessa ja työllistymisessä merkittävä tekijä. Yhteisön sisäisellä tiedon jakamisella on henkilökohtaisten tietokäytäntöjen muuttumista edistävä vaikutus: Jakaessaan tietoa ihmiset kasvattavat koko yhteisön inhimillistä, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa ja voivat samalla hyödyntää sitä paremmin omiin tarkoituksiinsa. Maahanmuuttajanaiset yhdistävät luovasti tiedon hankinnan ja jakamisen eri tapoja rakentaen niistä muuttuviin elämäntilanteisiinsa parhaiten sopivia tietokäytäntöjä. Aarnitapaleen mukaan maahanmuuttajien omaksumilla tietokäytännöillä on yhteys heidän kotoutumiseensa ja

---

²³ Sama tulos vahvistuu kotoutumiskoulutuksen kontekstissa. Kotoutumiskoulutus on valmentavana työvoimakoulutuksena vasta ensiaskeleita suomalaiseseen työelämään. Kuitenkin pidemmällä aikavälillä maahanmuuttajien kotoutumista työn tai jatkokoulutuspaikan löytämisen kriteereillä tapahtuu jo huomattavasti enemmän. (Korhonen et al. 2013b, 12; Korhonen et al. 2013a; Osallisena Suomessa -hankkeen arviointiraportti 2013, 21.) Tulos on yhteneväinen *Kotoutumisen kokonaiskatsauksen* (2013, 53) kanssa, jossa todetaan, että erot työllisyydessä, tuloissa ja asumisolissa tasoittuvat ajan myötä, mutta eivät aivan tavoita kantaväestöä kuitenkaan.

toimimiseensa uudessa kotimaassaan yhteiskunnan jäsenenä esimerkiksi työelämässä. (Aarnitaival 2012, 178–179.)

Anni Reuterin, Magdaleena Jaakkolan ja Simo Mannilan (2005) *Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet* -tutkimusohjelmaan kuuluva tutkimus *Maahanmuuttajien resurssit Suomen työmarkkinoilla* nimeää venäjän, viron tai äidinkieleltään kaksikielisten (suomi-venäjä, suomi-viro) henkilöiden lähtömaassa suoritetun korkeakoulututkinnon yhdessä jonkun Suomessa suoritetun tutkinnon kanssa työllistymistä helpottavaksi resurssiksi. Olennaista tässä olivat myös hyvä suomen kielen taito ja monikulttuuriset sosiaaliset verkostot. Tulokset osoittavat suoraan siis inhimillisen pääoman (kielitaito, koulutus) ja sosiaalisen pääoman (verkostot) olennaisuuden.

Sisäasiainministeriön maahanmuutto-osaston on tehnyt julkaisun *Maahanmuuttajien työllistymisen esteet* (2011)²⁴. Esteet kuten sosiaalisten verkostojen puute liittyvät olennaisesti aineettomiin pääomiin työllistymisen etsimisen työkaluna. Esimerkiksi Granovetterin mukaiset sosiaalisen pääoman *heikot siteet* ovat työn saamisessa merkittäviä. Koska nämä siteet eivät automaattisesti yllä kansallisuusrajojen ulkopuolelle, maahanmuuttajan työllistymiselle tällä on merkitystä. (Suokonautio 2008, 18; Forsander 2002, 203; Aarnitaival 2012, 16–17.)

6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TUTKIMUSMETODI JA TUTKIMUKSEN KULKU

Lähdin kenttätööhön etsien vastausta alustavaan tutkimustehtävääni ”Mitkä ovat maahanmuuttajien työllistymistä edistävät ja ehkäisevät tekijät kotoutumiskoulutuksessa?” Tutkimustehtävä ja alustava karkeapiirteinen tutkimussuunnitelma oli mahdollista hahmotella, sillä minulla oli ennakkokäsitys kotoutumiskoulutuksen kentästä MAVA²⁵-opetusharjoittelukokemukseni kautta. Tutkimuskirjallisuus tuntee tilanteen niin sanottuna nopeana etnografiana (Rantala 2006, 225). Hyvin pian kenttäjakson alkamisen jälkeen pääomien käsitteentän olennaisuus avautui konkreettisten havaintojen kautta ja nousi suuntaamaan tutkimustani. Kotoutumiskoulutuksen ilmiön ymmärryksen syventyessä tutkimuskysymykseni muotoutui pääomien kautta hahmottuvaksi. Koska kotoutumiskoulutuksen perustavoite on työllistyminen etsiminen ja sitä tavoitellaan erilaisin

²⁴ Työllistymisen esteitä koskevat havainnot on julkaisussa nähty liittyvän työnhakijan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, maahanmuuttajuuteen sinänsä, työnantajiin sekä yhteiskunnan rakenteisiin. (Maahanmuuttajien työllistymisen esteet 2011, 18.)

²⁵ Maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava koulutus

ilmiasuin, muotoilin tutkimustehtäväni seuraavasti: Miten inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen pääoma ilmenevät kotoutujan työllistymisen tavoittelemisessa kotoutumiskoulutuksessa?

6.1 Etnografia tutkimusmetodologiana

Etnografia on laadullista tutkimusta, jonka tavoitteena on kuvata jotakin tiettyä toimintaa ja ymmärtää sitä (Rantala 2006, 219). Termillä *etnografia* voi viitata sekä aineistonkeruun metodiin että kokonaisvaltaiseen lähestymistapaan aina kirjoitettuun tuotokseen, etnografiaan, asti. Lähestymistapana etnografia on menetelmä, jossa tutkitaan syvällisesti jonkin kulttuurin ihmisiä, ryhmiä tai yhteisöjä. (Bryman 2012, 431, Huttunen 2010, 39–42.) Etnografian voi määritellä myös jatkuvaksi, selvästi lausutuksi metodologiseksi omassa luonnollisessa ympäristössään tapahtuvaksi sosiaalisten tilanteiden havainnoimiseksi ja sanoittamiseksi (Fine, Morrill & Surianarain 2009, 603). Etnografiaa voi myös määritellä sen kautta, mihin halutaan kiinnittää huomiota. Tyypillisimmin sen avulla on tutkittu alistettujen ja syrjittyjen ryhmien kulttuuria ikään kuin sisältä käsin. (Rantala 2007, 134; Lappalainen 2007, 12.) Tällaisena voi tietyn ehdoin nähdä valta-asetelman valossa positiivisen diskriminaation alle laskettavan kotoutumiskoulutuksen.

Käytän pro gradussani etnografiaa kokonaisvaltaisena metodologiana. Sellaisena se on antropologisesta tutkimusperinteestä nouseva metodologinen lähestymistapa. Clifford Geertziä (1973, 5–6) mukailen pyrkimyksenäni on tuottaa niin sanottua ”tiheää kuvausta”. Etnografia ei ole näin vain jatkumo toimenpiteitä, vaan käsillä olevan sosiaalisesti tuotetun suhdeverkoston tiheää kuvausta. Tiheä kuvaus tarkoittaa tutkittavan ilmiön mahdollisimman monipuolista ja sävykästä tarkastelua erilaisten aineistojen yhdistämisellä. Esittelen käyttämäni aineistot kohdassa 6.2. Tiheässä kuvauksessa pyrkimyksenä on kulttuurin muodostavien merkitysverkostojen analyysi, jolla tavoitellaan tulkintaa tutkijan kiinnostuksen kohteena olevasta kulttuurista. Näin ymmärrettynä etnografia on tapa käsitteellistää ja teoretisoida tutkittavaa ilmiötä. (Lappalainen 2007, 9.)

Etnografialle ominaisia piirteitä ovat yleensä pitkäkö kenttätyö, aineistojen ja näkökulmien monipuolisuus ja kattavuus, autenttinen tutkimusasetelma ja havainnoinnin sekä kokemuksen keskeinen merkitys tulkintaprosessissa. Havainnointi ja kokemukset pohjaavat osallisuudelle ja vuorovaikutukselle. Etnografiassa tiedon mahdollisimman suuri objektiivisuus vaatii sitä, että havainnointikulman on sijoitettava aina johonkin paikkaan, sillä tieto on merkityssuhteessa kontekstiinsa. (Vuorela 2009, 399–404.) Tällaisena se on aina myös jatkuvasti muuntuva ja

uusiutuva tapa tehdä tutkimusta, mutta myös totuudellisesti osittaista, sitoutunutta ja epätäydellistä. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 8–10, 28; Lappalainen 2007, 11.)

Aineiston keruussa jo lähtökohtaisesti tärkeä lähestymiskulma on selkeä tutkimuskysymys, joka tosin yleensä hioutuu ja muuttuu prosessin aikana (Huttunen 2010, 42). Etnografiselle tutkimukselle on myös ominaista, että prosessi tutkimuskysymykseen vastaamiseksi on limittäinen, sillä aineiston keruu, tulkinta sekä teoretisointi tapahtuvat toisiansa täydentäen läpi prosessin (Lappalainen 2007, 13). Tämä tulee etnografiaa metodologiana käyttävälle nopeasti selkeäksi ymmärrykseksi, sillä vaikka tutkija lähtee kentälle teoreettisestakin ymmärryksestä nouseen tutkimuskysymyksen kanssa ja teoreettinen osaaminen ohjaa myös havaintoja, kerätty aineisto puhuttelee tarkastelemaan havaintoja, jäsentämään haastattelukysymyksiä ja pohtimaan nousevia käsitteitä hyvin pian kenttäjakson alettua uuden, empiriasta nouseen ymmärryksen kautta. Etnografia on näin samalla kertaa sekä vahvasti teoretisoitunutta että vahvasti empiiristä tietoa (Malkki 2007, 170).

Sekä ymmärryksen rakentumisessa että koko etnografisen prosessin kulussa merkityksellistä on kriittinen tietoisuus asioiden päällekkäisyyksistä, samanaikaisuuksista ja toisiinsa lomittumisesta. Koska tutkija on osa vuorovaikutusta ja kentällä autenttisissa tilanteissa kaiken olemiseensa kertyneen osaamisensa kanssa, etnografiseen tutkimukseen liittyy olennaisesti improvisointi. Improvisointi perustuu näin paitsi aisteille, tunteille ja tilannehavainnoille, myös tutkijan vankalle teoriaosaamiselle. Tätä on kuvattu etnografisessa kirjallisuudessa sykliseksi ajallisuudeksi, joka on yhtäaikainen muiden kentällä vaikuttavien ajallisten prosessien kanssa. Dynaamisten tapahtumien ja vuorovaikutuksen vaatima improvisoinnin välttämättömyys on myös yksi peruste käsittää eettisyys etnografisessa metodologiassa laajana käsitteenä. (Malkki 2007, 177–183.)

Alussa kokeilin nostaa ikään kuin johtopäätöksiä esiin kenttämuistiinpanoissani siten, että seuraavilla havainnointi- ja haastattelukerroilla sekä teoriaa lukiessani haastoin omat johtopäätökseni aina uudestaan. Tämän prosessin kautta päädyin painottamaan kenttäjakson edetessä yhä vahvemmin pääoman käsitettä teoreettisessa uuden tiedon ja ymmärryksen hahmottamisessani, sillä erilaiset pääomat aukaisivat minulle oman tutkimustehtäväni selkeiden. Noin kuukausi kenttäjakson aloittamisen jälkeen tutkimuskysymykseni vakiintui pääomien avulla lähestyttäväksi laajaksi kokonaisuudeksi. Aineisto yllätti minut myös tarjoamalla sellaista tutkimustehtävälle olennaista tietoa, jota en olisi kentälle mennessä vielä osannut kysyä (ks. Malkki 2007, 174). Etnografian tavoitteena onkin yritys rakentaa tulkintaa tutkijan teoreettisen tietämyksen sekä tutkittavien ja tutkijan näkökulmista ja kokemuksista käsin (Rantala 2007, 135–136).

Etnografian avulla voi tutkia myös yhteiskunnan institutionaalisuutta. Pro graduni aihe kiinnittyy yhteiskunnan instituutioihin työvoimapolitiikan, kotoutumispolitiikan ja koulutuspolitiikan kautta. Koulutusinstituution voi nähdä etnografialle tietyiltä osin tarkkarajaisena tutkimuskenttänä, jonka toimintaa raamittavat yhteiskunnalliset säädökset ja opetussuunnitelmat ja jossa toimivien ammattilaisten koulutus on suhteellisen yhtenäistä. Niin sanottu kouluetnografia on kontekstualisoitavissa koulutuspoliittisiin linjauksiin ja koululle osoitettuihin yhteiskunnallisiin odotuksiin. Koulutus- ja yhteiskuntapolitiikkaan kontekstualisoitua etnografiaa voidaan myös kutsua nimellä koulutuspoliittinen etnografia. (Lappalainen 2007, 12; Lahelma & Gordon 2007, 17, 32; Palmu 2007a, 160.) Kotoutumiskoulutus kouluetnografian kannalta tuo oman näkökulmansa asiaan. Kotoutumiskoulutus on aikuiskoulutusta, eli se ei sisällä pakollisuutta vaan on sisällöltään erittäin merkittävässä määrin henkilökohtaistettua oppimista kaikissa vaiheissaan (Opetussuunnitelman perusteet 2012). Kotoutumiskoulutus on lainsäädännöllisesti nuorta ja se vastaa kuhunkin aikaan dynaamisena koulutuksen muotona, jota heijastaa osaltaan tiheä koulutuksenjärjestäjien kilpailutus. Sen perusta on kuitenkin suomalaisen yhteiskunnan arvoissa ja kotoutumiskoulutuksen järjestämisen velvoittavuus on kirjattu lakiin (1386/2010, 20§). Sillä on myös opetushallituksen suosittelu ja koulutuksenjärjestäjiä velvoittava opetussuunnitelma. Näillä perusteilla kotoutumiskoulutuksen voi näkemykseni mukaan laskea osaksi suomalaista institutionaalista koulutusjärjestelmää.

6.2 Etnografian kenttä ja aineistot

Etnografiassa käytettävät aineistot ovat riippuvaisia tutkimuskysymyksestä ja liittyvät olennaisesti tutkittavaan ilmiöön. Tavoitteena on aina mahdollisimman rikas aineisto. Havainnointi- ja haastatteluaineistot muodostivat pro gradussani tutkimusaineiston keskeisen rungon, sillä ne liittyvät olennaisesti tutkittaviin heidän omassa arjessaan. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 16.) Kaikki sosiaalinen tutkimus perustuu ihmisen kapasiteettiin osallistuvaan havainnointiin, sillä sisällyttämällä oman roolimme tutkimuskohteeseen voimme tuottaa selvityksiä sosiaalisesta maailmasta (Hammersley & Atkinson 1995, 21). Kaikki aineisto on näin sosiaalisesti tuotettua (Malkki 2007, 172). Osallisuuteni kentällä näkyi fyysisenä lasnäolona ja erilaisissa tilanteissa, esimerkiksi luokan huumorissa, mukanaeläjänä sekä vuorovaikuttajana.

Aineiston ensisijainen keruutapani oli osallistuva havainnointi kentällä ja siitä tuotettu kenttäpäiväkirja. Sitä syventämään haastattelin oppilaita, opettajia, sekä koulun muuta

henkilökuntaa kuten johtoa. Kolmas täydentävä aineisto, oppilaiden että opettajien tuottamat yleisissä tiloissa seinillä olevat tuotokset, palveli kentän syvempää ymmärrystä ja havainnointien ohjaamista. Tämä aineisto tuli luontevaksi osaksi kenttäpäiväkirjaani, ja avaan tätä aineistoa tarkemmin kohdassa 7.1.1, *Materiaalisfyysinen kenttä*. Suunnitelmani oli myös alun perin käyttää aineistona myös koulun omaa opetussuunnitelmaa, mutta tämä ei ollut mahdollista. Palaan asiaan tarkemmin kohdassa 7.3.3, *Kilpailujen kenttä*. Koska valtakunnallinen opetussuunnitelma on velvoittava asiakirja eikä poikkeamaa sallita, koulujen omat opetussuunnitelmat tuovat nähtäväksi esimerkiksi paikalliset painotukset. Sain lukea koulun tiloissa koulutuksenjärjestäjän oman opetussuunnitelman, ja palaan aineistossani havainnoiteihin koulun oman opetussuunnitelman suhteesta empiriaan. Avaan seuraavaksi etnografisen kentän käsitettä sekä kentältä keräämäni aineistoa. Tämän jälkeen avaan aineiston analyysin.

6.2.1 Keräämäni aineisto ja monipaikkainen kotoutumiskoulutuksen kenttä

Etnografian peruskäsitteitä on tutkimuksen paikka, ”kenttä” joka käsitetään nykytutkimuksessa joustavasti (Robben & Sluka, 2007). Kenttää voi hahmotella eri tavoin. Kenttää on järkevää lähteä hahmottamaan esimerkiksi sosiaalisista suhteista muodostuvana tilana (Huttunen 2010, 30–40), kuten kouluun sijoittuva etnografia luontevasti voi olla. Sosiaalinen kenttä muodostuu ihmisistä, jotka ovat erilaisissa suhteissa toisiinsa. Sosiaalinen kenttä laajenee pro gradussani ilmiöpohjaiseen sosiaaliseen kenttään, jossa sijansa saavat kytköksissä toisiinsa ja toisistaan riippuvaisina myös koulutuspoliittiset, työvoimapolitiittiset ja maahanmuuttopolitiittiset ilmentymät, kuten kirjalliset lainvoimaiset muotoilut. (Ks. Malkki 2007, 169.)

Etnografiassa käytetäänkin käsitettä *monipaikkainen etnografia*. Se kyseenalaistaa niin sanotun perinteisen fyysisen kentän yksipaikkaisuuden käsityksen. Ajattelen pro gradussani monipaikkaisuutta laajana käsitteenä, joka mukailee George E. Marcusin urauurtavaa ajattelua kentän paikkaisuudesta. Marcus esittää ajatuksen kentän monipaikkaisuuden elementeistä myös niissä tapauksissa, joissa paikka voi olla strategisesti paikannettu, mutta ulottuu teoreettisesti kaikkialle, mihin havainnoitavien ihmisten suhteet ulottuvat. (Marcus 1995, 110.) Tällaisia ovat kotoutumiskoulutuksessa esimerkiksi kotoutujan työharjoittelussa rakentuvat siteet. Kenttäni ulottui opiskelijaryhmistä riippuen myös tutustumisretkille ja osa haastatteluista tapahtui myös muualla kuin koulun tiloissa. Kenttäni muotoutui näin monipaikkaiseksi sillä määreellä, että kaikki sen tekijät liittyivät kuitenkin olennaisesti kotoutumiskoulutuksen tavoitteenmukaiseen toimintaan.

Tutkija voi näin konstruoida kenttensä vaihtuvista paikoista ja tiloista. Monipaikkainen etnografia antaa myös mahdollisuuden nähdä ilmiö paitsi tutkittavan arjen eri näkökulmista, myös esimerkiksi valtaa pitävien näkökulmista, kuten tulomaa kotoutujalle on. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 12, 26.) Teoreettisessa tiedonhaussa monipaikkaisuus merkitsi esimerkiksi ymmärryksen rakentamista oman työharjoittelujaksoni kautta työvoimahallinnon roolista kotoutumiskoulutuksessa.

Laajana kentän käsitteenä hahmotan oman kenttäni pro gradussani kolmena osana. Fyysinen kenttä on se kenttä, joka rakentuu tutkijan aistien avulla niistä tapahtumista, joita tilassa kohdataan ja havaitaan, ja tämän fyysisen kentän hahmotan Marcusta mukaillen monipaikkaisena. Kirjoitettu kenttä muodostuu prosessissa, jossa fyysisen kentän tapahtumat muokkautuvat kirjoitukseksi. Viimeisen hahmotuksen kentästä tekee valmiin etnografian lukija, ja tätä kutsutaan termillä tekstuaalinen kenttä. (Palmu 2007a, 162–170.)

Kenttäpäiväkirja näkemäni, kokemani, tuntemani ja kuulemani kokoajana

Kenttäjaksoni kesti kokonaisuudessaan seitsemän kuukautta koko kenttäprosessin ollessa noin vuoden mittainen. Tänä aikana havainnoin koulutusta kokonaisuudessaan käytävillä ja välitunneilla, tuntityössä luokissa, opettajanhuoneissa, retkillä, työharjoittelupaikalla sekä tavallisessa arjessa kuten haastattelutilanteessa kahvilassa. Suomalaiselle koulutusetsnografialle tyypillisellä tavalla keskityin monipuolisen analyysin mahdollistavaan rikkaiden aineistojen hankkimiseen tarkan mikroetnografian sijaan (Lahelma & Gordon 2007, 29).

Merkittävin aineistonkeruutapa oli osallistuvan havainnointini pohjalta tehdyt kenttämuistiinpanot ja niiden tuloksena syntynyt kenttäpäiväkirja. Kenttämuistiinpanojen tavoitteena on sosiaalisten prosessien sekä niiden kontekstin kuvaus. Kenttäpäiväkirja toimi jo kerätyille aineistoille reaaliaikaisesti vuorovaikutteisena, muuntuvana ja ymmärrystä täydentävänä ikään kuin esianalyysinä aineistolle. (Huttunen 2010, 41; Hammersley & Atkinson 1995, 175.) Pystyin kirjoittamaan kenttämuistiinpanoja luokkatilanteissa reaaliaikaisesti, muualla pienen viiveen jälkeen. Pyrin muistiinpanoissani tuottamaan rikasta mutta aina selkeää kieltä itseäni varten enkä kaihtanut nousseita tunneilmaisujakaan. Tunneilmaisujeni vuoksi pidin tunnistettavuustiedot myös kenttämuistiinpanoissani eettisesti kestäväällä tasolla. Ohessa on esimerkkinä kaksi kenttäpäiväkirjaotetta havainnoinnin aikana heränneistä erilaisista tunteista ja niiden sanoittamisesta:

Opettaja kysyi oppilaalta ”oletko muslimi, X?” ja kun oppilas ei ollut, opettaja jatkoi sanoen: ”sinä olet ulkopuolinen. Et ajattele asiaa sydämellä”. Hän kääntyi seuraavan oppilaan puoleen: ”X, sinähän olet muslimi?” kun hänkään ei ollut, opettaja jatkoi

vielä kolmannelle ”X, sinä ainakin olet muslimi!” Ja sitten seurasi esimerkki, jonka vuoksi opettaja ilmeisesti jallitti muslimioppilasta: Opettaja sanoi, että vaatekaupassa työssä ollessaan musliminainen voi pitää huivia, jos on – ja nyt tulee suora laina – ”tyylikäs ihminen ja tyylikäs huivi”. Sitten opettaja alkaa puhumaan virkasopimusvalinnoista pitkillä lauseilla, jotka toki ymmärrän asiaan hänen mielestään liittyväksi, mutta jota ei taatusti saanut kiinni yksikään oppilas. Minäkään en ymmärrä, vai liekö olen vielä liian ällistynyt kommentteista, joista on kaikenlainen kulttuurisensitiivisyys aika kaukana! (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015)

Voi mikä valtava ilo, kun opettaja ei antanut minun esittäytyä puhuvana päänä, vaan esittäytyminen tapahtui vuorovaikutteisesti: opettaja pyysi oppilaita kysymään minulta suomeksi asioita ja kertomaan jotakin myös itsestään... ja koko esittäytyminen tapahtui sitä kautta! Tunti alkoi tämän jälkeen muutenkin keskustellen. Tämä on sellaista tilanteeseen sidottua pääoman kerryttämistä, joka ei jää vain ulkoa opiskeluksi vaan tapahtuu suhteessa toiseen ihmiseen, vaikkakin vain minuun pian poissaolevana siteenä. Lisää tällaisia opettajia kotoutumiskoulutukseen. (Kenttäpäiväkirjan ote maaliskuulta 2015)

Kenttäpäiväkirjaan merkitsin myös etnografialle tyypillisiä improvisaatiota ja samalla vankkaa teoreettista valmiutta vaativia niin sanottuja ”käytäväkeskusteluja”. Näillä tarkoitan tuntien ulkopuolella, alussa ja lopussa käytäviä keskusteluja ja lyhyitä haastattelunomaisia tilanteita. Nämä keskustelut sisälsivät merkittävää ymmärrystäni lisäävää informaatiota kotoutujasta kotoutumiskoulutuksessa. Sen lisäksi, että varmistin keksutelukumppaniltani aina hänen ymmärryksensä omasta tutkijan positioistani, pyysin keskustelun yhteydessä aina luvan käyttää aineistoa tarvitessani tutkielmassani. Päädyin keskustelujen irrallisuuden vuoksi kuitenkin käsittelemään niitä kenttäpäiväkirjan osana, en erillisinä haastatteluina, vaikka etnografia olisi metodologiana senkin perustellusti sallinut.

Yhtenä selkeänä erilliseksi irrotettavissa olevana lisäaineistona toimivat kenttäpäiväkirjaan sanoitetut muistiinpanot fyysisen kentän valokuvista. Valokuvat otin koulussa julkisissa tiloissa sijaitsevista tuotoksista. Tuotoksilla tarkoitan koulun henkilökunnan sekä oppilaiden tuottamia ja näkyville asettamia yksilö- ja ryhmätöitä. Analysoin kuvat aineettomien pääomien näkökulmasta kirjalliseen muotoon kenttäpäiväkirjaani anonymiteetin huolellisesti säilyttäen. Tämän aineiston esittelen erityisesti materiaalisfyysisen kentän kuvauksessa luvussa 7.1.1. Koska moduulit alkoivat ja loppuivat limittäin pitkin vuotta, käytännössä mikä vain ajankohta loma-aikaa lukuunottamatta antoi tästä täydentävästä aineistosta riittävän kattavan kuvan.

Haastattelut

Toinen merkittävä aineisto kenttäpäiväkirjani lisäksi työssäni olivat ennalta sovitut tutkimushaastattelut. Laadullisen aineiston tutkimushaastattelu pyrkii kuvaamaan ja ymmärtämään tutkimuskohteiden todellisuudelle keskeisten teemojen merkityksiä. Laadullinen

tutkimushaastattelu pyrkii kattamaan sekä faktatason että haastateltavien asioille antaman merkitystason, on ”kuunneltava myös rivien välistä”. (Alasuutari 2001, 148.) Tätä auttaa tutustuminen haastateltavaan etukäteen.

Etnografinen haastattelu poikkeaa monella tavalla tyypillisestä laadullisesta haastattelusta, jossa haastattelija on lyhyen ajanjakson haastateltavan seurassa (Tolonen & Palmu 2007, 90). Etnografinen haastattelu limittyikin aina osaksi pitkäkestoista osallistuvaa havainnointia (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 12). Haastattelutilanteessa tutkija ja haastateltava yleensä jo tuntevat toisensa jossain määrin. Oppilaiden kohdalla tämä tarkoitti sitä, että olin ollut mukana luokkatilanteessa fyysisesti läsnäolevana ja vuorovaikuttavana henkilönä. Lisäksi olin jutellut käytäväkeskusteluja kepeistä arkipäivän aiheista tulevan haastateltavan kanssa tai esimerkiksi katsellut hänen perhevalokuviaan. Luottamuksen rakentuminen oli tärkeä elementti haastatteluiden saamiseksi ja tekemisessä. Opettajien ja muun henkilöstön kohdalla tämä tarkoitti joko alustavia keskusteluja viikkojen varrella tai vähintään yhteistä ymmärrystä kummankin asemasta ja tehtävästä haastattelun alkukeskustelun oheen. Etnografista haastattelua määrittävätkin läsnäolo sekä konteksti, joilla on tekijöinä vaikutusta haastatteluiden laatuun. (Tolonen & Palmu 2007, 91, 110.) Kahdessa tapauksessa haastattelin informanttia täydentävänä haastatteluna, toisessa syynä oli runsas asiamateriaali ja toisessa tilanteessa haastateltava itse halusi täydentää sanomisiaan ja avata uutta keskustelua aiheesta. Nämä lisähaastattelut olen liittänyt osaksi päähaastattelua haastateltavien omien koodien alle.

Tämänkaltaisia haastatteluja kuvaakin tutkimuskirjallisuudessa parhaiten syvähaastattelun periaatteet. Syvähaastattelu on intensiivinen tapa kerätä mahdollisimman paljon tietoa tietyistä teemoista, ja tutkittavalla on merkitystä aineiston kuljettamisen järjestykseen. Haastattelu muistutti keskustelua poiketen kuitenkin siinä, että syvähaastattelu tähtäsi tiedon ja haastateltavan käsitysten ja asioille antamien merkitysten keräämiseen ja oli ennalta suunniteltua päämäärähakuista toimintaa. (Alasuutari 2001, 149; Hirsjärvi & Hurme 2008, 37–42.) Ennalta sovittuja eri informanttien kanssa syvähaastattelun kriteerit täyttäviä haastattelutilanteita oli yhteensä 10. Näistä neljä oli kotoutujia tai muita maahanmuuttajia kotoutumiskoulutuksessa, kolme haastateltavista oli opettajia ja kolme koulutukseen ja sen sisältöön olennaisesti liittyvää muuhun koulun henkilöstöön kuuluvaa henkilöä. Koodasin informantit tunnuksilla K, O ja H sekä juoksevilla numerolla.

INFORMANTIT		
kotoutujat & muut maahanmuuttajat	opettajat: suomen kieli & työelämä	muu henkilökunta
K1-4	O1-3	H1-3

Kunkin haastattelun kesto oli keskimäärin hieman yli tunti. Näiden aineistoksi laskemieni haastatteluiden lisäksi haastattelin kenttätöiden lopussa Uudenmaan ELY-keskuksen maahanmuuttopäällikköä Jaana Suokonautiota sen ymmärryksen pohjalta, joka minulla oli teemasta syntynyt. Mukailin tämän haastattelun haastatteluteemoissa aineistohaastatteluiden runkoa. Suokonaution haastattelua kohtelen lähteenä.

Etukäteen sovitut haastatteluni toteutin teemahaastatteluna ja teemat nousivat tutkimuskysymyksistä. Hahmottelin teemojen sisällä tutkimuskysymykselleni tärkeitä aiheita ja pidin mukanaani väljää muistilistaa aiheista, joita haastattelun kuluessa voisin käsitellä teeman sisällä. Tämä muistilista pohjautui tutkimuskysymykseen ja tutkielmani teoreettiseen viitekehykseen. Muistilistani sisältö muotoutui jonkin verran puolen vuoden aikana pidettyjen haastatteluiden tuoman uuden ymmärryksen mukana ja myös sen mukaan, haastattelinko kotoutujia tai kotoutumiskoulutuksessa olevia muita maahanmuuttajia, opettajia tai muuta henkilöstöä. Kysymykseni olivat vapaamuotoisia ja vaihtelivat näin haastattelusta toiseen. (Alasuutari 2001, 149.) Näin myös haastattelun rakenne vaihteli aina sen mukaan, mihin haastateltava halusi puheessaan edetä, sillä halusin antaa haastateltavalle mahdollisimman vapaan areenan tuottaa omaa ymmärrystään teemojen sisällä esitetyistä kysymyksistä. Teemat itsessään toistuivat kuitenkin kaikilla haastateltavilla järjestystä vaihdellen. Haastatteluni kulkivat keskustelunomaisesti siten, että ensisijainen tarkoitukseni oli lisätä ymmärrystäni ilmiöstä. Haastattelun väljiksi teemoiksi muodostuivat ymmärrykseni kasvaessa pääomat, niissä painotetusti kotoutujan siteet sekä työllistyminen ja kotoutumiskoulutus suhteessa integraatioon. Näitä teemoja tarkastelimme siinä järjestyksessä ja sillä intensiteetillä kuin haastateltava itse halusi niistä puhua.

Merkittäväksi asiaksi nousikin haastattelukysymysten muotoutuminen suhteessa kenttätöihin ymmärrykseni kasvaessa. Annoin hyvin nopeasti tilaa jokaisen ihmisen tilanteessa tuottamalle omalle kokemukselliselle todellisuudelle silloinkin, kun se sisälsi subjektiivisesti värittyneitä teoriaymmärrykseni vastaisia elementtejä. Etnografisen tutkimuksen tuleekin olla avointa tutkittavien omille näkemyksille. Haastattelujen lopuksi huomasin, että etnografisesta

kirjallisuudesta tuttu ilmiö eli haastattelurungon erilaisuus ensimmäisen ja viimeisen haastattelun välillä kävi toteen myös omassa tutkimuksessani. (Tolonen & Palmu 2007, 92.)

Haastattelujen erilaisuutta lisäsi myös se, että haastattelin ilmiön ympärillä paitsi oppilaita itseään, myös heidän arkeensa koulussa opiskelijana konkreettisesti liittyviä henkilöitä kuten johtajatasoa. Tässä pääsin tarkastelemaan esimerkiksi erilaisia rakenteellisia positioita päästessäni kysymään samasta temasta sekä oppilaalta, opettajalta että muulta henkilökunnalta.

6.2.2 Aineiston analyysi

Aineiston analyysissä keskeistä on tutkimuksen kohteen syvällinen ymmärtäminen. Aineiston analyysivaihe etnografisessa tutkimuksessa on aineiston hankinnan lailla limittäistä, paikantuneen ymmärryksen ja odottamattomia oivalluksia mahdollistavaa syklistä prosessia. Aineiston rajaaminen runsaasti materiaalia tuottavassa etnografisessa lähestymistavassa on keskeistä (Palmu 2007b, 141). Lähestyin kaikissa vaiheissa ja erityisesti varsinaisessa analyysivaiheessa aineiston rajaamista tutkimustehtävän ja sitä avaavan teoriapohjan kautta. Analyysivaihe omassa tutkimuksessani alkoi näin ensimmäisestä kenttäkosketuksesta ja jatkui syklisesti empiirisen aineiston ja teoreettisen ymmärryksen fokusoitumisen kautta aineiston jäsentämiseen tulosten synteeseille.

Yhdistävien käsitteiden ja lainalaisuuksien löytämisen (Rantala 2006, 223–225) apuna toimi kirjalliseen muotoon toimitetun aineiston monitasoinen jäsentäminen, teemoittelu ja koodaus. Temaattisen *aineistojen ristiinluvun* tuloksena syntyvän tiheän kuvauksen (Geertz 1973) kautta mahdollistuu paikantunut tieto niin rehellisenä ja luotettavana, kuin tutkija sen on ymmärtänyt. Ristiinluennan kautta tutkija pystyy etsimään esimerkiksi ristiriitoja ja poikkeavuuksia, ja hän pystyy aineistojen ristiinluennan avulla täydentämään, selittämään ja myös kyseenalaistamaan eri tavoin saatuja aineistojaan. (Huttunen 2010, 43.) Analyysivaiheessa tutkijan on myös ymmärrettävä, että hänen saamansa data on rakennelma muiden tuottamasta datasta (Geertz 1973, 9), jossa todentuvat sekä aineiston tuottamisen sosiaalinen luonne sekä paikantuneen tiedon reunaehdot. Tiheän kuvauksen lähtökohdasta analysoidun aineiston tulkinta pääsee vastaamaan varsinaisiin tutkimuskysymyksiin. Avaan seuraavaksi tätä prosessia tarkemmin.

Purin kaiken aineistoni kirjalliseen muotoon, jotta se oli paremmin jäseneltävissä ja analysoitavissa. Havainnointiaineistoni kenttäpäiväkirjaa varten kirjoitin ensisijaisesti kynä-paperi -

tekniikalla, ja kirjoitin päivän muistiinpanot puhtaaksi tietokoneelle noin kahden viikon välein. Sain näin pohtia jo analyysiprosessin alkuvaiheessa kahdesti läpi havainnointiaineistooni kirjaamiani asioita. Kirjoitin kenttämuistiinpanoja suurimmaksi osaksi reaaliaikaisesti ja runsaasti. Mikäli havaitsin jo kirjoitusvaiheessa joitakin teoriaan pohjaavia havaintoja, laitoin ne alustavilla koodeilla ylös. Aivan kenttäjaksoni alussa käytin omaa koodausta, tarkkaa numero-kirjain -yhdistelmää, mutta luovuin tästä muutamassa viikossa, kun asiat alkoivat olla jäsentyneempiä omassa mielessäni. Tämän vaiheen tarkka koodaus kuitenkin auttoi minua hahmottamaan myös alkuvaiheen haparoivia muistiinpanoja jälkikäteen.

Valokuvina tallentamani dokumentit opettajien ja oppilaiden tuotoksista muunsin kirjalliseen muotoon, mikä muistutti tässä vaiheessaan jo ensimmäistä temaattista koodaamista. Tällainen on esimerkiksi ohjetaulu koulun käyttäytymissäännöistä, jonka temaattisen luennan pohjalta analysoin olevan pääasiassa kulttuurisen pääoman lisäämiseen tähtäävää ja jonka siksi sanoitin kulttuurisen pääoman käsittein. Havainnot liittyen koulun omaan opintosuunnitelmaan kirjasin kenttäpäiväkirjaan, sillä en käytännön syiden vuoksi voinut tehdä siitä kattavaa temaattista luentaa.

Haastatteluaineistossa pyrin sanatarkkaan litterointiin. Haastateltavat halusivat myös toisinaan kertoa itsestään henkilökohtaisia tietoja ja henkilöhistoriaa, jota en sovitusti joko äänittänyt tai äänitykseen päätyessään litteroinut. Haastatteluita tein sekä suomeksi että englanniksi. Aineistotteiksi päätyneistä lainoista olen muokannut pientä osaa siten, ettei anonymiteetti esimerkiksi etnisestä taustasta puhettavan vuoksi paljastu.

Aineistoa kertyi etnografialle tyypillisesti runsaasti. Halusin lähestyä tätä aineistoa systemaattisesti, jotta saisin rikkaasta materiaalista jäsennellyn ja kokemukselleni totuudellisen kokonaisuuden. Aineistoni analyysi perustui siis ensisijaisesti temaattiseen luentaan, jota systematisoin käyttämällä koodeja (ks. Palmu 2007a, 168). Aloitin lukemalla materiaalin läpi koodaamalla neljä pääomaateemaa eri väreillä näkyviin. Tämän vaiheen jälkeen luin materiaalin uudelleen koodaten sitä samalla alustavasti. Nämä alustavat koodit olin koonnut teorialähtöisesti eri pääomien sisältä, jotka puolestaan olivat lähtöisin tutkimustehtävästä (ks. Eskola & Suoranta 1998, 174). Jatkoin seuraavan lukuvaiheen keskittymällä kuhunkin lauseeseen tai teemakokonaisuuteen sisäistämällä sen pääviestin ja ilmiökentän. Tässä luku- ja koodausvaiheessa aineisto avautui teorian ja aineiston vuoropuheluna ja tuotti selkeitä pääomien sisällä olevia merkittäviä kokonaisuuksia, kuten *kilpailutus*. Tässä vaiheessa annoin työni laajeta, joten teorian ja aineiston tuottama koodisto oli erittäin runsas. Koodistoon kuului kuitenkin samojen teemojen nyansseja ja ulottuvuuksia, joten aineisto hahmottui seuraavassa käsittelyvaiheessa helpommin hallittavaksi. Tämä laajentamisen

välivaihe oli kuitenkin aineistomateriaalin kannalta välttämätön vaihe, vaikka vaatikin intensiivisen työskentelytavan materiaalin koossapitämiseksi. Ensimmäinen selkeä koodausvaihe olikin työssäni vaihe kaksi, teorian ja aineistolähtöisyyden tuottamien koodien yhteisen nimittäjän löytäminen ja sen sisältämien olennaisimpien koodien kirjaaminen. Mikäli asia ei sopinut jo ymmärtämäni, muodostin asiasta teoriaan pohjaten uuden muistisanan. Näin muistilistani täydentyi uudelleen ja muotoutui luennan aikana. Viimeinen koodausvaihe oli vaihe kolme, jossa valitsin varsinaiseen analyysiin ja tulkintaan ne asiat ja asiakokonaisuudet, jotka nousivat kenttätyöstä selkeiden ja sitä rikkaimmin kuvaten.

Kaikissa vaiheissaan tarkastin myös värien avulla, mihin yhteen tai useampaan neljästä pääomasta asiakokonaisuus kuuluu. Tässä vaiheessa sisältö rikastui huomattavasti ymmärtäessäni eri pääomien limittisyyttä, toisiaan tukevuutta sekä suoranaista sisäkkäisyyttä (ks. esim. Forsander 2002, 61). Tämän pyrin monikerroksisuudesta huolimatta sanoittamaan koodeiksi jonkun pääoman alle. Tässä minua auttoivat syntyneet säännönmukaisuudet ja jo ilmenevät painotukset aineistossa. Nostan esimerkin Granovetterin *siteiden* kautta muodostuneesta koodauksesta.

<i>Hän (opettaja) auttaa. Koska hän on ensimmäinen ihminen (--)</i> (K3)	SOSIAALINEN PÄÄOMA	heikko side	side suomalaisiin	opettaja
---	-----------------------	-------------	-------------------	----------

Aineistoni lopullinen muoto on syntynyt näin sekä teorian että kenttätyön havaintojen synteisinä. Prosessi on nähtävissä kokonaisuudessaan liitteessä kolme (LIITE 3). Selvennän seuraavaksi lyhyesti tätä prosessia liitteessä kolme olevan alustavan koodin *koulutuksen* kautta. Alustavat koodit olin valinnut siinä vaiheessa, kun olin saanut kenttätyössä havainnoinnin kautta alustavan käsityksen kotoutumiskoulutuksen arjen aineettomista pääomista. Koulutus valintana inhimillisen pääoman teoriapohjasta niin sanotuksi alustavaksi koodiksi oli selkeä. Alla olevassa esimerkkilauseessa sanoja viittaa tiettyyn koulutukseen, jonka aikoo Suomessa käydä.

Unelmatilanne: mä haluaisin saman ammatin. Mä opiskelen ja mä haluan mennä Suomessa töissä sairaalassa. (K3)

Koodasin tämän lauseen aineiston ja teorian yhteisen nostaman *koulutus*-alkukoodin oheen lauseen sisältöä kuvaavalla sanalla *haave*. Tällä tavoin teorian ja aineistolähtöisyyden rikas kokonaisuus

alkoi syntymään, jonka nimän vaiheeksi kaksi (2). *Haave*-koodin lähelle osuvia nyansseja tästä ja muista haastatteluista olivat esimerkiksi *mahdollistuminen, tavoitteet, ymmärrys realiteeteista ja instituution kannustus*. Tässä vaiheessa pystyin tarkistamaan lauseiden tarkentuneet pääomajaottelut, ja korjauksia ja päällekkäisyyksiä näihin syntyikin jonkin verran. Tässä vaiheessa aineistoni merkinnät olivat laajimmillaan ja hajanaisimmillaan, ja vaihe kolme (3) oli tärkeä ensimmäinen selkeä koodausvaihe. Tässä vaiheessa järjestin nyansseista syntyneet sanat ja sanaparit yhteisen kattokoodin alle. Koodi *haave* meni koodin *tulevaisuus ja polutus* alle. Lopullisessa vaiheessa neljä (4) valitsin käsittelyyn ne koodit ja teemat, jotka nousivat teorian ja aineiston synteestistä kuvaamaan parhaiten sitä moniulotteista kokonaisuutta, jota kenttätyössä havainnoin. Vaiheessa neljä koodiksi muotoutui näin yksinkertaistettuna sana *koulutuspolku*.

Ensisijaista etnografisessa analyysivaiheessa on aineistonsa läpikotainen tunteminen. Palasinkin tutkimuksen kaikissa koodausvaiheissa vaiheissa kirjalliseen muotoon tuotettuihin peruslähteisiin yhä uudelleen. Aineiston hyvä hallinta mahdollistaa luovaa ristiinluentaa ja siitä nousevia löytöjä, jotka eivät synteessinomaisuudessaan ole välttämättä alisteisia ensimmäisen koodauksen ajatuksillekaan. Analyysivaihe ja ristiinluentaa tapahtuu näin tutkijan mielessä koko etnografisen prosessin ajan, vaikka yllä esittelemäni mukaan analyysivaiheessa tutkija voikin keskittyä teemoihin systemaattisesti aineistoa läpikäyden. Omassa tutkimuksessani runsas aineisto oli keskenään täydentävää, uutta teoreettista ymmärrystä nostavaa ja osittain ristiriitaistakin. Tästä syystä tulokseni tulevat syntymään synteessinä saatavilla olevasta tiedosta. Esimerkiksi nostan kenttäjakson kuluessa hahmottamani ristiriitaisuuden, joka antoi minulle syventävää taustaymmärrystä ohjauksesta sosiaalisen pääoman työkaluna kohtaan 5.3.1.

Seinillä on oppilaiden omista lähtömaistaan tuottamia dokumentteja. Kukin oppilas on esitellyt omaa maataan suomeksi ja omia kulttuurisia tapojaan luokkatovereilleen kirjallisten maaesittelyjen avulla. Tauluilla on kuvia, tervehdyksiä, maan ruokia, juhlia. Tämä palvelee oppilaita paitsi sosiaalisten suhteiden luomisen helpottamisena myös rakentamalla monikulttuurista ilmasiltaa. Se myös antaa inhimillistä pääomaa muille koulun oppilaille suomen kielen toiminnallisen käytön kautta. Integraation ajatukselle näen tässä monta hyvää tekijää. Opettajille tämä mahdollistaa kulttuurisen pääoman lisäämiselle näkökulman tulijoiden moninaisiin kulttuurisiin taustoihin: maailma on tullut luokse. (Muistiinpanoja maaesittelydokumenteista)

...se, että miten sä sanot, jos joku toimii ihan ei toivotulla tavalla, mejän kulttuurin näkökulmasta, että tavallaan miten sä niinku sanot sen sille opiskelijalle, siinä ehkä pitää olla sensitiivinen. (O1)

Opettaja alkoi saarnata ensimmäiseksi siitä, että tyttö ei olisi saanut etukäteen osallistua X-seremoniaan tulevassa harjoittelupaikassaan. Asia oli sikäli oikea, että opettaja perusteli tätä työsopimuksella ja vakuutuksen puuttumisella välitilassa mutta sanat saivat minut pohtimaan monikulttuurisen ohjauksen ja kulttuurisensitiivisyyden

rajoja. Opettaja huusi tytölle tämän vieressä seisten: ”Tämä meni nyt ihan väärin!” ja kun tyttö yritti kohteliaasti selittää asiaa, opettaja jatkoi kovalla äänellä ”Nyt sinä puhut niin hiljaa, en kuule”. (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015)

Tutkimuskysymykseni oli haparoivan alkuvaiheen jälkeen kentän aikana hyvin avoin kokonaisuuden hahmottamiselle löytämiselle, sillä halusin pystyä antamaan rehellisen kurkistuksen siitä todellisuudesta, jota kotoutumiskoulutuksesta ilmiönä näin. Tästä syystä myös tutkimuskysymykseni kattama todellisuus on laaja: en olisi pystynyt olla näkemättä näiden neljän aineettoman pääoman olemassaoloa kotoutumiskoulutuksen kentällä. Samalla ymmärsin, että tutkimuskysymykseni teoriapohja pääomista on erittäin laaja. Rajasin siksi paitsi havainnoinnin pohjalta, myös koodauksien avulla käsittelyyn ne asiat, jotka nousivat havainnointini ja niitä täydentävien haastatteluiden pohjalta esille kaikkein vahvimmin. Nämä ovat nähtävissä viimeisen vaiheen koodeina, joiden pohjalta aineistoni lopulta jäsenyi siksi todellisuudeksi, jonka kentällä ymmärsin.

6.3 Etnografisen tutkimuksen eettiset näkökulmat sekä luotettavuus

Tutkimusetiikka läpäisee koko tutkimuksenteon prosessin huolella tehdystä tutkimussuunnitelmasta aina vastuulliseen raportointiin. Noudatan tutkimuksen teon joka vaiheessa hyvää tieteellistä käytäntöä Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan. (Kuula 2006, 35; Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012.) Se velvoittaa tutkijoita noudattamaan tieteenalakohtaisia tutkimuskäytäntöjä, hankkimaan, julkaisemaan ja säilyttämään tiedollisen aineistonsa asianmukaisella tavalla. Tutkimus on tehtävä myös siten, että se turvaa ihmisten oikeudet olla ja toimia tasavertaisena yhteiskunnan jäsenenä, perustuen *perustuslakiin* (10§) yksityiselämän, kunnian ja kotirauhan turvaamisesta. Kiinnitin erityistä huomiota siihen, että käsittelin kaikkia aineistoja asianmukaisesti tallennuksesta säilytykseen.

Etnografisessa tutkimuksessa eettisyys on erityisen tärkeää, sillä tutkija menee lähelle tutkittavan elinpiiriä sekä havainnoinnissaan että haastatteluissaan. Etnografisessa kenttätyössä kohtaamiset ovat ainutlaatuisia ja kohtaaminen on tutkijan olemiseen ja tietotaitoon tiivistynyttä osaamista hyödyntävää improvisointia. Improvisoimisen taito on olennaista, sillä kohtaamisen tapahtuma on aina dynaaminen ja sisältää usein myös ennakoimattomia elementtejä. Tästä syystä kenttätyössä eettisyyden periaate on tärkein, eikä eettisyys saa jäädä liian selkeiden ja kapeiden rajojen sisään. Etnografia onkin metodologiana eettinen kohtaaminen, jossa tutkija asettuu kunnioittavalla tavalla

suhteessa tutkittavilta saamaansa tietoon (Bourgeois 2012, 290; Lappalainen 2007, 10). Omalla kohdallani tämä tarkoitti aineistonhankinnan eettisyyden lisäksi esimerkiksi jokaisessa tilanteessa huolellisesti sanoitettua positiotani tutkijana (Palmu 2007b, 148).

Eettisyys tutkimuksessa on paitsi tutkijan position näkyväksi tekemistä myös oman roolin tai roolien reflektointia (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 8; Marttila 2014, 366). Koska etnografian kenttätyöjakso on pitkä, on tutkijalla mahdollista tulla tutuksi henkilöksi käytävillä ja ryhmissä. Näin koin myös omalla kohdallani tapahtuneen, sillä minut tunnettiin myös ryhmissä, joissa en itse ollut havainnoimassa. Haastatteluja sopiessani tämä tunnettavuus oli myös tarpeen: olin henkilönä paitsi tuttu, myös ikään kuin koulun henkilöstöön kuuluva ja siksi luotettava. Tämän kannoin myös vastuuna omalla käytökselläni. Luotettavuutta lisäsi yllättäen minulle tehty oma nimikyltti, jossa oli myös Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan opiskelijan nimike. Positioni oli siis näkyvissä ja tarkistettavissa monin tavoin. Lisäksi sain mahdollisuuden kertoa omin sanoin positioistani jokaisen uuden ryhmän kohdatessani. Vastaavasti olin tullut tutuksi erilaisissa keskusteluissa, kuten kahvihuoneessa ja ryhmien havainnoimisen kautta niille opettajille, joiden tunneilla en ollut mukana. Yksi haastateltava oli haastattelun alussa minulle työnkuvansa vuoksi tuntematon, ja hänen kanssaan käytinkin suhteellisesti enemmän aikaa oman positioni, tutkimuskysymyksen, käyttämäni metodologian ja tutkimuksen kulkua koskevan tiedon sanoittamiseen sekä anonymiteetin asioihin.

Omassa työssäni eettiset konkreettiset kulmakivet käytännön kenttätyölle sovittiin kenttätyöni mahdollistaneen koulutuksenjärjestäjän edustajien kanssa. Heillä oli käytössään alustava tutkimussuunnitelmani. Neuvottelumme tuloksena sitouduin käytännön eettisiin periaatteisiin, joihin kuului esimerkiksi kunnioitus koulutuksenjärjestäjän kilpailuvalttien paljastamattomuuteen, erityisesti raportointivaiheessa. Minulle annettiin kattava tutkimuslupa kesäkuuhun 2015 asti ja optiona siitä eteenpäinkin. Minusta informoitiin koulutuksenjärjestäjän opettajia jo ennen kentälle tuloani. Koin näin myös koulutuksenjärjestäjän kohdelleen minua eettisesti kunnioittavalla tavalla.

Etnografisen tutkimuksen yksi tärkeä osa, informointi ja tarvittavien lupien saaminen (American Anthropological Association 2015) tapahtui tutkielmani kohdalla kahden luvan kautta. Koska toimin kilpailutukseen perustuvalla kentällä ja kilpailutuksesta riippui koko koulutuksenjärjestäjän olemassaolo, tutkimuslupa liitteenä yksi (LIITE 1) on huomattavaltakin osin peitetty. Halusin tutkimusluvan olevan koulutuksenjärjestäjän itsensä tuottamassa muodossa, jotta kilpailutusnäkökulma tulisi kunnioittavalla tavalla huomioiduksi alusta alkaen. Tässä kohden

jouduin siis miettimään eettistä lähestymistä paitsi tutkittavia myös koko kenttää kohtaan. Tämä osoittautui tarpeelliseksi varotoimenpiteeksi esimerkiksi asiantuntijahaastattelun kohdalla.

Toinen aineiston käyttöön liittyvä lupa koski niitä nauhoitettuja haastatteluita, jotka olin etukäteen informanttien kanssa sopinut. Kävin jokaisen tutkimushaastattelun alussa läpi tutkimuksen etiikkaan ja suostumukseen olennaisesti liittyviä asioita (LIITE 2). Koska tämä lista pysyi perusasioiltaan samana mutta täsmentyi kenttätöön jatkuessa esimerkiksi teemojen osalta, liitteenä kaksi (2) on lupakeskustelun yleinen asia: varsinainen dialogi tutkimusaineiston käytöstä käytiin kuitenkin läpi kunkin haastattelun alussa keskustellen. Tällöin haastateltavalla oli mahdollisuus esimerkiksi vaikuttaa haastattelua koskevaan taltiointiin. Osa haastattelun materiaalista oli näin sellaista, joka antoi minulle taustaymmärrystä, mutta ei tullut mukaan aineistoon. Tällainen oli esimerkiksi maahanmuuttaja, joka halusi haastattelun olevan löyhä keskustelu, jonka sain luvan äänittää ja litteroida, mutta jota lupasin olla suoraan siteeraamatta tutkimukseeni. Kunnioitan näin ihmisen oikeutta rajata tutkimuskäyttöön antamaansa tietoa, luottamuksellisuutta sekä tietosuojaa (Kuula 2006, 64, 119). Kotoutujalla oli mielessäni kuitenkin oma koodinsa, sillä hänen antamansa tieto auttoi minua fokuoimaan tutkielmani suuntaa huomattavassa määrin. Tästä syystä varasin hänelle mielessäni ja omissa muistiinpanoissani koodin K4. Kaikkiaan koin erityisesti maahanmuuttajaoppilaiden kanssa käytävät tutkimuslupakeskustelut erityisen tärkeäksi, sillä yhteistä äidinkieltä ei ollut, ja pystyimme aikaa toisillemme antaen varmistamaan molemminpuolisen ymmärryksen tilanteesta ja aineiston jatkokäytöstä. Kullakin haastateltavalla on tilanteen jälkeen edelleenkin lisäksi käytössään puhelinnumeroni sekä sähköpostiosoitteeni mahdollisten lisäkysymysten ja selvennyspyyntöjen vuoksi.

Etnografinen tutkimus tuo kenttätöössä mukanaan hyvin erilaisia haastatteluun verrattavia tilanteita. Näitä kohtaamisia kenttätöössä on suhteellisen paljon, ja on määrittelynvaraista, käyttääkö lyhyitä aineistona merkittäviä keskusteluja osana kenttäpäiväkirjaa vai nimeäkö nämä haastatteluiksi. Itse päädyin käyttämään tämänkaltaisia keskusteluja osana kenttäpäiväkirjaa selkeyden vuoksi silloinkin, kun ne henkilökohtaisen luvan kysymisen jälkeen nauhoitin. Aineistoni ei näin sisällä sellaista haastattelun lainausta, johon minulla ei olisi ollut haastateltavan henkilökohtaista käyttösuostumusta.

Konkreettinen tärkeä käytännön eettinen näkökulma olikin tutkimuslupiin kaikkineen liittyvä pohdinta. Tutkijan tulee olla avoin tutkimuksen tarkoituksesta ja myös pohtia ja ottaa huomioon tutkimuksen teon mahdollisia riskejä sekä haittavaikutuksia. Eettiset tekijät ja anonymiteetin säilyttäminen on asia, jota etnografisen tutkimuksen tekijän on pidettävä mielessä työn kaikissa

käänteissä. Kiinnitän tutkimuksessani erityistä huomiota tutkittavien anonymiteettiin. Anonymiteetti ulottuu muistiinpanoista tiedon julkaisemiseen, kuten kenttäpäiväkirjoitteiden nimeäminen taltiointikuun mukaan päivämäärän sijasta. Metsämuuronen (2006, 97) kuvaileekin tilannetta anonymiteetin paradoksiksi: toisaalta pitäisi kuvata tarkasti tutkimuksen kulku ja toisaalta ei voi paljastaa henkilöllisyyksiä. Omassa tutkimuksessani tämä liittyy myös materiaalien asioiden, kuten tilojen, kuvailuun. Pyrin tutkimuksessani mahdollisimman suureen tarkkuuteen tämän paradoksin ymmärtäen. Tutkimuksen tulosten tulee kuitenkin olla käytettävissä ymmärrettävässä muodossa ja jaettavissa yhteisön käyttöön (Codes of Ethics 2009, 5; Statement of Ethnography 2004), joten etnografisessa lähestymisessä anonymiteetin kaltaisten eettisten sääntöjen tulee kuitenkin olla sopuosinnissa tiedon tuottamisen kanssa. Tässä keskiöön nousee esimerkiksi havaintojen sanoittamisen vastuullisuus.

Etnografiassa tutkimuksen luotettavuutta varmistavat paitsi eettiset näkökulmat myös tutkijan sitoutuneisuus kenttäänsä. Tätä lisää pyrkimys yhteistyöhön aina tarvittaessa sekä pyrkimys siihen, että tutkittavaan ilmiöön kuuluvien ääni tulee kuuluviin. Luotettavuutta lisää myös asian perinpohjainen tuntemus ja ilmiön kokonaisuuden ymmärrys. Hyvin perusteltu metodologia ja sen käyttämisen ymmärtäminen osana tutkijan olemista ovat merkittäviä tutkimuksen laadun varmistajia. (Rantala 2006, 266–267, 270.) Näin etnografian usein saama kritiikki tiedon subjektiivisuudesta on ymmärrettävä siitä näkökulmasta, että etnografia on aina tietona osittaista ja paikallistunutta (Rantala 2006, 269) ja tarjoaa lukijalle ikkunan siihen syvälliseen kokonaisuuteen, jota tutkija on löytänyt ja parhaan taitonsa mukaan lukijalle vahvan teoriaosaamisensa kautta kuvannut. Tiheä kuvaus, jossa monipuoliset menetelmät mahdollistavat syvällistä ilmiön kuvausta, lisää osaltaan luotettavuutta (Rantala 2006, 273).

Tieto, tutkijan hahmottama todellisuus, on aina ja erityisesti intensiivisessä etnografisessa kenttätyössä ja etnografisessa ajattelussa paikantunutta sosiaalisesti rakentunutta ymmärrystä. Ymmärrys on rakentunut tietystä materiaalisessa ja sosiaalisessa tilanteessa ja se on aina suhteessa tuohon kontekstiin. (Malkki 2007, 163; Tolonen & Palmu 2007, 95; Alasuutari 1999, 60, 63.) Tutkijana pyrin sanoittamaan näkyviin syntyneiden tulosten kontekstuaalisuuden esimerkiksi analyysin, tulosten ja johtopäätösten limittäisyytenä: erillinen käsittely esimerkiksi analyysin tuloksina olisi antanut vääristynyttä ja kontekstista irrallisenoloista tietoa. Selvennän pääkohdat synteeseistä kuitenkin vielä lyhyenä yhteenvetona luvussa kahdeksan (8).

7 PÄÄOMAT TYÖLLISTYMISEN TAVOITTELEMISESSA

Pakko tarvii ammatti suomessa, työammatti. Minulla on oma ammatti, mutta mä en pääse suoraan Suomessa työssä. (K3)

Laissa julkisista työvoimapalveluista (1526/2009§) todetaan, että työvoimapolitiittinen koulutus on pääasiassa ammatillisia valmiuksia edistävää koulutusta. Työvoimapolitiittista kotoutumiskoulutusta organisoii TE-toimisto. Näin kotoutumiskoulutus profiloituu tavoitteiltaan ennen kaikkea työllistymistä tavoittelevaksi koulutukseksi. Työllistyminen, joka on vuorovaikutteinen integraation prosessien kanssa, onkin kotoutumiskoulutuksen perimmäinen tavoite: Kotoutumiskoulutus tavoittelee työllistymistä paitsi suoraan koulutuksen kautta, myös mahdollisten välivaiheiden, kuten kotoutumiskoulutuksen jälkeen tulevien koulutusten, kautta.

Työnhakijalta odotetaan työhön tarvittavia valmiuksia ja resursseja. Kotoutuja on työmarkkinoilla usein altavastajan asemassa esimerkiksi suomen kielen taidon puutteen vuoksi. Integraation onnistumiseksi yksilön on kahden kulttuurin välissä ratkaistava, miten säilyttää oman kulttuurin identiteetti samalla, kun on pystyttävä tulomaassa tarvittaviin muutoksiin, kuten kerryttää tulomaan vaatimaa osaamista (ks. Berry 2005, 699) erityisesti työllistymistä varten.

Työllistymisen tavoittelemisessa kotoutumiskoulutuksen keinoin keskiöön nousevat sekä aiemman tutkimuksen että oman havaintoni perusteella juuri kielitaidon kaltaiset aineettomat pääomat. Näitä valmiuksia, joita kotoutumiskoulutuksen kentällä ilmenee, tarkastelen inhimillisenä, sosiaalisena, kulttuurisena ja symbolisena pääomana. Nämä pääomat ovat toisiinsa nähden monin tavoin sidoksissa, sisäkkäisinä, limittäisinä, mahdollistavina ja välittävinä tekijöinä (ks. Giddens 2006, 322). Erittelen tässä pääomia tarkasteltavaksi siten kuin ne kotoutumiskoulutuksen arjessa havainnoin ja jäsentelin.

Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että kotoutumiskoulutuksessa kotoutujan inhimilliseen pääomaan on panostettu. Koulutus ei kuitenkaan ole yksinomaan inhimillistä pääomaa, vaan koulutuksen kautta saavutetut muut pääomien lajit vaikuttavat inhimillisen pääoman käyttökelpoisuuteen uuden maan työmarkkinoilla. Ennen vuotta 2008 kotoutumiskoulutus ei kuitenkaan ollut pystynyt antamaan maahanmuuttajille laadullisesti sellaista pääomaa, jolla olisi ollut vaihtoarvoa suomalaisilla työmarkkinoilla. (Ks. Forsander 2001, Suokonautio 2008.)

Yhteisenä tekijänä kaikissa tarkastelemisiani pääomissa toistui kotoutujaan nähden niin sanotun *heikon siteen* alakoodi, koulun henkilökunnan yksilöiden asemat ikään kuin siltana ja mahdollistajana monella tavalla kulttuuriin sidottujen pääomien välittäjänä. Tämä sosiaaliseen

pääomaan kuuluva side toistuu paitsi inhimillisen pääoman lisäämisessä, myös kulttuurisen pääoman lisäämisessä. Tämä heikko side on merkittävässä asemassa myös kotoutujan olemassaolevan tai hankitun pääoman symbolisen arvon tunnustamisen prosessissa. Opettajan tai muun henkilökunnan edustajan omassa habituksessaan kantama pääoma muodollisena ja hiljaisena tietona on näin ikään kuin kotoutujan käytössä ja hyödyksi. Koska tämä *sillat*-koodina noussut teema on mukana kaikessa pääomassa mutta aina kotoutujaan nähden heikon siteen kautta, sen tarkempi käsittely nivoutuu luontevimmin käsiteltäväksi sosiaalisen pääoman siteiden käsitteen kautta kohdassa 7.3.1. Koodisto on kokonaisuudessaan näkyvissä liitteessä kolme (LIITE 3). Esittelen tulososassani ensin tutkielmani toimintaympäristön eli kentän. Tämän jälkeen käyn läpi inhimillisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja symbolisen pääoman ilmenemisen kotoutumiskoulutuksen opetustoiminnan arjessa työllistymisen tavoittelemisessa.

7.1 Kentälle

Tulin kenttäjaksoni aloituspalaveriin ajoissa ja kontaktihenkilö, etnografian termein ”portinvartijani”, oli myöhässä. Ehdin tarkkailla ja asemoitua tilaan. Näin paikan ensimmäistä kertaa sellaisena kuin se tulisi olemaan, täynnä eri kansallisuuksia, jotka kuluttivat tuntien alussa, väleissä ja ruokatauoilla aikaa toistensa kanssa. Opettajat tuskin istuskelevat täällä, tai ainakaan he eivät pääsisi laillani ikään kuin anonyymeinä helposti havainnoimaan, mitä tapahtuu kotoutujien vapaan vuorovaikutuksen aikana. Ihmiset tuntuvat istuvan aika lailla omien maaryhmiensä kanssa...vai enkö vain osaa nähdä vielä asioita? Johtuuko maaryhmittäin istuminen siitä, että kurssit täällä ovat alkupään moduuleja? Opettajia vilahteli eestaas, heidät tunnisti ulkonäöstä sekä kaulassa roikkuvista avaimista. Opettajat eivät ottaneet mitään kontaktia sen paremmin oppilaisiin kuin minuunkaan. Minua jännitti, koska en tiennyt, miten olla, jotta olisin ”oikein”. Kotoutujista sen sijaan osa katsoi minua, osa tervehti, osa hymyili. Alkuvaikutelmani oli, että suomalaisilla on kovasti opettelemista yleiskulttuurisista tavoista; ehkä kotoutujilla ei ole suomalaisen kulttuurin taitoja, mutta suomalaisilla ei näytä olevan yleismaailmallista kevyen vuorovaikutuksen taitoa. Istuessani mietin teorioita monikulttuurisuuskompetenssista ja tervehtimistä kulttuurin tapojen hallitsemisen kautta, olemisen pääoman kautta. Kysyin itselleni eräässä konkreettisesti asiassa toimistohenkilöltä apua, ja hän tarjosi minulle kahvia. Koin sen ystävälliseksi eleeksi ja se laukaisi jännitystäni. Kaikesta huolimatta ilmapiiri tilassa on avoin ja helppo, ja ihmiset näyttävät viihtyvän ympäristössä. Suljettujen ovien takaa kuuluivat monien opettajien äänet. (Kenttäpäiväkirjan ote tammikuulta 2015)

Otin alkusyksystä 2014 yhteyttä pääkaupunkiseudulla toimivaan kotoutumiskoulutuksen järjestäjään kenttäjaksolle pääsyä varten. Sähköpostikeskustelujen ja niitä seuranneen haastattelun jälkeen joulukuussa 2014 sain luvan tulla tekemään etnografista tutkimusta koulutuksenjärjestäjän toiminnan piirissä. Tammikuun alussa allekirjoitimme tutkimusluvan, jossa määriteltiin selkeästi luvan piiriin kuuluvat asiat. Fyysinen kenttäjakso kesti näin joulukuusta kesäkuuhun. Pääsyni

kentälle mahdollistui niin sanotun ”portinvartijan” kautta. Tämä on tutkijaan nähden henkilö, jonka kautta paitsi kentälle pääsy myös luottamuksen rakentaminen kentällä mahdollistuvat (Hammersley & Atkinson 1995, 64). Huhti- ja toukokuussa olin pakollisessa työharjoittelussa toisen alueen TE-toimistossa sekä ELY-keskuksessa kotoutumisprosessin tiimoilta, ja myös tänä aikana olin tutkimuskentälläni säännöllisesti. Koska harjoittelussani käsittelin erityisesti ilmiön työelämähallinnon teoreettista tietoa, kenttä eli ja oli mukanani myös hetkinä, jolloin en ollut siellä fyysisesti.

Ensimmäisen kerran koin olevani kentällä ”sisällä” tammikuun lopussa, kun luovuin tekemästani tarkasta havainnointikaavakkeesta ja rentouduin altistumaan ympäröivälle monitasoiselle tiedolle. Koin, että etnografisessa aineistonhankinnassa on kyse luottamuksesta paitsi hankittuun teoriaymmärrykseen, myös monipuoliseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Samoihin aikoihin ymmärsin pääomien merkityksen kotoutumiskoulutuksen mahdollisuuksien lisäämisen yhtenä tausta-ajatuksena ja aloin tutustumaan yhteen kotoutujaryhmään hyvin. Tästä työelämämoduulin ryhmästä sainkin sekä havainnointi- että haastattelutietoa, joka avasi myöhempää ajattelua.

Vaikka en määrittelekään tutkielmani kenttää sen fyysisten rajojen mukaan vaan käsitän kenttäni monipaikkaisena, on tarpeen kuvailla kotoutumiskoulutuksen materiaalisfyysistä todellisuutta. Kuvaan sen tässä avausluvussa sellaisena, kuin siihen tutkijana seitsemäksi kuukaudeksi osaksi arkea pääsin ja sen käsitin. Näin keräämäni tieto on merkityssuhteessa kontekstiinsa (Robben & Sluka, 2007; Vuorela 2009, 399–404). Tutkijana positioni tiedon hankkimisessa oli osallistuva havainnointi. Käytännössä tämä tarkoitti olemiseni rehellisyyttä ja autenttisuutta. Esimerkkinä mainitsen, että vaikka en osallistunut luokkatilanteiden suomen kielen harjoituksiin, en kuitenkaan vetäytynyt vaan elin luokan sykkeen mukana läsnä ja avoimena kontakteille. Parhaimmissa tapauksissa opettaja otti minut osaksi oppimisprosessia. Tutkijan positioni oli kuitenkin tehtävä jokaisen ryhmän kanssa erityisen selkeäksi väärinkäsitysten välttämiseksi. Tavallisin väärinkäsitys tuntui kotoutujien taholta olevan, että voisin auttaa heitä saamaan työtä, mutta toisenlaisiakin yllättäviä kohtaamisia oli.

Olin menossa entuudestaan itselleni tuntemattoman uuden ryhmän mukaan. Tämän ryhmän kanssa oli tarkoitukseni tutustua muita ryhmiä paremmin paitsi moduulin sisällön ymmärtämiseksi, myös haastateltavien saamista varten. Ennen tunnin alkua seisoin opettajan vieressä. Opettaja ei kiinnittänyt minuun huomiota, vaan puhui oppilaille hyvin pitkään. Koin vieressä seisomisen ja hymyilemisen jopa kiusallisen pitkään kestäväenä. Ymmärsin kuitenkin, että opettajan kertoma asia oli olennaista ennen esittelyäni. Odotin saavani opettajan puheenvuoron jälkeen esittäytyä, mutta opettaja ehti ensin: Hän kysyi oppilailta: ”Tiedättekö mikä on vakooja?” Oppilaat olivat hämmentyneitä ja etsivät vastausta kysymykseen. Opettaja jatkoi: ”Meillä on

nyt keskuudessamme vakooja, joka tarkkailee oppilaita” ja viittasi minuun. Tässä vaiheessa sain koottua itseni ja otin virallisimman mahdollisen ilmeen ja esittäydyin opettajan kollegaksi eli ammatilliseksi opettajaksi, joka tekee opintojen vuoksi tutkimustyötä. Kaduin jo sitä sanoessani, että lähdin tällaiseen nokitteluun mukaan. Kerroin lyhyesti tutkielmani tarkoituksen selkokielellä. Harmittelin mielessäni jo etukäteen syötyä luottamusta minun ja mahdollisten haastateltavien välillä, mutta sain yllättäen rohkaisevia hymyjä osakseni. Tilanne jäi vaivaamaan minua koko päiväksi ja päätin tutustua opettajaan paremmin. (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015)

Tämä yllättävänä ja ainutlaatuisena eteeni tullut kohtaaminen auttoi minua ymmärtämään etnografian tekemisen monet nyanssit, kuten tutkijan eettisen olemisen vaateen suhteessa kenttään ja tiedon tuottamisen haasteisiin, sekä asioiden yllätyksellisyyden vaatimaa improvisaation taitoa yhdessä vahvan teoriaymmärryksen kanssa. Ymmärsin myös omakohtaisesti, miksi tutkimuskirjallisuuden lukeminen on tärkeää ennen kentälle menoa: etnografiassa on oltava kirkkaana mielessä se, mitä on tekemässä ja missä kontekstissa toimii. Avaan seuraavaksi koulua tutkimusympäristönä nojaten löyhästi Rantalan (2006, 222) käyttämiin kouluympäristön tarkastelunäkökulmiin.

7.1.1 Materiaalisfyysinen kenttä

Aloitan havainnointitilanteen poikkeuksetta tietoisella fyysisen tilan tarkastelulla ja tilan tuottamien kulttuuristen signaalien analysoinnilla. Hämmästyn aina uudestaan siitä, kuinka paljon tiedostamatonta kulttuurista tietoa yksi valkoinen luokkahuone voi pitää sisällään. Kotoutumiskoulutuksen jokainen luokkahuone on sisustukseltaan lähes identtinen muiden rakennuksen luokkahuoneiden kanssa. Sisustus on vaalea tai valkoinen, katossa ovat loisteputkilamput sekä projektori. Ovi on lukittavissa ja oven vieressä on ohjeita luokkatilan käyttöön. Seinien yleiseen varustukseen kuuluvat maailmankartta, Suomen kartta, useimmiten viikonpäivät ja kuukaudet sanoina ja kuvina sekä lukujärjestykset. Muuta sisustusta ovat yleensä seinillä olevat kirjahyllyt ja niissä olevat harvat kansiot. Luokkatila on lähes poikkeuksetta ilmava ja hyvin ilmastoitu. Yleissilmäys on siisti ja persoonaton. Pulpetit on järjestetty kahden pulpetin riveihin, kasvot opettajan pöydän suuntaan. Opettajan pöydän takana on nykyajan liitutaulu eli valkoinen tussitaulu. Opettajalla on käytössään kannettava tietokone sekä joissakin huoneissa myös älytaulu. Koulutila on turvallisen oloinen... minulle, koska se on tuttu. Ymmärsin istuessani, mitä tarkoitetaan sillä, että oman maansa kouluympäristössä etnografiaa tekevän on kyettävä näkemään uusin silmin tuttu ja itselle tavallinen (esimerkiksi Rantala 2006, 227). Ajattelen luokkien kuvaavan hyvin suomalaisen aikuiskoulutuksen stereotyypista luokkaa, josta monikulttuurisuudesta kielivät vain oppilastyöt ja muu kirjallinen dokumentaatio. (Kenttäpäiväkirjan ote huhtikuulta 2015)

Koulurakennus on kotoutumiskoulutuksen käyttöön valjastettu monipuolisen käyttömahdollisuuden mahdollistava tila. Rakennuksen tiloista selkeimmät kokonaisuudet muodostuvat erimallisista ja

erikokoisista luokkahuoneista, joita yhdistävät käytävät. Luokkatilojen yhteyteen on luotu opiskelijoiden yhteisiä oleskelutiloja. Koulun tilat muodostavat sosiaalisen näyttämön, johon kaikkea, mitä kutsumme ”kouluksi” sijoittuu (Rantala 2006, 222). Tilat mahdollistavat toimistokäytön omine pienkeittiömahdollisuuksineen ja sosiaalituloineen. Rakennus ei ota ulkoa silmään sen enempää uutena tai vanhana. Tällaisenaan tilat siis ovat hyvin yleispätevät kotoutumiskoulutuksen käytössä olevat fyysiset tilat. Tilat, joissa kotoutumiskoulutus on, myös ikään kuin maastoutuvat hyvin muuhun ympäristöön. Rakennus ja tilat ovat tietyllä tavalla hyvin neutraalit: ne eivät herätä ajatuksia sen enempää niukasta kuin laveastakaan rahankäytöstä tai resursseista. Tällä on selkeä integroiva visuaalinen merkitys. Tilat ikään kuin sanovat: tervetuloa, tämä on keskivertosuomalainen suuri kaupunkisisätila.

Yhdeksi dokumenttiaineistokseni nousivat kenttätyön aikana koulun käytäville ja luokkahuoneisiin asetetut tuotokset, jotka oli asetettu yhteisesti nähtäväksi. Valokuvasin näitä tuotoksia omalle progradulleni saturaation kattavaksi määräksi. Anonymiteetin säilyttämisen vuoksi en esitä suoria lainauksia näistä valokuvista. Ryhmittelin kuvat, sanoitin niiden sisällön mahdollisimman objektiivisin ilmaisin ja analysoin kuvat muun aineiston tapaan. Ryhmiteltynä dokumenttien jako oli

- a) oppilaiden ryhmä- tai yksilötyön tuotos, jossa refleктоitin suomalaisesta kulttuurista opittua
- b) oppilaiden ryhmä- tai yksilötyön tuotos, jossa esiteltiin ja myös refleктоitiin oman lähtömaan kulttuurin antia
- c) oppilaiden ryhmä- tai yksilötyön tuotos, joka oli vahvasti opettajan ohjaama sekä rungollisesti että sisällöllisesti
- d) suomen kielen opettajien informaatiota kotoutujille
- e) opettajien tai muun henkilökunnan laittamaa ohjeistusta, opastusta, vinkkejä suomalaisen kulttuurin tavoista. Tähän kuuluivat myös järjestyssääntöihin sekä tilan käyttöön kuuluva tai verrattavissa oleva ohjeistus.

Avaan seuraavaksi ryhmien sisältämää pääoman lisäämisen painotusta. *Ryhmä a)* oli pääomien lisäämisen näkökulmasta monipuolisin ja kattavin kokonaisuus. Esimerkiksi oppilaiden näkemyksiä harjoittelujakson päätteeksi kootuista työpaikan säännöistä oppilaiden itsensä silmin avautui peili eri kulttuurien kokemuksiin merkityksellisiin painopisteisiin suomalaisuudessa.

Työpaikan säännöt:

1. *Älä puhu omasta palkasta tai uskonnosta.*
2. *Älä nuku työpaikalla.*
3. *Älä koske työkaveriin.*
4. *Älä puhu äänekkäästi.*
5. *Ota kengät pois kun menet sisälle.*

Opittu asia on monipuolista kulttuurisen pääoman lisäämistä. Oppilaiden suomalaisen kulttuurin ymmärtäminen lisää sitä kulttuurista pääomaa osaksi oppilaan habitusta, mikä on kriittistä muun pääoman hyödyntämiseen pääsemiseksi. Tällaista on esimerkiksi ryhmän *a*) sisällön perusteella ymmärrys suomalaisesta puheen normeista, puhekulttuurin säännöistä, teknologian käyttämisestä, läheisyys-etäisyys -koodistosta, järjestyneisyydestä, siisteydestä ja hygieniasta, salassapitoasioista, terveystieteistä, aktiivisuuden asteesta ja vaatimuksesta sekä tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Tällaisen työn ryhmittelyssä *a*) tekeminen itsessään on monipuolisesti sosiaalista pääomaa lisäävää toimintaa. Sisältö itsessään on jo opittu monipuolisissa sosiaalisissa verkostoissa harjoittelun aikana ja tuloksen työstäminen lisää sosiaalista pääomaa monikulttuurisessa vertaisverkostossa vielä koulussakin. Tapa toteuttaa työ kotoutumiskoulutuksessa opettajien ohjauksessa asian ja kielen oppimisen avulla lisää oppilaan inhimillistä pääomaa. Vaikka tämänkaltaiset työt eivät sinänsä lisää symbolista pääomaa yksinään, opittu hyödyntää aikanaan riittävästi kerryttyään ja kasaututtuaan työn saannin kautta taloudellista eli aineellista pääomaa.

Ryhmä b) poikkesi pääomien lisäämisen kannalta ryhmästä *a* pääomien painotuksen kautta. Ryhmän *b*) sisältö oli inhimillisen pääoman keinojen (kieli, tieto) lisäämisen kautta oman etnisen kulttuurin pääoman jakamista muille, mikä helpottaa myös integraation valinnassa omaksi strategiaksi (ks. Berry 2005). Katsojalle työ mahdollisti niin ikään inhimillisen pääoman lisääntymistä tiedon kautta ja työ toimi myös sosiaalisen pääoman lisääntyisenä paitsi sen alkuvalmistelussa esimerkiksi työn esittelyä varten, myös katsomiskokemuksen vuorovaikutuksellisuutena: Minä suhteessa muihin, muut suhteessa minuun.

Ryhmä c) oli aluksi vaikeimmin hahmotettavissa, mutta nousi silti muista erilliseksi tavaksi lisätä pääomia. Useimmiten tämän ryhmän tarkoituksena on lisätä kielitaitoa ja kulttuurituntemusta yhdessä: kielen kautta pyrittiin parantamaan kulttuurista hahmottamista. Tämä parantaa ja antaa eväitä koulun ulkopuolisen sosiaalisen pääoman lisäämisen, kun oppilaat hallitsevat ympäristöönsä esimerkiksi kielen nyanssien ja sisäänkirjoitetun ironian kautta. Nostan selventäväksi esimerkiksi tästä ryhmästä irrallisilla lapuilla olleet itsenäiset lauseet, jotka muodostavat keskusteluna mielekkään huumorinyanssin sisältävän kokonaisuuden:

-*Herranen aika, kylläpä sinä näytät sairaalta.*
 -*Huomenta kulta. Minäkin rakastan sinua.*
 -*Ei mutta ihan totta. Oletko sinä sairas?*

Ryhmä d) oli selkeä ja muista poikkeava kokonaisuus. Tämän ryhmän merkitys oli inhimillisen pääoman kielitaidon nostaminen kuitenkin niin, että joihinkin tauluihin oli integroitu sisään kulttuurisen pääoman lisäämistä. Tämä ei kuitenkaan koskenut automaattisesti taulujen sisältöä, esimerkiksi taulun ollessa tiukasti kieliopillinen informaatio:

Partitiiviverbejä:

Odottaa, ajatella, pelata, auttaa, rakastaa, vihata, inhota, pelätä.

Ryhmässä e) puolestaan sisällön tarkoitus painottui kulttuurisen pääoman lisäämiseen kuitenkin niin, että sen omaksumisessa painotettiin myös inhimillisen pääoman lisäämistä. Esimerkiksi tästä nostan opastetaulut kierrätyksestä tai suomalaisen koulutusjärjestelmän kaavio. Tauluihin oli kirjoitettu selkosuomea ja ne pitivät usein sisällään asiaa selkeyttäviä kuvia. Ryhmässä e) voi tulkita olevan välillisesti aineksia myös sosiaalisen pääoman kasvun mahdollistamiseen, sillä osassa opastetauluissa oli mukana järjestöjen email-osoitteita.

7.1.2 Vuorovaikutus ja sosiaaliset suhteet kentän rakentajana

Oppilaita ja opettajia kulkee koulun käytävillä pitkin päivää johtuen kotoutumiskoulutuksen moduulien ”nauhamaisuudesta”. Tuntuu, että näillä käytävillä joku on aina tulossa tai menossa. Oppilaat kokoontuvat kuitenkin ennen tunteja useasti suurimpaan yhteiseen tilaan, josta lähtevät luokkiin ryhminä opettajan saapuessa. Tämä aikaansa rennon ilmapiirin ja sosiaalisen puheensorinan lukuisilla eri kielillä. Lähellä istuvat, keskenään englannin ja suomen sekoitusta puhuvat noin 25-vuotiaat miehet hassuttelevat suomen kielellä ja suomen kielestä: ”Rakastan vaimoa aamulla, illalla, päivällä, uooollla.” Ja tätä hauskaa lausetta jankataan, kunnes joku miehistä aina purskahtaa nauramaan. Tunnelma on iloinen ja avoin, en voi olla hymyilemättä mukana, eikä hymyilemättä voi olla ohikulkeva opettajakaan. Oppilas huudahtaa kovaan ääneen opettajalleen: ”X, mita kuuluu!” Oppilaat myös jakavat tietoa toisilleen ihan käytännön asioista, kuten aukioloajoista, nähtävyyksistä sekä mielipiteistään muista maista: ”En muuta Kanadaan, Kanada ei kaunis maa”. (Kenttäpäiväkirjan ote huhtikuulta 2015)

Hahmotan seuraavaksi kenttää vuorovaikutuksen rakentamana. Luokkakoko vaihtelee sen mukaan, kuinka monta oppilasta on mukana moduulissa. Havaintokerroillani keskimääräinen ryhmäkokoo oli noin 16 oppilasta. Oppilaiden ikä vaihtelee, mutta suurin osa on selkeästi työikäisiä aikuisia. Oppilaan ja opettajan vuorovaikutus on kauttaaltaan kahden aikuisen vuorovaikutusta, jossa opettaja on ensisijaisesti ohjaajan ja mahdollistajan roolissa. Autoritäärisyyden tai dialogisuuden

aste vaihtelee opettajan mukaan, mutta tietyt suomalaisuuteen kuuluvat periaatteet ovat opettajien habituksessa jo symbolisen pääoman vuoksi. Vuorovaikutuksellista yhdenvertaisuutta suhteessa opettajaan ilmentää luokkatyöskentelyssä se, ettei oppilas nouse vastaamaan oman vastauksensa aikana, ja usein oppilaat kysyvät ja vastaavat keskustelemaan tapaan myös ilman erillistä luvan pyytämistä viittaamalla. Vuorovaikutus ei ole opettajan taholta automaattisesti selkokieltä, vaan työelämäopettajat saattavat viimeisessä moduulissa puhua hyvinkin puhekielisesti. Puhekielen ilmaisuja myös tietoisesti opetellaan, tästä kertovat käytävillä olevat oppilastyöt (ks. 7.1.1).

Opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta kuitenkin värittää havaintojeni pohjalta se, että opettajan asenne oppilasta kohtaan on ohjaava ja ammattimainen. Havaintojani ammatillisuuden rajoista vahvistaa erään haastateltavani spontaanisti noussut näkemys opettajan rooleista koulussa ja vapaa-aikana:

Meillä on opettaja X, hyvä, tosi hyvä. Sitten jos opiskelija ei halua oppia mitään, ei tykkää X. Jos opiskelija haluaa oppia nopeasti, haluaa vain X. X on superopettaja. Mutta jos menee ulos kouluun, on eri. Ehkä on yllätys, jos sanoo ”moi” bussissa. Mutta tämä on vain. Yhden kerran mä kysyn, koska on luokassa opettaja, nauraa ja puhuu, onko jos on kadulla tai bussissa, jota mä tapaan, onko sama! (K1)

Koulun yhteisissä tiloissa miehet ja naiset istuvat pitkälti omissa ryhmissään, vaikka maakaveri olisikin tuttu. Luokkahuoneen sisällä sen sijaan en havaitse säännönmukaista sukupuolten erillään oloa istumisjärjestyksessä. Osa opettajista asettaa ryhmät heti tunnin aluksi tai jossain vaiheessa sen aikana pienryhmiin työskentelyä varten. Vain yhden kerran havainnointijaksone aikana näin tilanteen, jossa suomalaisuuteen kuuluvat sukupuolisen yhdenvertaisuuden periaate joutui haasteen eteen luokkatilanteessa.

Aloittavan ensimmäisen moduulin luokkaan tuli kesken tunnin vielä yksi oppilas, jonka toinen opettaja toi. Hän oli noin 30-vuotias etelä-amerikkalainen mies, joka näytti silmiinpistävän nuorekkaasti pukeutuneelta. Lähin paikka ja samalla ainuita paikkoja oli minun pöydässäni n. 30-vuotiaan musliminaisen vieressä. Naisella oli kasvot vapaaksi jättävä burkha. Miehen istuuduttua nainen nousi kuminauhanomaisesti ripeästi tavaransa keräten ylös ja vaihtoi paikkaa. Kyseessä oli sellaisen kahden ventovieraan ihmisen kohtaaminen, jotka tiesivät toisistaan vain sukupuolen ja sen, että olivat samalla kurssilla. Opettaja osoitti olevansa tietoinen välikohtauksesta osoittamalla naiselle uuden istumapaikan toiseen pöytään kolmen naisen ryhmään. (Kenttäpäiväkirjan ote tammikuulta 2015)

Opettaja ei puuttunut luokkatilanteeseen, ja tulkitsin tuolloin tämän johtuvan alkumoduulin pehmeästä laskusta suomalaisiin normeihin. Selvensin tapahtunutta itselleni myöhemmin haastatteluiden avulla. Koulun linja on, että tällaiseen periaatteessa puututaan aina. Tämä havainto

ja ristiriita auttoivat minua suuntaamaan katsetta kentällä ja palaan asiaan tarkemmin kohdassa 7.4.3.

Minä: *Mites kun tulee tollanen tilanne, että ”en istu ton vieressä”, tai näyttää eleellään, että lähtee pois?*

H2: *Opettajat tulee puhumaan siitä.*

Minä: *Mutta puuttuuko ne tilanteeseen?*

H2: *Ne puuttuu heti.*

Minä: *Aina?*

H2: *Aina, ihan ehattomasti. Ja se on pakko puuttua, koska se on niin loukkaavaa sellanen käytös. Siitähän tulee tappelu, jos siihen ei puututa.*

Minä: *Myöskin alussa?*

H2: *Kyllä. Ehdottomasti, siellä varsinkin.*

Koulun henkilökunnan vuorovaikutus on havaintojeni mukaan joustavaa ja toimivaa. Koulutuksenjärjestäjä pitää huolta toimivasta johtamisesta esimerkiksi johtamisjärjestelyin säännöllisillä kokouksilla eri tekniikoin, lisäksi käytössä oli työnohjaus. Haastatteluissa tämä ilmapiirihavainto vahvistuu kaikkien haastateltavien aukottomana tyytyväisyytenä talon sisäiseen kollegiaaliseen yhteistyöhön. Näen kenttäjaksoni aikana henkistä tukemista ja yhteistä vastuunkantoa, mutta en ainuttakaan tilannetta, jossa ilmapiiri olisi opettajien tai muun henkilökunnan välillä kiristynyttä tai epäselvää. Tämä myötämielisyys suorastaan hämmentää minua. Oletan sen johtuvan siitä, että vuoden 2015 kilpailutustilanne vaikuttaa ilmapiiriin yhteen hiileen puhaltamisena samalla, kun johtaminen koetaan tilanteessa toimivaksi ja onnistuneeksi.

7.2 Osaksi osaavaa Suomea – Inhimillinen pääoma ja kotoutumiskoulutus

Sain osallistua tänään työelämä tiedon retkelle, ja tämä retkikohde on vakiintunut koulutuksenjärjestäjän lähes joka kurssin vierailupaikaksi. Käytännössä siis oletan, että koulutuksenjärjestäjän jokainen kotoutuja käy täällä. Retkikohde on ammatillinen oppilaitos. Koska retkiä ei liiemmästi kootusti järjestetä eikä retkiä tehdä yhdessä korkeakoulutasolle lainkaan, voinko olettaa, että maahanmuuttajia ohjataan voimakkaasti ammatillisen koulutuksen suuntaan? Ja koska kaikkia aloja ei pysty näyttämään retkillä ja myös kohteet retken sisällä ovat pitkälti vakiintuneita, ohjataanko maahanmuuttajia tiettyjen alojen lisäksi jopa tiettyihin ammatteihin? Retkellä nousivat esille juuri ne alat, joihin perinteisesti maahanmuuttajien oletetaan päätyvän, niin sanottuihin sisääntuloammatteluihin (tästä puhuu esimerkiksi Forsander 2002, 43) eli siivousala ja sosiaaliala. Välinehuoltoa nostettiin esille erityisesti, syiksi sain kysyessäni lyhyen koulutuksen ja hyvät työllistymismahdollisuudet. Samoin nostettiin jossain määrin esille tietotekniikka-alaa. Koululle palattua aistin ilmassa innostusta ja toivoa. Oppilaille oli tullut oivallusta että ahaa, tuohon minä voisin päästä. Retki siis palveli antamaan toivonkipinää ja osallisuuden mahdollisuuden tunnetta, mutta minä jäin miettimään ristiriitaa. Onko ihminen vain niin sopeutuvainen, että se haluaa löytää oman paikkansa vaikka omasta ammattiosaamisestaan tinkien? (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015)

Inhimillisen pääoman koodit muotoutuivat kenttähavainnoissani perusjaottelun (esimerkiksi Forsander 2002) mukaisesti *koulutuksen, työkokemuksen, kielitaidon ja ammattitaidon* alle. Ne kokosivat taakseen alakoodit, joista tärkeimmiksi nousivat *koulutus itsessään, koulutuspolku, työharjoittelu, kieli avaimena, kielitaidon merkitys, ammattiin orientoiminen ja pääomien mismatch* (ks. LIITE 3).

Inhimillisen pääoman voi nähdä syntyvän ihmisen kapasiteetissa syntyneissä muutoksissa (Coleman 1988, 100), mikä on myös oppimisen perusajatuksia. Akkulturaatioteorian näkökulmasta koulutusta itsessään voi puolestaan ajatella etukäteen sopeuttavana tekijänä (*pre-acculturation*). Se antaa yksilölle henkilökohtaisia valmiuksia esimerkiksi ongelmanratkaisuun ja korreloi myös tukiverkostojen resursseihin. (Berry 1997, 22.) Kotoutumiskoulutus tavoittelee näin jo lähtökohdiltaan inhimillisen pääoman lisäämistä. Inhimillisen pääoman näkökulmasta mielenkiintoiseksi kotoutumiskoulutuksen tekee se, että kotoutujien tulokset vaihtelevat hyvin paljon: koulutuksessa saattaa olla mukana niin työttömäksi jääneitä tutkijoita kuin pakolaisina maahan melko hiljattain saapuneitakin. Kotoutumiskoulutuksen vaikuttavuus inhimillisen pääoman kasvattamisessa on näin yksilöllistä.

Jos on 10 vuotta Suomessa ollu, vaikka yliopistossa tutkijana, niin ei se paljon lisäkoulutusta enää tarvii. (H2)

Kotoutumiskoulutus voi olla joillekin ensimmäinen mahdollisuus kartuttaa inhimillistä pääomaa tai sopeuttaa sitä suomalaiseen kulttuuriin, mutta se voi olla myös väylä päästä ohjauksen avulla osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen esimerkiksi Valviran²⁶ prosessien kautta. Parhaimmillaan kotoutumiskoulutus nähdään näin sekä kotoutujien että henkilökunnan mielestä aineistoni perusteella väylänä, jonka kautta jo olemassa oleva inhimillisen pääoman kotoutumiskoulutuksessa saatava lisäpääoma saadaan käyttöön nopeasti. Henkilökunta tarkastelee tätä paitsi yksilön tason tekijänä, myös yhteiskunnallisena tekijänä.

Kyllä minusta on tosi hyvin, jos 2–3 jokaisesta ryhmästä työllistyy avoimille työmarkkinoille koulutuksen jälkeen heti. Ja se on niin kova tulos, että se kyllä maksaa tän koulutuksen. Ja nää ihmiset menee valmiina ammattilaisina osajina töihin, joihin joku muu valtio on maksanu pitkän koulutuksen. (H2)

Käytännössä kuitenkin kotoutuja joutuu useimmiten hankkimaan lisää ammatillista koulutusta ja rakentamaan polkua kotoutumiskoulutuksesta eteenpäin (Suokonautio 2015).

Mun mielestä tää (kotoutumiskoulutus) on niin alkeistaso vielä, varsinkin se ihan alku, se on vain sellanen minimi, millä pärjää ihan arkielämässä. (O2)

²⁶ Valvira on sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto.

Tässä heterogeenisessä oppilasaineksessa yhdessä mahdollisimman nopean työllistymisen tavoittelemisessa tärkeäksi nousee resurssointi henkilökohtaiseen ohjaukseen. Palaan aiheeseen sosiaalisen pääoman työkaluna kohdassa 7.3.1. Yksi koulutuksenjärjestäjän alkuvaiheen ohjaustoiminnan tulosta ovat kuitenkin jo tasoryhmiin ohjautumiset. Opetussuunnitelman perusteet (2012, 14) mahdollistaa eri vauhtia etenevien ryhmien käytön.

Meillä on niin kutsutut nopeat ryhmät. Ne ryhmät on todella kunnianhimoisia ja haastavia. Ne myös tietää oman arvonsa siinä, että heillä on korkeakoulutus tai kaksi, ja ne on alle kolmekymppisiä. Että ne tietää olevansa kovaa kamaa. Mutta ne myös panostaa siihen ja sen takia me ollaan toi ohjaus järjestetty niin, että ne joilla on kanttia ja osaamista, niin ne saa sitä tukea jo hyvissä ajoin sen työharjoittelupaikan etsimiseen, että he ehtivät saada paikoja, joihin he oikeasti voivat sijoittua. (H2)

Kotoutumiskoulutus ja sen ulottuvuus *työharjoittelu* ovat kotoutujalle Suomessa merkittävä yhteiskunnan mahdollistama askel työllistymisen suuntaan. Se harkittuine sisältöineen on myös tulomaan politiikkana konkreettinen toimenpide Berryn (1997) tarkoittaman integraation edistämiseksi. Palaan tähän kohdassa 7.4.2, *Symbolinen pääoma arvona*. Koulutus itsessään on kotoutujan arvostama. Useimmiten kotoutujan tavoitteena kotoutumiskoulutuksen jälkeen on lisäkoulutus. Tämän tietää ja tätä ymmärtää myös henkilökunta.

...koulutus on se, jota halutaan enemmän, et siinä mielessä se on ihan ymmärrettävää, kun suomi on hyvin tämmönen jotenkin työelämäorientoitunu maa ja ihmisiä jopa mun mielestä arvotetaan sen perusteella että onko heillä työpaikkaa, koulutus ja jopa se, että minkä laatuinen koulutus heillä on ynnä muuta. (H3)

Työllistymisestä puhuttaessa inhimilliseen pääoman tutkimus lähtee ajatuksesta, että työnantaja katsoo vain työsuorituksen kannalta olennaisia tekijöitä rekrytoidessaan. Maahanmuuttajan näkökulmasta työllistyminen on siis pitkälti inhimillisen pääoman lisäämisen asia. Inhimillisen pääoman tutkimisessa yksilön pääoma nähdään siis viime kädessä vaihtoarvollisena hyödykkeenä. (Forsander 2002, 52–53, 216–217.)

Työllistymisen polun rakentajana harjoittelu voi olla yhdessä tai useammassa jaksossa (Opetussuunnitelman perusteet 2012, 12), jolloin mahdollinen ensimmäinen jakso painottuu inhimillisen pääoman kielen harjoitteluun. Työelämään suuntautuva harjoittelujakso pitää sisällään monenlaista pääoman lisäämistä. Harjoittelu antaa ennen kaikkea mahdollisuuden lisätä inhimillistä pääomaa eräänlaisen työkokemuksen sekä kielitaidon karttumisen muodoissa. Lisäksi se mahdollistaa kulttuurisen pääoman lisäämistä. Yksi välittävä tekijä tässä ovat sosiaaliset siteet ja verkostot, johon palaan tarkemmin kohdassa 7.3.

Sen takia siellä on se työharjoittelu, että maahanmuuttaja saa näitä kontakteja. Ja on tosi tärkeää, että se työharjoittelu on alalla, missä maahanmuuttaja pääsee näyttämään sitä osaamista, mitä hän haluaa jatkossa Suomessa tehdä. Ja sen takia on tosi tärkeää, että ohjaava kouluttaja ohjaa sinne alalle ja niihin firmoihin, missä maahanmuuttaja pääsee näyttämään itsensä. Ja sen takia tää työ, mitä työelämäopettajat tekee, on minusta niin arvokasta ja sen takia siihen resurssoidaan aikaa, siihen henkilökohtaiseen ohjaukseen. (--) Kuitenkin maahanmuuttaja työntekijänä on positiivinen mysteeri, häntä on viikkoja saatu tsekata, niin ei se ole enää sika säkissä, vaan se on työnantaja kattonu, että tässä meillä on työntekijä. (H2)

Harjoittelun korostamista perustelee muun muassa se, että tutkimuksen mukaan lähes millainen hyvänsä Suomessa saatu työkokemus on maahanmuuttajalle tuottavaa pääomaa ja lähtökohtaisesti ulkomailla hankittua työkokemusta arvokkaampaa (Forsander 2002, 217). Suomalainen työkokemus voi olla työnantajalle puolestaan viesti siitä, että maahanmuuttaja on jo sisällä suomalaisessa työelämässä ja omaksunut työelämän pelisäännöt (Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000, 72). Työelämän pelisäännöt ovatkin tärkeässä osassa myös kotoutumiskoulutukseen kuuluvassa harjoittelussa. Näitä sääntöjä käydään läpi ja näitä myös reflektoidaan harjoittelujakson jälkeen (ks. luku 7.1.1). Työharjoittelu tarjoaakin maahanmuuttajalle sitä konkreettista kosketuspintaa suomalaiseen työelämään, missä työmarkkinaintegraatio voi edetä (ks. Linnanmäki-Koskela 2010, 21.)

Työharjoittelulla on merkitystä myös kotoutujan akkulturaatiostrategian valinnan prosessissa. Akkulturaatiostrategoiden valinta, niiden toteuttamisen tapa ja taso vaihtelevat suuresti yksilöittäin (Berry 2011,700). Työharjoittelupaikassa tapahtuvien kontaktien ja syntyvien siteiden merkitys osallisuuden tunteen kasvussa ja sitä kautta mahdollisessa integraation strategian valinnassa voi olla merkittävää osallisuuden tunteen syntymisen myötä.

Aiemman koulutuksen tai työkokemuksen hyödyntäminen tulomaassa vaatii yleensä valtakielen taidon (esimerkiksi Reuter et al. 2005, 15–17; Tarnanen & Pöyhönen 2011, 139). Kotoutumiskoulutuksen selkeä inhimillisen pääoman lisääjä on kotoutujasta riippumaton tavoite, kielitaidon lisääminen. Tulomaan kielen taito ei ole vain kommunikaatioväline tai inhimillistä pääomaa vaan aikaansaa vastavuoroisesti myös symbolista pääomaa (Suokonautio 2008, 110). Kielitaidon lisääminen painottuu sekä kotoutumiskoulutuksen tavoitteissa että opetussuunnitelmien sisällöissä. Kielitaidon merkitys kotoutumiskoulutuksen yhtenä tärkeimpänä antina toistuu kaikessa aineistossani. Kotoutujille kielitaidon lisääminen on jopa ensisijaisena syynä osallistua kotoutumiskoulutukseen, vaikka kulttuurisen pääoman lisäämisen taito ymmärrettäisiinkin merkitykselliseksi. Tässä eri vastaajaryhmien ensisijaiset näkökulmat eroavat aineistoni perusteella: siinä missä kotoutujat itse käsittävät ja toivovat kotoutumiskoulutukselta ensisijaisesti inhimillisen

pääoman merkittävää tekijää, kielitaidon kohenemista, kotoutumiskoulutuksen henkilökunta nostaa opetussuunnitelman linjan mukaisesti kulttuurisen pääoman karttumisen kielitaidon rinnalle kotoutujan työmarkkina-arvoa lisäävänä tekijänä.

Ensin on tarvii suomen kieli vähän. Sen jälkeen työ on täällä tosi parempi. (K2)

...Tää kieli ja ne työelämän säännöt, plus muut yhteiskuntasäännöt, mä sanosin, että ne kulkee käsi kädessä. Suomessa on hyvin vaikee lähtee työelämään, jos jommat kummat on vajavaiset. Vajavaisuuksia saa olla, mutta kielessä ne annetaan helpommin anteeks. (H3)

Kotoutumiskoulutuksesta suurin osa opintoviikoista onkin suomen kielen opetusta, eli tältä osin maahanmuuttajien inhimillisen pääoman kasvamiseen panostetaan edelleen (vrt. Suokonautio 2008, 110). Työn ensisijaisuus on kuitenkin kotoutumiskoulutuksessa läsnä: jos kesken kurssin on mahdollisuus työllistyä, opettajat kannustavat automaattisesti ottamaan työn vastaan. Kielitaidon lisäämisen tärkeys nousee kuitenkin toisinaan kotoutujalle niin merkittäväksi päämääräksi, että henkilökunnan mukaan se hämärtää työvoimapolitiisen kotoutumiskoulutuksen perimmäisen tavoitteen alleen.

Tällasta on tapahtunut, että joku saa harjoittelupaikasta työpaikan, tai olis saamassa, ja sitten kieltäytyy ottamasta vastaan, ja sanoo, että minä haluan opiskella pelkästään suomea. Sit mä kysyn, että olisk sulla paikka. No ei ole. Että pitää tavallaan itsestään selvänä, että kun on päässy tänne, että ihan niiku se polku jatkuis saumattomasti, ihan vaan ku mä haluan jotain, ni sit se menee, mut eihän se mene niin. Et sitä mä oon sanonu, että haet, ja ainoastaan hakemalla voit päästä. (O2)

Kurssin idea on työllistää. Täällä on aikuisia ihmisiä, jotka ymmärtää sen asian. Monelle se on ihan uus juttu. He olettaa, että heiltä odotetaan sitä, et he saavuttaa nimenomaan koulussa opiskelemalla sen tietyn suomen kielen tason. Koska hyvin harvalle, mä luulen et se on hyvin eurooppalainen juttu, äärimmäisen länsimainen juttu, et puhutaan edes niinkun tietyn kielitason saavuttamisesta jossakin, koska hyvin monelle se on sitä, että kun on sertifikaatti kädessä, jossa on viralliset leimat, niin sitten heillä on se kielitaso. Monet ei myöskään ymmärrä sitä, että suomen kieltä voi oppia ja nostaa korkeemmalle tasolle menemällä töihin ja keskustelemalla suomeksi ja näin. Et kyllä mä oon sitä mieltä, et sekin pitäis tuoda tarkemmin ilmi, ja ymmärrettävästi ilmi, et jos tielle tulee duuni, niin menkää, se näyttää hyvältä paitsi CV:ssä, niin myöskin oppii sitä ihan oikeeta suomen kieltä. (H3)

Kotoutujan ajattelutavalle oikeutusta näyttää antavan jo kursseille ohjautumisen peruslähtökohta painotetusti kielen taitotason testauksen kautta (ks. Opetussuunnitelman perusteet 2012, 14). Lisäksi yleinen keskustelu painottaa kotoutumiskoulutuksen kielitaidon kasvun tarvetta puhumalla siitä avoimesti ”kielikoulutuksena”²⁷. Kielitaito toimii avaimena mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnan toimintaan (Tarnanen ja Pöyhönen 2011, 140), ja sen suhde muihin pääomiin on

²⁷ Ks. Helsingin Sanomat 31.10.2015

vastavuoroinen: suomen taito antaa mahdollisuuden lisätä kulttuurista pääomaa sekä muodostaa siteitä. Vastaavasti nämä lisäävät inhimillisen pääoman lisäämisen mahdollisuuksia esimerkiksi kouluttautumalla. Mutta vaikka kielitaito on eräs työmarkkinoilla toimimisen perusedellytyksistä, jonka varaan työntekijän muun pätevyyden voi katsoa rakentuvan, se ei aina ole tae työllistymisestä (Linnanmäki-Koskela 2010, 21; Tarnanen & Pöyhönen 2011, 139, 142).

Työelämää ja osaamisvaatimuksia määritteli osaltaan pitkään polarisaatiokehitys, jossa työmarkkinoille kysyttiin yhä erikoistuneempia osajia ja samanaikaisesti vähän ammattitaitoa vaativat palvelutyöt yleistyivät (Julkunen 2003, 430; Koistinen 2014, 118). Tämä on merkittävä huomio maahanmuuttajien työllistymisessä, sillä kotoutumiskoulutuksessa oleva maahanmuuttaja ei lähtökohtaisesti kilpaile kotoutumisvaiheessaan erikoisosaamisesta. Käytännössä maahanmuuttajia ohjataankin tahtomatta tiettyihin ammatteihin, sillä kotoutumiskoulutuksen tavoitteet työllistymisestä ohjaavat ohjaavia tahoja huomioimaan ne alat, joissa työllistymismahdollisuudet ovat kansallisesti ja paikallisesti realistisia. Palaan tähän kohdassa 7.4. Lisäksi kielitaidon puutteellisuus saattaa estää maahanmuuttajan omien haaveiden nopean aikataulun toteutumisen.

Jos tulee pakolaisena ja jos se on vähän epäselvää, mitä haluaa tehdä, koska hänellä oli kotimaassa hieno ammatti ja hienot puitteet ja...sitten se on oikeestaan aikamoinen järkytys, että täällä nyt joutuu opiskelemaan uutta ammattia tai ei oo hirveen hyviä mahdollisuuksia päästä siihen omaan. (O2)

Kotoutumiskoulutus ei toistaiseksi ole suunniteltu lisäämään varsinaista ammattitaitoa, vaan sen tavoite liittyy arjen tason perusselviytymiseen yhteiskunnassa. (Opetussuunnitelman perusteet 2012, 8). Tämä on kuitenkin osaltaan muutoksessa sikäli, että suunnitteilla ja myös kokeilussa on niin sanottu ammatillinen kotoutumiskoulutus. Aineistoni mukaan ammatillisen kotoutumiskoulutuksen kenttä on toistaiseksi käsitteiltään vakiintumatonta. Usein ammatilliseksi kotoutumiskoulutukseksi mielletään erityisesti viimeisen moduulin ammatillinen painotussisältö. Ammatillinen kotoutumiskoulutus herättää kentällä työntekijöissä ristiriitaisia ajatuksia.

Siis tavallaan hyvä kokeilu, että halutaan maahan ammatillisesti suuntautuneita kotoutumiskoulutuksia, nyt niitä on eri lajeja. Ja tota... se on kyl niin kapee. Tietenki mä ymmärrän, se on niinku työvoimapolitiittisesti katsottu...tai, mä en ihan ees ymmärrä, koska jotenkin se on perusteltu niin, että näillä aloilla on töitä. Mun mielestä se ei pidä ees paikkaansa. (H1)

Jotenkin sen (kotoutumiskoulutuksen) pitäis olla kielikoulutusta, mutta nykyään halutaan siirtyä sellaiseen suuntaan, että yhdistetään kielikoulutusta ja ammattityyppistä koulutusta yhtä aikaa (--) No se ei oo niin hyvä idea, koska tää perus, just se asiointi ja elämänhallinta, sellaset jutut, ne on ammateista riippumattomia ja ihan niinku arkielämään kuuluvia asioita, mitä kaikkien pitäis oppia, että pärjää (--) moni on niin epävarma. Että tämänkin aikana selkiytyy vähän

se, mitä haluaa, kun on kuullut työelämän kurssilla monia erilaisista ammateista. Se on taas tuhlausta, jos tosi aikaisin laitetaan johonkin, ja ei sittenkään halua sitä ja uus koulutus, ja... nykyään on aika paljon nuoriakin kursseilla, ei välttämättä sen takia ole epäselvää, koska on tullu pakolaisena ja alottanu uuden elämän täällä, vaan yksinkertaisesti sen takia, että koska on 20-vuotias, ja ei muutenkaan olis kotimaassa selvää, mitä haluaa. (O2)

Inhimillinen pääoma ei ole vain hyödyke, jolla on markkinoilla määräytyvä taloudellinen vaihtoarvo, vaan koulutuksen kautta saavutettavat muut pääomien lajit, kuten sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma, vaikuttavat inhimillisen pääoman käyttökelpoisuuteen. Suokonautio (2008, 13, 17) on todennut myös suhteita eli sosiaalista pääomaa tarvittavan edellytysten muuttamiseksi Suomessa kelpaaviksi. Maahanmuuttajien lähtömaassa hankittu osaaminen tai työkokemus ei kuitenkaan ole helposti yhteiskunnasta toiseen siirrettävää. Vieraassa maassa suoritettu tutkinto ja siellä hankittu osaaminen heijastavat niitä käsityksiä ja arvostuksia, jotka kyseisessä yhteiskunnassa on katsottu arvokkaiksi ja tärkeiksi. Tässä mielessä suoritettu tutkinto voidaan mieltää paikalliseksi pääomaksi, joka on parhaiten hyödynnettävissä siellä, missä se on hankittu. (Kyhä 2011, 13.) Inhimillisen pääoman yksi ulottuvuus onkin niin sanottu *mismatch*-ilmiö, jossa kotoutujan omaama pääoma ei ole sitä pääomaa, jota tulomaa pystyisi suoraan hyödyntämään. Tässä tilanteessa Suomessa hankittu koulutus on näin kotoutujalle arvokkaampaa pääomaa kuin aiemmassa kotimaassa hankittu. (Forsander 2001, 42–43; Forsander 2002, 53–54.) Aineistoni perusteella esimerkkejä inhimillisen pääoman mismatch-ilmiöstä ovat esimerkiksi tilanteet, joissa kasautunut työkokemus on ammateista, joita Suomessa ei enää ole tai ei ole koskaan ollutkaan sekä tilanteista, joissa ammattitaito ja työkokemus ovat nimikkeellisesti samat mutta sisällöllisesti erilliset. Tällaisessa tilanteessa kotoutuja joutuu aloittamaan koko koulutuspolkunsa alusta tavoittaakseen sen symbolisen pääoman tason, jota hänellä lähtömaassaan ammatin ja työn kautta oli.

Mä haluan palata omaan ammattiin (X), mutta kuinka pitkä aika, mä en tiedä. Koska VALMA, lähihoitaja, jälkeen sairaanhoitaja, jälkeen X (aiempi ammatti), opettaja sanoi. (K3)

Kotoutujalla korkea maastalähtöstatus voi näin muuttua matalaksi maahantulostatukseksi. Kotoutuja voi kokea tämän merkinä siitä, ettei uusi kulttuuri hyväksy häntä tulijana, ja tällä voi puolestaan olla suurtakin merkitystä valittavalle akkulturaatiostrategialle: kuinka integroitua, jos ympäristön reagointi on jopa instituutioiden tasolla torjuva? Tunne osattomuudesta dominanttiin kulttuuriin voi vaikeuttaa identiteetin säilyttämistä sekä vaikeuttaa sopeutumista esimerkiksi syntyvän sosiaalisen tai terveydellisen ongelman, kuten depression, vuoksi. (Berry 1997, 22.)

Mismatch-ongelman lisäksi kotoutumiskoulutuksen työllistymisen tavoittelemisessa maahanmuuttajien työllisyyttä laskee myös työmarkkinoiden kohtaanto-ongelma.

Rakennemuutoksilla on suurta vaikutusta siihen, mille työaloille työvoimaa tarvitaan. Yksi työttömyyden nimike onkin rakennetyöttömyys, jota ilmenee, kun työnhakijat eivät kykene täyttämään olemassa olevia työpaikkoja. Heiltä saattaa esimerkiksi puuttua työmarkkinoilla tarvittavia taitoja tai he ovat alueellisesti sijoittuneet eri paikoille kuin avoimet työpaikat. (Heinonen et al. 2004, 23, 35, 37, Koistinen 2014, 36–37.) Kotoutumista itsessään voi informantin mukaan tarkastella silloin arvokkaana ja koulutuksessa tavoiteltavana asiana.

Ja se, että suurin osa ihmisistä - se on sellanen universaalinen tarve - omalla työllä itsensä elättää, se on hyvä, ja siihen me pyrimme. Mutta kaikilla ei ole työtä, ei ole suomalaisillekaan kaikille työtä. Kaikkien osaaminen ei vastaa sitä mitä Suomen työtilanne tällä hetkellä on, ja silloin nämä ihmiset kotoutuvat ilman työtä, ilman palkkatyötä. (H2)

Hallinnon tasolla mismatch on ilmiönä tuttu ja siihen yritetään pureutua toiveena hyödyntää olemassa olevaa inhimillistä pääomaa nykyistä paremmin. Uudellamaalla on jo yritetty tehdä ammattitaitokartoitustilanteissa tarkempaa arviointia siitä, mitä ihmiset jo osaavat. Suokonaution (2015) mukaan olemassaolevia systeemejä, kuten näyttötutkintojärjestelmää, tulisi osata käyttää asian auttamiseksi nykyistä luovemmin.

7.3 Siteiden merkitys sosiaalisen pääoman muutoksissa

Istun havainnoimassa hitaasti etenevien ensimmäisessä moduulissa. Opettajan tasoilmaisella ”alin” kurssi kaikista. Pohdin tätä moduulia pääoman lisäämisen kautta ja ajattelen, että eri kurssitkin ovat kuin eri kenttiä, tosin kamppailu käydään pääoman lisäämisestä ympäröivää yhteiskuntaa vastaan, ei niinkään toisia oppilaita vastaan. Luokkahuone on tilava, siistin valkoinen, suomalainen perusluokka. Opettaja sanoi, että moduuli on hitaaksi kurssiksikin hidas, joten oman esittelyni selkosuomi oli varmaankin oppilaille liian vaikeaa. Tulen siis tänne uudestaankin, jotta en jää vain ohimenneeksi varjoksi. Kurssi oli aloittanut yhdessä noin viikko sitten, eli oppilaat eivät todennäköisesti tunne toisiaan entuudestaan. Selkeä enemmistö oppilaista oli naisia, ikä noin 30–40 vuotta. Yhteensä henkilöitä on parisenkymmentä. Kansalaisuuksia on oman arvioini mukaan noin 15. En usko, että osun pahasti pieleen arviossani, sillä yhteistä kieltä ei tunnu olevan juuri kenenkään välillä. En havaitse kurssilla keskenään istuvia maakavereita lainkaan, joten vaikka oppilailla olisi sama kieli, ainakaan he eivät näytä tuntevan toisiaan entuudestaan. Oppilaat luovat kuitenkin tunnin alussa erittäin vahvasti kontaktia toisiinsa. Osa liikkuu pulpettien välissä tutustumassa ja lähes kaikki katsovat tovereitaan avoimesti. Kukaan ei ihme kyllä ole liimattuna kännykkäänsä ja ole tällä tavalla muiden ulottumattomissa. Oppilaat luovat kontaktia toisiinsa esimerkiksi kysymällä toistensa nimiä. Mieleenpainuvin kontaktin haku tapahtuu, kun yksi rouva menee toisen, kutovan rouvan luokse ja kysyy huonolla englannilla ja elekielellä tämän kutomisesta, ihailee sanoin ja elein. Hän ottaa kutimen omaan käteensä ja näyttää toiselle itselleen tuntemattomalle lähellä istuvalle hymyilevälle nuorelle naiselle, joka yhtyy hyväksyvään ihailuun. (Kenttäpäiväkirjan ote tammikuulta 2015)

Sosiaalisen pääoman voi nähdä täydentävän inhimillistä pääomaa esimerkiksi työllistymisen kautta. Aineistoni kautta ymmärrän, että koska kotoutujilla on vaikeuksia todentaa omaamaansa pääomaa vaihtoarvoiseksi Suomen työmarkkinoille ja usein on myös tilanne, jossa sosiaalisia verkostoja ei tulomaassa ylipäättään ole (Forsander 2002, 206–207), sosiaalisen pääoman kasvattaminen on kotoutumisen alkuvaiheessa aineettomista pääomista jopa tärkein. Se onkin kaikkineen asia, joka on kotoutumiskoulutuksessa erityisen merkittävässä asemassa. Sosiaalinen pääoma myös kumuloituu kontaktien vaikutuksesta onnistumisten kokemusten ja tilaneluvun taitojen lisääntymisen myötä.

Aineistostani sosiaalisen pääoman kasvamisen keskiöön nousivat kotoutujan erilaiset sosiaaliset kontaktit ja kosketuspinnat sekä niistä muodostuvat siteet ja verkostot osana eri tasojen yhteisöllistä tilaa (ks. Kettunen & Piirainen 2005). Erityisesti aineistossani näkyivät aineistoni paikantumisen vuoksi sosiaalisen pääoman syntyminen lähde ja ilmentymispaikka, yksilöiden siteet toisiinsa. Tarkastelen siksi sosiaalista pääomaa ensisijaisesti Mark S. Granovetterin (1973 & 1983) teorian *heikot, poissaolevat* ja *vahvat siteet* pohjalta. Näiden käsitteiden alle kerääntyivät koodit, kuten *maakaverius*, *kontakti* tai *puoliso* (ks. LIITE 3). Merkittävimmäksi alakoodiksi muotoutui kuitenkin Granovetterin käsitteistöä lainatakseni koodi *sillat*, joka liittyy myös muut pääomat itseensä. Sillat viittaavat tässä opettajien habituksen kautta muodostuviin mahdollisuuksiin, enkä siis käytä sillat-koodia tässä täsmälleen samassa merkityksessä kuin Granovetter puhuessaan silloista (*bridges*) vahvojen verkostojen välillä. Tämän koodin avulla pystyin käsittelemään sitä koulun henkilökunnan yksilöiden habituksessaan omaamaa pääomaa, jonka merkitys puolestaan kotoutujan pääoman kasvattamisessa on suurta. Rajaan käsittelyni ulkopuolelle tässä suhdeverkostossa vallan tekijät. Aineisto myös ohjasi minua tarkastelemaan lähemmin kotoutujan luottamuksen lisääntymistä yhteiskuntaan. Näkökulman yllättävyydestä johtuen koodi muotoutui *kontra-pääomaksi*. Toinen aineistosta nousut erikseen käsittelemäni kokoava koodi oli *kilpailutus*.

Maahanmuuttajan sopeutuminen uuteen maahan ei tapahdu sosiaalisessa tyhjiössä, vaan se etenee suhteiden verkostossa ja vaatii onnistuakseen myös riittävän määrän sosiaalista pääomaa (Liebkind 2000, 25; Hjerpe 2001, Aarnitaival 2012, 178–181). Kotoutumiskoulutuksen kenttätyöstä saatava aineisto ohjasi minua tutkimaan työllistymisen tavoittelemisen ja kentän toiminnan näkökulmista erityisesti *heikkoja siteitä*. Tämä johtuu siitä, että kotoutumiskoulutuksen aikana syntyneet sosiaaliset suhteet ovat luonteeltaan heikkojen siteiden kaltaisia ja sellaisina moniulotteisia ja myös monella tasolla kulkevia esimerkiksi *siltojen* avulla. Aineistoni ei tue ajatusta siitä, että kotoutumiskoulutus olisi kotoutujaoppilaan tasolta ensisijaisesti tarkasteltuna kenttä, jolla Bourdieun ajatuksen mukaisesti kilpaillaan pääomista habituksen kautta. Roos (2013, 149) mainitsee ihmisen habituksen olevankin yhteisyyttä painottava, ja tämä ajatus saa vahvistusta

esimerkiksi vertaistukena ja yleisenä avunantona: kotoutujat eivät kilpaile työpaikoista kotoutumiskoulutuksen aikana ensisijaisesti keskenään. Kilpailujen kentät ovat ennemminkin niitä kenttiä, joilla maahanmuuttajat yrittävät löytää oman paikkansa yhteiskunnassa. Esimerkiksi työmarkkinat voidaan nähdä kilpailun kenttänä, jossa erityisryhmillä on muita vaikeampi asema (Koistinen & Asplund 2014, 5). Näillä kentillä maahanmuuttajat nähdään edelleen liian kielitaidottomina, ammattitaidottomina ja kouluttamattomina, jotta he pääsisivät erilaisille yhteiskunnan kentille (Forsander 2002, 82; Suokonautio 2008, 110). Kilpailujen kenttä hahmottui kuitenkin vahvasti koko kotoutumiskoulutuksen *kilpailutuksen* prosessina, ja tätä tarkastelen kohdassa 7.3.3.

7.3.1 Heikot, poissaolevat ja vahvat siteet työllistymisen edistäjinä

Minun mielestäni kotoutumisen pitäis olla...löytää oman tiensä tässä maassa. Eikä se, että me sanotaan, että sun pitäisi mennä lähihoitajaksi, koska on pulaa. Ja oman sosiaaliverkoston rakentaminen. (O2)

Siteiden käsite on käyttökelpoinen tarkasteltaessa sitä, miten kotoutumiskoulutus instituutiona sekä koulutuksen arjen toimijat pystyvät tavoittelemaan kotoutujan työllistymistä. *Vahvat siteet* muodostuvat yksilön ympärille niistä suhteista, joita hänellä on läheisiin ihmisiin. Näihin ihmisiin hän käyttää aikaa ja energiaa, ja tuloksena on tiivis yksilöiden muodostama, jopa suljettu ryhmittymä. Tällaisia vahvoja siteitä ovat useimmiten perhe, suku sekä läheiset ystävät. Granovetterin (1983) mukaan kukin yksilö muodostaa ympärilleen vahvojen siteiden verkoston. Näiden vahvojen siteiden verkostoryhmittymien välillä on siteitä, joilla on suuri merkitys keskinäisenä siltana, ja nämä sillat ovat monipuolisia ja moniulotteisia. Nämä siteet ovat niin sanottuja *heikkoja siteitä*. Heikot siteet vaikuttavat moniulotteisen verkostonsa vuoksi informaation kulkuun esimerkiksi ideoiden leviämisenä. (Granovetter 1983, 202.) Ulottuvuutensa vuoksi juuri heikoilla siteillä on katsottu olevan merkitystä työllistymisen edistämiseksi. Reuterin et al. (2005, 18) tutkimuksen mukaan etnisesti heterogeeniset sosiaaliset verkostot merkitsivätkin sosiaalista pääomaa ja ne olivat yhteydessä maahanmuuttajien työllisyysasteeseen. Käsitellen seuraavaksi kotoutumiskoulutuksen tavoitettavissa olevien *heikkojen* ja *poissaolevien* sekä kotoutumiskoulutuksen lähes ulottumattomissa olevien *vahvojen siteiden* merkitystä sosiaalisen pääoman tekijöinä kotoutumiskoulutuksessa.

Heikot siteet

Tunnilla oppilaat jakoivat kokemuksiaan harjoittelusta sanaston lisäämisen ohessa. Tarkoituksena oli kerätä uusia sanoja harjoittelusta, ja oppilaat olivat pitäneet oppimistaan uusista sanoista vihkomerkintää harjoittelun aikana. Oppilaat jakavat sanoja ja niitten kautta luontevasti myös kokemuksiaan. Kokemukset kirvoittavat paljon vilkasta keskustelua. Vaikka tämä kokemusten jakaminen tässä mittakaavassa ei varmastikaan ollut tämän suomen kielen kurssin ensisijainen tarkoitus, harjoitus toimii monella tasolla todella hyvin ja opettaja näyttää tyytyväiseltä luokan toimintaan. Oppilaat vertaiskorjaavat, vertaisoppivat, kuuntelevat motivoituneina toisiaan. ”Huomatkaa, kuinka hyviä opettajia te kaikki olette!” iloitsee luokassa kiertelevä opettaja. He jakavat yhteiskuntatietoa ja ihmettelevät suomalaisen kulttuurin outouksia. He pystyvät selvästi avaamaan toisilleen sellaisia näkökulmia, joita vain toinen kotoutuja voi todella ymmärtää. (Kenttäpäiväkirjan ote huhtikuulta 2015)

Heikkojen siteiden muodostamat suhteet ja suhdeverkotot ovat kotoutumiskoulutuksessa monipuoliset ja laajat. Yhtenä heikkona siteenä toimii vertaisside eli side toiseen oppilaaseen. Bourdieun (1989, 19) ajattelussa tämä ikään kuin samaluokkaisuus mahdollistaa syvemmän ymmärryksen esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen (symbolisesta) merkityksestä kotoutumisessa. Kotoutumiskoulutuksen moduulit muodostavat lähtökohtaisesti verkoston löyhiä siteitä, johon osallistuvat aikuiset tulevat omista elämämpiireistään, omista vahvoista siteistään. Heikoissa siteissä tuki- ja myös ystävyysverkosto syntyi sekä yksilöiden että ryhmien kesken ja välillä. Syntyneiden väliaikaistenkin ryhmien etninen heterogeenisyys näyttää aineistoni perusteella edistävän Berryn (1997) tarkoittamaa integraatiota monikulttuurisuuden peilin kautta.

Taukotilassa minua tietyllä tavalla yllättää huomata, että useat oppilaat puhuvat keskenään suomea. Ymmärrän tätä pohtiessani sen, mitä opettajat ovat tarkoittaneet sanoessaan, ettei ole reilua puhua englantia, koska kaikki eivät vastoin suomalaisten yleisiä oletuksia puhua englantia lainkaan. Suomessa tauon yhteinen kieli onkin suomi, koska osalla ei suomen lisäksi muuta yhteistä kieltä ylipäättään ole. Taukotilassa on siis suuri mahdollisuus suomen kielen puheharjoitusten toteuttamiseen ikään kuin vahingossa. Maakaverit kyllä ikään kuin lepäävät tuntien välillä oman kielensä ja ehkä myös puhumisen kulttuurin keskellä, ja se on minusta ymmärrettävää. (Kenttäpäiväkirjan ote toukokuulta 2015)

Opiskelijavertaisen lisäksi heikkojen siteiden verkosto muodostuu suurella osalla niin sanotuista maakavereista. Nämä maakaverit ovat laajasti ajatellen samaa etnistä alkuperää. Maakaverit saattavat muodostaa muita opiskelijatovereita merkittävämmän tukiverkoston ja ikään kuin henkisen lepopaikan kouluarjen keskellä. Maakaverius ei kuitenkaan ole tae nopeammasta tutustumisesta esimerkiksi poliittisista syistä. Parhaimmillaan sekä vertaisside että erityisesti maakaverius voivat kuitenkin työllistää välillisesti siten, että kotoutuja saa käyttöönsä toisen kotoutujan heikkojen siteiden sosiaalisen verkoston esimerkiksi tutustuessaan tämän elinpiiriin ja

sukuun. Tällainen esimerkki todentui aineistossani työharjoittelumahdollisuuden kautta. Suhdeverkoston hyöty on ilmeinen maakaveriudessa myös puolison verkostojen kautta.

Hyvät kontaktit valtaväestöön tarjoavat maahanmuuttajalle mahdollisuuden uudessa kulttuurissa tarvittavien tietojen ja taitojen oppimiseen (Liebkind 2000, 171). Aineistoni perusteella yksi merkittävimmistä siteistä olikin *side suomalaisiin*, joka ulottui sekä heikkojen siteiden että poissaolevien siteiden kategorioiden alle. Tämä side on konkreettinen arjen tason mahdollisuus ja työkalu edistää integraation valintaa sopeutumisen strategiaksi (ks. Berry 1997). Siteitä suomalaisiin syntyi monella tasolla. Esittelen tässä nousseet siteet viranomaisiin, henkilökuntaan ja kolmannen sektorin toimijoihin. Näitä siteitä syntyi paitsi koulussa, myös harjoittelupaikan ja tutustumiskäyntien kautta. Eniten institutionaalista vallasta vapaita olevia siteitä suomalaisiin oli syntynyt henkilöillä, joilla oli *vahva side* suomalaiseen puolisoon sekä mielekäs harrastus.

Heikkoihin siteisiin luokittelen mukaan myös ne toimijatahojen suhteet, joita kotoutuja on solminut *viranomaistahoihin*. Näitä siteitä ovat esimerkiksi siteet TE-toimistoon ja kunnan palveluihin yhteiskunnan normien ja sääntöjen keulakuvina. Nämä siteet ovat konkreettinen ja korvaamaton alku kotoutumiselle, mutta sisältävät asiantuntijavallan luomaa yksipuolisuuden tunnetta. Viranomaistahon työntekijät heikkona siteenä ovatkin toimijoita, joiden fokus on toteuttaa juuri kotoutujan integratiota edistäviä toimenpiteitä. Yksipuolisuutta lisäävät kohtaamisten lyhytkestoisuus. Lisääntyvän sähköisten palveluiden käytön säästötoimenpiteenä näen yksipuolistavan kohtaamista entisestään. Intergaatio Suomen valitsemana politiikkana onkin tässä suorastaan paradoksaalista: toisaalta painotetaan integraation ensisijaisuutta muihin akkulturaatiostrategioihin nähden, toisaalta taas vähennetään instituutioiden toimijoiden mahdollisuuksia olla työkaluina aidolle integraatiolle. Lisäksi maahanmuuttajilla saattaa olla jo kielen vuoksi kantaväestöä vaikeampaa käyttää sähköisiä palveluja (Suokonautio 2015). Jo mainittujen viranomaistahojen lisäksi välillisiä siteitä ovat myös lasten päiväkotien ja koulujen kaltaiset osallisuuden tunnetta lisäävät toimijat.

Heikkoja siteitä kotoutuja solmii myös esimerkiksi harjoittelupaikkansa kautta tutustumiinsa *kolmannen sektorin toimijoihin*, kuten erilaisiin järjestöihin ja seurakuntatoimijoihin. Aineistossani yrittäjyys ei noussut merkittävällä tavalla esille. Kolmannen sektorin siteet ovat viranomaissiteitä pitkäkestoisempia sekä yleistä kotoutumista viranomaistoimenpiteiden jälkeen edesauttavia. Tätä sidettä arvostavat myös kotoutumiskoulutuksen henkilökunnan edustajat. Yksi esiin noussut syy kolmannen sektorin arvostamiseen oli elämänhallinnan edesauttaminen ajan antamisella.

Mitä raha on. Mitä sillä saa. Mitä kaikkea kuuluu siihen elämänhallintaan Suomessa. Muutakin kuin taloudellinen. Ja käydään kolmannen sektorin paikoissa ja kaikki mahdollinen, mitä suomalaiseen elämään kuuluu, pyritään ottamaan tästä näkökulmasta esille. Niin ku ne, kolmas sektori toivotaan mukaan, niin se on juuri sitä, että siellä kuitenkin on sitä aikaa, mihin meillä ei taas ole oppilaitoksen puitteissa niin paljon aikaa. (H2)

Kolmannen sektorin suhteiden jatkuvuus esimerkiksi hankkeiden päättymisen kautta luo kuitenkin kotoutujan työllistävyyteen kotoutumiskoulutuksen jälkeen oman haasteensa.

Erittäin suuri hyöty on mun mielestä ollu erilaisista järjestöistä ja heidän tarjoamistaan palveluista, mutta samalla se on hyvin haastava, koska monet on projektirahoituksella, ja niitä syntyy ja kuolee nopeeseen tahtiin, ja se on myöskin hyvin laaja meri, ja hyvin monenlaista. (--) Aika monet tietysti näistä järjestöistä kuuluu potentiaaliseen työelämäyhteistyöhön myös, ei ainoastaan potentiaaliseen, vaan järjestöt saattaa myöhemmin (ottaa) ainakin harjotteluihin, meiltä opiskelijat menee aika useinkin järjestöihin, ja parhaimmillaan ne saattaa jopa työllistää meidän opiskelijoita. (H3)

Yksi merkittävä heikko side on kotoutumiskoulutuksen aikainen oppilaan suhde opettajaan tai muuhun henkilökuntaan. Koodasin pääomissa tämän Granovetteriä (1983, 217) mukaillen sanalla *sillat*. Opettajan merkitys mahdollisesti ensimmäisenä jäsentävänä pitkäaikaisena kontaktina uuteen kulttuuriin korostuu. Katson tässä, että opettajan merkitys akkulturaatiostrategian valinnan edistämiseksi integraation (Berry 1997) suuntaan on tästä syystä suuri ja tietoisien huomioimisen arvoinen asia. Kotoutumiskoulutus on lähtökohtaisesti instituution luoma tila, jossa kontakti oman kulttuurin ja omasta kulttuurista poikkeavan kulttuurin välillä on jokapäiväistä. Kotoutumiskoulutuksen näkökulmasta merkityksellistä ovat yksilötason kontaktit ja niistä muodostuvien siteiden ikään kuin aste. (Ks. Berry 2011, 702.) Kontaktien tasoon, laatuun ja määrään kotoutujalla itsellään on aineistoni perusteella suuri merkitys esimerkiksi jo tuntiaktiivisuuden kautta. Opettajan merkitys kotoutujalle ei ole aineistoni perusteella riippuvainen opettajan etnisestä tausta, vaan opettaja toimii korostuneesti ikään kuin kasvoina suomalaisuudelle kotoutumiskoulutuksen alun ajan. Tämän siteen kautta maahanmuuttajaoppilas saa paitsi henkilökohtaisen ”oikean olemisen” kontaktin suomalaisen ihmisen statuksen ja kulttuurisen pääoman kautta tulomaansa kulttuuriin, hän saa myös yksilöllisesti räätälöityä ohjausta esimerkiksi HOPS²⁸-keskustelujen kautta.

Hän auttaa. Koska hän on ensimmäinen ihminen, minulla ei ole suomalainen kaveri, ei ole muuta, vain maahanmuuttaja ja minun maakaveri. Ja kaikkea en tiedä. Minä menen kouluun ja opettaja auttaa minua, mitä mä teen. (K3)

²⁸ HOPS on henkilökohtainen opetussuunnitelma.

Aineistoni mukaan opettajat saattavat toimia ikään kuin heikkojen siteiden solmukohtana eri moduuleissa opiskeleville oppilaille ja toisinaan myös koulussa aiemmin opiskelleille oppilaille. Tällöin nämä opettajan omaan sosiaaliseen pääomaan ja verkostojen heikkoihin siteisiin kuuluvat ryhmät saattavat toimia keskenään työllistävinä siteinä silloin, kun opettaja on siteitä välittävässä roolissa. Tämä vahvistaa Granovetterin (1983, 202) ajatusta siitä, että heikkojen siteiden moninaisuudella on merkitystä tiedon välittämisen ulottuvuuteen.

Opettajan merkityksellisyys korostuu paitsi henkilökohtaisessa siteessä, myös niissä erilaisten siteiden verkostossa, jossa opettaja pystyy toimimaan. Tiedon välittämisen siltana opettaja toimii esimerkiksi harjoittelupaikkojen hankinnan, retkien sekä usein työelämään suuntautuvien yksilötehtävien kautta. Tässä fokukseseen nousevat ne kunkin opettajan henkilökohtaiset aineettoman pääoman kapasitetit, jotka opettaja haluaa tai pystyy tuoda habituksensa kautta kotoutujan hyödyksi. Tässä kaikki habituksessa oleva pääoma tulee käyttöön kotoutujan hyödyksi.

Opettaja pystyy jo ammattinsa lähtötilanteen kuten muodollisen pätevyyden puolesta olemaan verkostoitunut myös kotoutujan välittömän kouluarjen tason yli hallinnollisiin instituutioihin ja niiden toimijoihin kuten työvoimahallinnon viranomaisiin tai jatkokoulutuspaikkojen opettajiin. Hän pystyy verkostoitumaan paikallisiin toimijoihin, kuten mahdollisiin työelämän edustajiin, ja hänen on mahdollista tuoda kotoutujan käyttöön myös omat henkilökohtaiset, työhönsä suoraan sitoutumattomat kontaktinsa, kuten harrastuksensa, mahdollisuudet työllistymisen etsimisessä. Aineistossa korostuu näin myös niin sanotun hiljaisen tiedon merkitys pääomien lisäämisen, ja tässä todentuu erityisen selvästi se, mitä tarkoittaa sosiaalisen pääoman muita pääomia välittävä luonne: opettajien habituksessa omaama aineeton pääoma on merkittävältä osalta esimerkiksi paikallisissa verkostoissa syntynyttä hiljaista tietoa. Näin opettajien sosiaalinen pääoma koituu kotoutumiskoulutuksessa eri ryhmien oppilaiden sosiaalisten suhteiden muodostamisen avuksi. Työelämäopettajien ymmärrys alueensa verkostoista ja niin sanottu hiljainen tieto²⁹ ovat selkeä työkalu opettajan työssä, ja ne rakentuvat pitkällä aikajänteellä systemaattisen verkostoitumisen kautta.

Me työelämäopettajat jutellaan just näistä harjoittelupaikoista, tosi paljon olen saanut apua siitä, että mistä voisi hakea tietyn alan paikkaa esimerkiksi. Koska ne ovat sellaisia asioita, jotka kertyy, se tieto siis vähitellen, että sitä ei oo missään saatavilla (--) Että ne jotka ovat olleet pitkään, ne tietävät paljon niistä. Kokemusta. Ja tietää myös, mikä on ollut hyvä paikka ja mikä työllistää myös mahdollisesti... Mutta sitten

²⁹ Hiljaisella tiedolla tarkoitan tässä sellaista ymmärrystä ja ei-sanallista tietoa, joka karttuu ihmisille omakohtaisen kokemuksen kautta. Rajaussyistä en käsittele sitä tässä tarkemmin. Katso esim. peruslähde Polanyi (1966) sekä uudemmassa tutkimuksesta Nonaka & Takeuchi (1995).

taas toisaalta, mikä on huono paikka, niin sitä ei voi kirjottaa mihinkään. Sellasta rekisteriä ei voi tehdä. Että kirjottaa ”tää on huono paikka, älkää laittako tähän ketään”. Se on hiljasta tietoa, ja niin sen täytyy ollakin. (O2)

Työnantaja etsii sopivaa tyyppiä. Se ottaa sopivan tyypin, kun se tulee vastaan, ja meidän ammattitaitoa on saada ne tapahtumaan ne kohtaamiset. Ja se on sitä meidän hiljasta tietoa, et ”hei toi on just samantapainen tyyppi, muistatteko kun oli se yks, se meni siihen firmaan, muistatko, mikä sen firman nimi oli? Et sinne meni just toi sama tyyppi”. Ja sit me kaivetaan esille tiedostoista ”se on se”. Ja soitetaan sinne että ”hei, muistatteko kun tuli yks Robert teille?” ”Joo, se on vieläkin täällä töissä”, ”no kuule, täällä olis seuraava”. (--)...meillä on erinäisiä tapoja siirtää toinen toisiltamme sitä hiljaista tietoa, mitä tulee yrityksiin, ja erilaisiin polutusmahdollisuuksiin. (H2)

Opettaja tai muu henkilökunnan jäsen on siis kotoutujalle kontakti ja suhde, joka vie ikään kuin siltana mahdollisuuksien äärelle instituution suomin valtuuksin oman pääomakompetenssinsa avulla. Tässä opettaja tai muu henkilökuntaan kuuluva on myös siltana kahden mahdollisen *vahvan siteen* keskittymän, kotoutujien perheiden sekä viranomaistahojen, välillä.

Yksi konkreettinen työllistymisen tavoittelemisen työkalu, jossa henkilökunnan koko tätä omaa aineettoman pääoman kapasiteettia hyödynnetään, on *ohjaus*. Tällaisessa sosiaalisessa pääomassa korostuvat aktiivisuus ja yksittäisen opettajan tai muun henkilökunnan kartuttama substanssi- sekä kokemusperäinen tieto, joka ei ole aina edes suoraan saatavissa muualta kuin sosiaalisen vertaisverkoston kautta. Ohjaus on leimallisesti vahvojen siteiden välisten heikkojen siteiden hyödyntämistä informaation kulkemisen helpottamiseksi. Ohjaus on työkaluna havainnoimallani koulutuksenjärjestäjällä monin tavoin itsensä painottama ja toimivasti resurssoitu väline, ja se näyttäytyy yhteneväiseltä valtakunnallisen opetussuunnitelman kanssa: asian merkitys ja tärkeys juuri työelämän näkökulmasta on sisäistetty toimivaksi kokonaisuudeksi (ks. Opetussuunnitelman perusteet 2012, 20–22). Ohjausta on kotoutumiskoulutuksessa tutkinut lisensiaattityössään Jaana Suokonautio (2008). Rajausyistä en käsittele tässä tarkemmin monikulttuurisen ohjauksen ja kulttuurikompetenssin tarpeellisuuden erityispiirteitä.

Opettajilla mutta myös muulla henkilökunnalla on erityisesti kotoutumiskoulutuksen alkuvaiheessa merkitystä akkulturaatioprosessin vaiheiden ja myös yksilöllisten erityistarpeiden tunnistamisessa. Kotoutumiskoulutus aktiivisena integraatiota tavoittelevana toimenpiteenä ei aina ole oikea-aikainen ratkaisu kaikille kotoutujille juuri silloin, kun he koulutukseen pääsevät: koulutus voi yksilöllisistä tekijöistä johtuen osua elämänvaiheeseen, jossa sen integroiva hyöty ei ole optimaalisimmillaan. (Ks. Liebkind 2000; Berry 2011, 700.) Integraation valittuna strategiana voi näin nähdä myös vaativan ylipäättään psyykkistä kapasitettia tehdä valinta.

...ne on usein...semmosessa tilanteessa, että he on ehkä väärään aikaan tässä toimenpiteessä. Et syystä tai toisesta, että ehkä heidän olisi pitänyt olla siinä aiemmin, hyvin usein myöhemmin, kun tietyt elämäntilanteet on vähän selvinny. Että mä en usko, että ne on niin sanottuja toivottomia tapauksia, nää ihmiset, mutta suurin osa heistä on vaan väärässä paikassa ja väärään aikaan, joihin valitettavasti hyvin usein liittyy tää oma kotimaatausta, ja että valitettavasti niit kokemuksia työstetään myöskin täällä Suomessa, ja sitä saattaa työstää sitten koko pehe, joka saattaa oireilla niin vakavasti, että... (H3)

Kaikkiaan kuitenkin ajan merkitys sinänsä kotoutumisprosessin edistymisessä saa vahvistusta aineistostani. Yksi haastateltavistani kuului ryhmään, joilla ohjaus ja muut valintoja tukevat työkalut nousevat erityisen merkittäväksi. Ryhmä ovat he, joita ei enää kutsuta termillä kotoutuja, mutta jotka kuitenkin osallistuvat työvoimapolitiittisiin kotoutumiskoulutuksiin. Ryhmään kuuluu aineistoni pohjalta niitä maahanmuuttajia, jotka ovat saapuneet työperustaisesti Suomeen esimerkiksi sukulaisensa työllistämänä ja joiden perhe on saattanut muuttaa myöhemmin Suomeen myös. He saattavat jopa olla suomen kansalaisia, mutta ovat joutuneet esimerkiksi miettimään alan vaihdosta.

... (Suomen) kansalaisuus. Vaimo on, lapsi, kaikki on. Työvoimatoimisto on: sinä mene kouluun. Jotta kävi työ, sulla on parempi on suomen kieli, minä menen kouluun nyt (--) minun työ on opiskelija. Ei minä sosiaalitoimisto ei mene mennä. (K2)

Tilanteen muutos yhdistettynä heikkoon suomen kielen taitoon saattaa olla syy tulla kotoutumiskoulutukseen vielä useamman Suomessa vietetyn vuoden jälkeen. Tällöin kotoutumiskoulutuksen funktio on työllistymisen näkökulmasta enemmän henkilökohtaiseen ohjaukseen ja inhimilliseen pääomaan kielenopetuksen kuin muihin kotoutumiskoulutuksen tavoitteisiin tähtäävää.

Minä pitkä aika täällä. Sitten kaikki on työelämäkurssilla opettaja, veroasia, sopimusasia, toinen muu asia – minä kaikki tiedän, koska minä pitkä aika työ on! Sitten muu ihmiselle ei ymmärtäny. Kaikki ei ymmärtäny. Sitten opettaja sano. Sen jälkeen multa kysytty on. Mitä tarkoittaa, selitä. (K2)

Koulutuksen tulisikin painottaa eri asioita, mikäli sitä esimerkiksi käydään useammassa otteessa (Suokonautio 2015). Aineistoni pohjalta tämä ryhmä on kielitaidon puutteesta huolimatta kotoutunut esimerkiksi sosiaalisten siteiden kautta. Vaikka sosiaalinen pääoma itsessään ei sosiaalisen vuorovaikutuksen oheistuotteena voi kasautua (Ruuskanen 2001, 31–32), tarkoituksenmukainen verkosto vahvoine ja heikkoine siteineen sen sijaan pystyy aikaansaamaan edellytyksiä muiden pääomien kuten kulttuurisen pääoman kasautumiselle ja yleisen integraation vahvistumiselle jopa kielitaidon puutteista huolimatta.

Poissaolevien siteiden merkityksestä sosiaalisessa pääomassa

Poissaolevat siteet ovat kotoutujalle asia, joka nousee aineistosta esiin erityisesti kaipuuna suomalaisiin ystävyysseiteisiin, jotka voivat paikata kotoutujalle esimerkiksi lähtömaahan jääneen perheen jättämää tarvetta vahvoihin, arjessa läsnä oleviin sosiaalisiin siteisiin. Näillä siteillä on osaltaan merkitystä kotoutujan sopeutumiselle ja hyvinvoinnille. Poissaolevaksi merkittäväksi siteeksi katson aineistoni pohjalta esimerkiksi ne tutustumisretkien satunnaiset kohtaamiset, joiden kautta kotoutujalle avautui uudenlaisia mahdollisuuksien ikkunoita kulttuurisen sopeutumisen edistämiseksi. Merkittävimmäksi poissaolevaksi siteeksi nousi kuitenkin henkilökohtaisen suhteen puuttuminen kantasuomalaisiin kotoutumisen alkuaikana. Poissaolevat siteet aiheuttavat osattomuuden tunnetta. Osallisuutta käsittelen kulttuurisen pääoman yhteydessä.

Tarvitsen Suomessa...enemmän tutustumaan suomalaisiin ihmisiin. Tai perheisiin. Koska yleensä on maahanmuuttaja ajattelee, että he ovat yksin. Koska on vaikea löytää kaveria tai ystäväperhettä. (K1)

Mä vähän puhun suomea, mutta ei oo kaverii. Ei oo... Kotona en puhu suomea, vain koulussa. (--) Nyt mä tulín suomeen, ja ...koska koulussa oon kiireinen. Suomessa on nyt koulutus, mutta äitiysloma alkaa...mä oon kotona...mä istun kotona, mitä mä teen? Kaikki ajattelevat kun tulevat, että mitä mä teen... (K3)

Poissaoleviksi siteiksi voi laskea myös tuttavuudet, jotka eivät ole täytä heikon siteen tunnusmerkkejä esimerkiksi harvalla satunnaisuudellaan. Niillä on merkitystä kulttuurisen pääoman lisääntymiselle kosketuspinnan lisäämisen kautta, ja poissaolevat siteet hyödyttävät myös kantaväestöä: Ryhmien väliset ennakkoluulot saattavat muodostua esteeksi kotoutumiselle ja niin sanotun kontaktihypoteesin mukaan tehokkain tapa vähentää olemassa olevia ryhmien välisiä ennakkoluuloja on saattaa eri ryhmät kontaktiin keskenään (Liebkind, Haaramo & Jasinskaja-Lahti 2000, 57). Tämä puolustaa heikkojen siteiden ja näennäisesti merkityksettömien satunnaisten kohtaamisten merkitystä maahanmuuttajan työllistymisessä tilanteissa, jossa työllistymisen estää esimerkiksi monikulttuurisuusosaamisen puutteen pelko työnantajan taholta. Pelkkä kontakti yksin ei riitä (Liebkind et al. 2000, 57), ja kotoutumiskoulutuksen tarjoama sosiaalinen ja institutionaalisuuteenkin pohjaava tuki suhteiden solmimiselle on tärkeä mahdollistaja kontaktien luomiselle ja solmimiselle ja myös siihen rohkaisemisessa. Tämä saattaa olla merkittävää esimerkiksi tilanteessa, jossa ihminen päätyy kotoutumiskoulutukseen varsinaisen kotoutumisajan jo päätyttyä, esimerkiksi työttömäksi jäätyään.

...sitähän jo nykyäänkin odotetaan ja oletetaan, että jos olet esimerkiksi työperäinen maahanmuuttaja, niin sulla on tietynlaiset verkostot jo olemassa, kun tuut suomeen. Näin ei toki aina ole. Mutta näin oletetaan. Tai ainakin sun puolisolla on. Mä tiedän, että on myös sellasia opiskelijoita, joiden verkosto on oma perhe. (H3)

Kotoutumiskoulutus pystyy myös opetussisältönsä puitteissa lisäämään kulttuurituntemusta suhteiden kulttuurisesta tasavertaisuudesta. Yksi opetussisällöistä ja myös joidenkin opettajien erikseen painottamana kontaktien luomiseksi suomalaisiin on harrastuksiin kannustaminen, ja harrastaminen näyttäytyy aineistoni kautta suomalaisen yhteiskunnan vapaa-ajan erityiseksi piirteeksi: ajan kuluttaminen harrastusten parissa pelkän toimeentulon hankkimisen sijaan on Suomessa hyväksyttyä ja jopa arvostettua.

Vahvat siteet integraation tukena

Kun mä tulin suomeen jälkeen kaksi kuukautta, ja joka päivä mä keskustelen minun vaimon kanssa, mikä ala on hyvä? Jos mä opiskelja. Hän sanoo: ”Oletko hullu!”. Mä sanon ”miksi?” ”Sinä on kaksi kuukautta olet suomessa. Mikä tavoite!” Ja mä sanon, ei, jos hänellä ei ole joku tavoite, hän ehkä on kadonnut... (K1)

Aineistostani nousseet *vahvat siteet* olivat puoliso, muu perhe sekä suku. Läheiset ystävät löytyivät aineistoni informanteilta oman suvun piiristä, ja oletan tämän johtuvan kotoutumisen alkuvaiheesta johtuvasta siteiden rakentamisvaiheesta. Rajaussyistä en määrittele perhettä tarkemmin, vaikka tiedostan, että perhekäsite on osittain kulttuurisidonnaista ja perhe on usein kotoutujalla niin sanottu transnationaali käsite (ks. Rastas, Huttunen & Löytty 2005, 33–34).

Vahvoilla siteillä on välillistä merkitystä työllistymisen tavoittelemiselle kotoutujan yleisen sopeutumisen ja hyvinvoinnin lisäämisen tai huonontamisen kautta. Vahvat siteet ovat kotoutujalla niitä merkittäviä siteitä, jotka pystyvät osaltaan edistämään integroitumista yhteiskuntaan ja osallisuuden tunteen kasvamista. Ne näyttäytyvät aineistoni pohjalta suhteilta, jotka parhaimmillaan antavat henkistä tukea sopeutumisen stressiä vastaan. Tutkimusten mukaan näissä tilanteissa kantaväestöön kuuluva puoliso sekä oman etnisen ryhmän antama verkosto pystyvät olla tukena myös mahdollisissa syrjinnän kokemuksissa (esimerkiksi Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000, 88).

Yhteiskunta rakentuu niin, että juuri heikoilla siteillä siitä muodostuu yhtenäinen kokonaisuus. Pääosa tiedoista, vaikkapa avoimista työpaikoista, välitetään heikkojen siteiden verkostojen kautta. Granovetterin (1983, 212–213) mukaan yhteiskunnallisesti heikossa asemassa olevat ryhmät panostavat kyllä vahvoihin siteisiin, perheeseen ja ystäviin, mutta juuri heikkojen siteiden puute on suurin syy miksi köyhyys seuraa ihmisiä sukupolvesta toiseen (Suokonautio 2008, 17–18). Aineistoni mukaan kotoutujilla vahvat siteet ovat enemmän yksilön tuki, ei niinkään takaamassa yksilön luottamuksellisuutta pääomana (vrt. Coleman 1988, 99). Puolison merkitys oli toimia paitsi tukena ja suunnittelun apuna myös *peilinä* kahden kulttuurin välissä. Alkuvaiheessa apuna saattaa siis toimia jo Suomessa asuva suku.

Kun mä tulin Suomeen, ensin on sukulaiset, ne yleensä auttaa, jos mä tarviin jotain asiaa. Ja mä soitan. Mutta heillä on kaikilla on työ, ei ole aikaa, ja mä ajattelen, että tämä asia ei hyvä. Mä ajattelen, että opin suomen kielen nopeasti ja oma vastuu. (K1)

Serkku järjestää, jos joskus tarvii on, lääkäri. Sitten menee päiväkotiin, jotain tarvii, on kaikki serkut, yksi tulin tänne, kaikki serkut auttaa mulle. (K2)

Kiirettä kaivataan merkiksi osallisuudesta yhteiskuntaan. Osallisuutta, kiirettä ja sitä kautta kasvavaa sosiaalista pääomaa tulevaa työllistymistä varten luo myös lähiperhe, kuten lapsiperhe ja sen arjen mukanaan tuomat velvollisuudet. Niiden kautta mahdollistuu monenlainen kosketuspinta kulttuuriin sekä suhteisiin.

Koska mulla on monta kaveria: Hän on yksi kotona, ja sanoo ”mä olen hullu ja tulee mun hulluksi suomessa, mä en tiedä mitä mä teen kotona”. Aina aina heillä on vaan tylsää. Mutta! Jos joku heillä on vaimo tai lapsi, menee päiväkotiin, hakee, vie lapsi ja menee kauppaan, on kiire, tosi kiire! Jos kiire on, tulee kotoutumaan helposti. (K1)

Henkilökunnan haastatteluissa ilmenee kuitenkin vahvojenkin siteiden negatiivisetkin mahdollisuudet integraatiolle. Ne saattavat vaikeuttaa integraatiota ja olla hidaste kotoutumiskoulutuksen tavoitteiden saavuttamiselle.

Haastavin on ehkä, jos on tämmöstä moniongelmaisuuutta, niiku aika monilla on, et sieltä samasta perheestä saattaa löytyä talousongelmia, perheväkivaltaa, erilaista taloudellista väkivaltaa, henkistä, fyysistä, sitten kielten yhteinen puute, yhteiskunnan tuntemattomuus, tämmöset päällekkäiset haasteet ja ongelmat on usein se vaikein lähtee, koska silloin ei usein tiedä, mistä lähtis auttamaan ja tukemaan tätä henkilöä. (H3)

Kotoutumiskoulutus pystyy vaikuttamaan kotoutujan koulun ulkopuolisiin vahvoihin siteisiin rajoitetusti. Käytännössä vahvoihin siteisiin pyritään puuttumaan esimerkiksi heikkojen siteiden kuten viranomaistahojen verkostoitumisella silloin, kun niiden toiminta uhkaa koulun käynnin sujumista. Vaikka aineistoni pohjalta tiedostan vahvojen siteiden olemassaolevan merkityksen työllistymiselle ja integraatiolle (ks. Akhlaq 2005), omassa tutkimuksessani juuri työllistymistä edistäviksi siteiksi nousevat merkittävämmiin vahvojen siteiden väliset heikot siteet ja heikkojen siteiden moniulotteisuus, esimerkiksi työharjoittelussa syntyneet kontaktit ja siteet suomalaisiin.

7.3.2 Luottamus sopeutumisen avaimena

Mua kiinnostaa maksaa veroja. Koska se on systeemi. (K1)

James Coleman (1988) pitää luottamusta sosiaalisen pääoman keskeisenä käsitteenä ja tukipilarina. *Luottamus* on tässä nimenomaan sosiaalisten suhteiden erityispiirre: se edesauttaa yhteistoimintaa ja vastavuoroisuutta. Maahanmuuttajaan puolestaan luotetaan usein vain tietyin ehdoin (Reuter et al. 2005, 10), eivätkä maahanmuuttajat uusina tulijoina ole pystyneet rakentamaan ilman suosittelijaa *luottamuspääomaa* tulomaan työmarkkinoille. Suhteista muodostuu näissä tilanteissa puuttuvan henkilökohtaisen luottamuspääoman korvaaja. (Ks. Forsander 2002, Suokonautio 2008.)

Luottamuksen käsitteen määrittely on sisällöllisesti hankalaa ja monimerkityksistä (Ilmonen 2002, 136–137; Kotkavirta 2000, 57) ja käsitettä on haettu suhteessa luottavaisuuteen ja luottamuksellisuuteen. Luottamusta tarvitaan tilanteissa, missä ei tiedetä, mitä odottaa (Seligman 2000, 48). Tällainen on kotoutujalle usein uusi yhteiskunta ja sen vaatima pääoma. Tarvitsemme kuitenkin juuri luottamusta voidaksemme elää ja toimia yhdessä. Epäluottamus puolestaan loitontaa ihmisiä toisistaan. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta on lisäksi olennaista, että ihmiset luottavat keskeisiin instituutioihin (Kotkavirta 2000, 55–56). Keskityn tarkastelemaan tässä sitä luottamusta, joka heijastuu instituutioon sen yksilötoimijoiden eli tässä henkilökunnan tarjoamien heikkojen siteiden kautta. Tämä henkilökohtaisten siteiden merkityksellisyys nousi aineistosta esille yhtenä kotoutujan sosiaalisen pääoman ulottuvuutena. En käsittele rajaussyistä tarkemmin luottavaisuutta, jonka näen ikään kuin laajana lopputulemana luottamuksen synnyttämästä ennakoitavuudesta.

Universaali, koko väestön kattava hyvinvointivaltio herättää ja samalla ruokkii luottamusta (Julkunen & Niemi 2002, 167). Kotoutuja suostuu aktiivisesti vastaanottamaan tietoa instituution toimijalta oman yhteiskunnallisen toimintakykynsä ja osallisuutensa lisäämiseksi. Kotoutuja luottaa näin kotoutumiskoulutukseen osallistuessaan hyvinvointivaltion kasvoihin (Julkunen & Niemi 2002, 164) eli instituutioiden toimijoihin, kuten opettajiin. Vastavuoroisesti kotoutujat sitoutuvat suorittamaan koulutuksen pyydetyllä tavalla ja tavoitteilla. Tämä helpottaa molemminpuolista ennakoitavuutta ja mahdollistaa toiminnan sujuvuutta. (Ks. Coleman 1988, 102–104.) Luottamus on näin tila, joka on synnyltään ja päämäärältään lopulta yhteisöllistä. Luottamusta edesauttaa se, että esimerkiksi opettaja henkilönä saa tuekseen institutionaalista toimintamallia: näin opettajan kuuluukin toimia suomalaisen yhteiskunnan edustajana, kotoutujana kuuntelen siis häntä työllistymiseni edesauttamiseksi. Luottamus viittaa kotoutumiskoulutuksen kontekstissa näin myös tulevaisuuteen (Ilmonen 2002, 140; Julkunen & Niemi 2002, 164). Kotoutujan tulevaisuuden kannalta luottamus on tässä myös tietynlaisen kulttuurisen pääoman lisäämistä sosiaalisen pääoman heikkojen siteiden kautta.

... kotoutumiskoulutus tosi tärkeä, koska on kieli ja työelämä, monta asiaa, kulttuuri, on tosi tärkeä...mun tavoite ensin on että opin suomen kieltä, sitten on työkuulttuuri, ja

työelämä on kaikki, ja sitten menen ammattiin ja sitten menen töihin... jos jollakin on työ, on itsenäisyys. (K1)

Maahanmuuttaja menee koulussa, ja hän opiskelee, ja kontakti opettajan kanssa. Ja mä, miten mä haluisin työtä. (K3)

Kotoutuja sitoutuu näin henkilökohtaisella tasolla luottamaan poliittiseen tasoon, kuten työvoimapolitiikkaan sekä koulutuspolitiikkaan, vaikka kotoutumiskoulutus saattaa olla ensimmäinen kosketus näihin instituutioihin ja instituution kasvoja, opettajaa, ei ole aiemmin edes tavattu. Tässä yhteydessä voi puhua *annetusta luottamuksesta* (Ilmonen 2002, 139) tai jopa *pakotetusta luottamuksesta* (Julkunen & Niemi 2002, 174). Kotoutuja luottaa myös oman ajankäyttönsä kautta siihen, että annettava opetus ja oma sitoutuminen koulutukseen vievät kohti osallisuutta työllistymisen kautta. Aineistoni perusteella luottamus kotoutumiskoulutuksen kokonaisuuteen säilyy positiivisten henkilökohtaisten kontaktien kautta koulutuksen loppuun asti silloinkin, kun kaikkien moduuleiden opettajat eivät olisikaan henkilökohtaisella tasolla saaneet opetukselleen *ansaittua luottamusta* (Ilmonen 2002, 139).

...mä kysyn, opettaja, miksi?? Tämä ei vastaa. Luokkatoveri ei vastaa kokeeseen mitään, minä vastaan...Ja kaikki opiskelijat pääsee läpi! Jos opiskelija vastaa tai ei vastaa; pääsee silti toiselle kurssille. Tämä ei hyvä. (K1)

...teoreettisesti on tapauksia, jotka... menee vähäks aikaa ehkä tauolle, ennen kuin sopiva kurssi taas tulee, ja tulee uudestaan ja yrittää, mut kyllähän on sit näitäkin, varsinkin hitaalla puolella, jotka vaan sit pusketaan läpi siitä kotoutumiskoulutusputkesta. Että ne nyt käy kaikki moduulit, vaikkei ne nyt oikeen pärjääkään. (H1)

Luottamus on asia, joka liitetään suomalaisessa yhteiskunnassa erilaisiin yhteiskunnan instituutioihin. Suomalaisessa yhteiskunnassa luottamus ylipäätään ilmiönä on toiminnan keskiössä. Tämä on olennaista ymmärtää pyrittäessä välittämään luottamuspääomaa kotoutujalle. (Sahlberg 2007, 148–149.) Suomalaisissa kouluissa opettajilla on käytössään luottamusta, joka ulottuu opetettavaan asiaan asti. Kansallinen ja koulujen omat paikalliset opetussuunnitelmat antavat väljät kehykset opettajille opetettavan asian suhteen. Opettajille jää näin paljon tilaa luottamusperustaiseen varsinaiseen opetukseen. Yleisesti suomalaisesta koulutusjärjestelmästä voi sanoa, että oppilaat ja auktoriteetit luottavat opettajiin ja kouluihin. Luottamuksen kulttuuriin liittyy olennaisesti hyvän hallinnon päälle rakennettuun toimintaympäristöön ja lähes olemattomaan korruptioon (Sahlberg 2007, 152, 157).

Tavallaan kukaan ei kontrolloi mitä mä teen, sitä mä ihmettelin alussa. Et mä voisin puhuu siel luokassa ihan mitä vaan. (O2)

Luottamalla opettajiin ja heidän kauttaan yhteiskuntaan kotoutujan on mahdollista luoda siteitä mahdollisiin työnantajiin kasvaneen kulttuurisen pääoman kautta. Tässä todentuu Granovetterin vahvojen siteiden keskittymien välisten heikkojen siteiden ulottuvuus ja hyödyllisyys. Maahanmuuttajien kannalta nimenomaan luottamuksen rakentaminen työnantajiin on keskeinen tekijä (Aarnitaival 2012, 22). Luottamuksen kasvamiselle kotoutumiskoulutuksessa rakennetaan yhteistyö- ja tutustumissilloja opettajien avulla esimerkiksi edellä mainittujen harjoitteluiden ja tutustumisretkien kautta. Myös tämä on kotoutumiskoulutuksen taholta muun sosiaalisen verkostoitumisen lisäksi eräänlaista mahdollisuuksien äärelle viemistä, sillä työharjoittelulla on silloin tällöin myös työllistävä merkitys. Luottamus saattaa johtaa näin myös taloudellisen toimintakyvyn paranemiseen integraatioprosessin aikana (Ruuskanen 2001, 39).

Luottamuksen käsitteen sisällä aineisto tuotti myös ajatuksen luottamuspääoman vastaisesta, aktiivisesta dynaamisesta toiminnasta luottamuspääoman kasvamisen vaikeuttamiseksi. Tämä liittyy myös opettajan omaan symboliseen pääomaan, johon palaan myöhemmin kohdassa 7.4.2.

Opettaja selitti kotoutujille, ettei maahanmuuttajan sana ole yhtä voimakas kuin suomalaisen sana. Kirjoitin ylös suoran lainan, sanasta sanaan realiaikaisesti kirjoitettuna: ”Jos jotain sattuu, suomalainen työtuomioistuin uskoo mielummin suomalaista. Pitää olla todistaja, hanki todistaja!” (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015)

...Jälleen kerran opettajan puhelin soi ja jälleen opettaja ottaa vastaan puhelun kesken oppitunnin. Puhelun jälkeen hän sanoo, taas: ”Jos minä vastaan, se tarkoittaa, että te saatte kuunnella”. Oppilaat siis kuuntelevat jonkun henkilökohtaiseksi tarkoitettua puhelua. Tilanne jatkuu entistä hämmentävämpänä, kun opettaja kertoo luokalle, mitä puhelu koski ja mikä oli ollut soittajan asia. Olen nähnyt tämänkaltaista vaitiolovelvollisuuden harmaalla alueella kulkemista toki aiemminkin ja ymmärrän, että tämä on tiettyjen yksittäisten ihmisten tapa toimia eikä liity suoraan ammattiin. Mutta ensimmäistä kertaa ymmärrän todella, mitä tarkoittaa opettajalle hänen auktorisoidussa, pätevyydellä vahvistetussa persoonassaan toiminnan vapaus ja esimerkiksi johtavan tason luottamus hänen toimintaansa. Opettajan valta luokassa on suurta. Ajattelen, että opettaja voi siis aktiivisesti opettaa virallisen ja yhteisesti hyväksytyjen lauseiden vastaisesti, kuten mielestäni tässä tehdään instituutioihin kohdistuvan luottamuksen syntymisen ehkäisemiseksi. Etsin tälle mielessäni käsitteen nimeä, ja päädyn kontra-pääomaan (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015).

Tämä oli ilmiö, jonka yhteydessä ei voi puhua esimerkiksi luottamuspääoman syömisestä, sillä kotoutujan käsitys Suomesta yhteiskuntana ei ole vielä kokemus- tai tietoperäistä, joten lähtömaan kulttuurista riippuen luottamuspääomaa esimerkiksi yhteiskuntaan tai sen edustajiin ei välttämättä ole syntynyt. Nimeän tämän luottamuksen syntymisen estävän negatiivisen pääoman aktiivisen lisäämisen *kontrapääomaksi*.

7.3.3 Kilpailujen kenttä

Minä: *Onko mun mahdollista nähdä tai saada koulun oma opetussuunnitelma?*

H2: *Se on luottamuksellinen. Kilpailuasiakirja ja luottamuksellinen. Ja se on uusittu. Ja tää uusi on vielä luottamuksellisempi kuin edellinen. Koska meillä on tarjouskilpailu auki. Koska me odotetaan sitä seuraavaa tarjouskilpailua, nää on niinku todella...*

Minä: *Eli OPS:ia ei nää, koska se on kilpailuvaltti?*

H2: *(--)...mä voisin sitä ehkä näyttää, mutta mä en voi sitä missään nimessä antaa. Koska me ei tiedetä, mikä on seuraavan kilpailutuksen pisteytyskriteerit.*

Lähtiessäni kenttäjaksolle nousi jo ensimmäisellä ”portinvartijoiden” tapaamiskerralla esiin kilpailutus ja sen merkityksellisyys kotoutumiskoulutuksen koko järjestelmään. Aluksi asia näyttäytyi minulle vain yllättävänä vaikeutena saada tiettyjä materiaaleja, mutta ymmärsin kenttäjakson aikana asian syvyyden ja ulottuvuudet. Kyse on karkeasti ilmaistuna koulutuksenjärjestäjän olemassaolosta kotoutumiskoulutuksen järjestäjänä ylipäätään. Bourdieun teoria kentästä kilpailuna pääomista näyttäytyi näin erityisesti havaintoaineistossani yllättävänä ja merkityksellisenä ryhmämuotoisen sosiaalisen pääoman ulottuvuutena. Asia liikkuu myös luottamuksen reunoilla: tiedon pantaaminen pakon eli olemassaolon kilpailun edessä vaikuttaa informaation kulkuun paitsi tutkijan näkökulmasta, myös eri koulutuksenjärjestäjien väliseen yhteistyöhön estäen esimerkiksi yhteistä alan kehittämistä. (Ks. myös Hjerppe 2001.)

Sekä koulutus- että työvoimapolitiikka voidaan käsitteellistää institutionaaliseksi rakenteeksi ja institutionaalisten käytänteiden kautta (ks. luku 4.4). Kotoutumiskoulutus toimii näin työvoimapolitiittisena koulutuksena politiikkojen tiiviissä yhteistyössä ja risteyspinnassa. Kilpailun kenttä näyttäytyy kahden ministeriön välisenä kilpailuna oikeudesta inhimillisen pääoman lisäämiseen. Kotoutumiskoulutus on osa koulutuspolitiikkaa sen sisällön perustuessa Opetushallituksen hyväksymään opetussuunnitelmaan, ja koko raamitukseltaan se on puolestaan osa kotouttamisen politiikkaa, jonka järjestämisvastuun alue kuuluu työvoimapolitiikkaan. Institutionaalinen ohjaus molempiin tapahtuu vahvasti julkishallinnon taholta. (Koistinen 2014, 71; Mustosmäki 2012, 198, 200; Opetussuunnitelman perusteet 2012, 3). Käytännössä merkitävä syy kotoutumiskoulutuksen päätyemiselle työvoimahallinnon alaisuuteen on ollut työvoimahallinnon systeemin joustavuus: työvoimahallinto on pystynyt reagoimaan uudenlaisen koulutuksen vaatimuksiin. Lisäksi työvoimahallinnon on nähty olevan kytköksissä työelämään ja TE-toimistojen työhön ja nopean työllistämisen idea esimerkiksi maahanmuuttajan mukanaan tuoman ammattitaidon hyödyntämisessä. (Suokonautio 2015.) Tämä tunnustetaan kotoutumiskoulutuksen arjessa.

...meillä on ne minimivaatimukset opetuksen sisällöstä, jotka tulee opetushallitukselta ja maksajalta eli ELY-keskukselta, ja se on ihan selvää, että niitä noudatetaan kaikessa. (H2)

Kotoutumiskoulutuksen järjestäjät valitaan ELY-keskusten tarpeelliseksi katsomallaan aikavälillä niin sanotun hankintalain (348/2007) mukaan.³⁰ Käytännön kotoutumiskoulutuksen arjessa tämä näyttäytyy tilanteena, jossa kaksi erillistä merkittävää hallinnollista toimijaa, Työ- ja elinkeinoministeriö sekä Opetus- ja kulttuuriministeriö aikaansaavat jännitteen käytännön työhön. Suokonautio (2008, 14) totesi jo omassa tutkimuksessaan maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen kentällä olevan mukana opetushenkilöstön sekä työvoimahallinnon toimijoiden asemat. Nämä asemat ovat vuonna 2015 jännitteisessä tilanteessa ja tämä jännite ja kamppailutilanne näkyy paitsi näiden käytännön kentän toimijoiden konkretian tasolla, myös organisoivien tasojen koulutuksenjärjestäjän ja ELY-tason välisenä jännitteenä.

Kenttäjaksoni aikana kilpailutuksen kautta koulutuksenjärjestäjiin päätettiin tulevan mukaan sellaisia toimijoita, joita nykyiset koulutuksenjärjestäjät kutsuvat nimellä *uusi toimija*. Osa niin sanotuista *perinteisistä toimijoista* menetti puitesopimuskaudeksi kotoutumiskoulutuksen työvoimapoliittisen järjestämisen. Kilpailujen kentän asetelma oli jopa hämmentävän selkeästi bourdieulaisittain sanoitettu. Kenttä näyttäytyy paitsi työvoima- ja opetushallinnon vallan kilpailun kenttänä, asetelma jalkautuu käytännön toimijoiden väliseksi kilpailuksi siten, että perinteisten toimijoiden luottamus uusiin toimijoihin horjuu: he eivät luota uusien järjestäjien työsopimukseen tai kykyyn tuottaa laadukasta koulutusta. Viime kädessä kamppailu muista pääomista, kuten koulutuksenjärjestäjien kilpailu opettajien habituksessaan kantamasta pääomasta, palautuu kuitenkin takaisin perustavanlaatuisen taloudelliseen pääomaan koulutuksenjärjestäjän olemassaolosta koko kotoutumiskoulutuksen kentällä. Näin kilpailutus on aineistoni perusteella asia, jolla on välillistä vaikutusta kotoutujan työllistymisen tavoittelemisessa opetushenkilöstön sitoutumisen ja opetuksen kehittämisen kautta. Rajaussyistä jätän pois opettajan pätevyyden opetuksen laadun varmistuksena. Käsittelen asiaa myös opettajien ammatin itsemääräämisoikeuden ajatuksen kautta yhtenä kahden hallinnon ristipaineessa olemisen näkökulman vuoksi.

(Kotoutumiskoulutuksen) pitäisi olla tavallisena koulutuksena OPH:n alla, niinku kaikki muukin. Koulut keskittyisivät sen homman opettamiseen, ja opettajat pystyisivät sitoutumaan siihen oppilaitokseen, missä he ovat kulloinkin töissä. Tiedän tosi paljon kollegoita, jotka... niin kuin minä vähän itsekin olen sillä asenteella, että sitoudun niihin opiskelijoihin, ja siihen työhön, mut minä en välttämättä työnantajajiin hirveästi sitoudu, koska en tiedä, millon taas olen seuraavassa paikassa. Ja en ole ainut tällainen kiertäjä lainkaan, että meitä on paljon. (O1)

---

³⁰ Tarjouskilpailu puitejärjestelylle toteutetaan lain 65§ tarkoittaman avoimen menettelyn kautta.

Käytännön työn tasolla kotoutumiskoulutuksen kilpailutus näkyy paitsi koulutuksenjärjestäjän epävarmuutena koulutuksen jatkuvuudesta ylipäättään kehittämistyöhön panostamisesta riippumatta, myös opettajien henkilökohtaisissa valinnoissa, kuten sitoutumisessa. Käytetyt puheenvuorot ja ilmaisut kertovat osaltaan myös epävarmuuden aiheuttamista tunteista. Informantit puhuivat kilpailutuksen aiheuttamasta epävarmuudesta ilmaisuilla *hullu tilanne, kauhuskenaario* sekä *vaara*.

...Minulla esimerkiksi on sellainen tilanne, et olen tällä hetkellä minun entisen oppilaitokseni...niin, minä opetan vanhan työnantajani tiloissa, teen samaa työtä, mutta vanhan työnantajani tiloissa. Siis eri koulussa teen samaa työtä samoissa tiloissa, niin mieti, miten hullua. Saattaa olla tilanne, et sama opettaja opettaa samaa ryhmää, mutta uudessa koulussa. Ja tottakai se vaikuttaa kaikkeen. Miten sitä kehitetään. On tosi tosi isojakin eroja koulujen välillä, että kuinka paljon niinku viitsitään panostaa, koska joissakin on vaan se asenne, että eihän me tiedetä, mitä tapahtuu vuoden kuluttua. Että me ei jakseta tehdä mitään, suunnilleen. (O1)

...On siinä kilpailutuksessa vaaransa, hyvä kun sitoutuu edes siihen ryhmän opiskelijoihin, se on hyvä! Mutta ei se mun mielestä vie sitä kehitystä eteenpäin. (H1)

Kauhuskenaario on, että esimerkiksi (uuden toimijan) monessa paikassa ei ole materiaalia, jossa on jonkinlaista punaista lankaa. (O3)

Kilpailutuksen teema toistui spontaanisti tavalla tai toisella haastateltavien kouluhenkilökunnan puheissa, ja lisäsin sen strukturoidummin kahden haastattelun jälkeen henkilökunnan haastattelun kulkuun. Noin viisi kuukautta ensimmäisen haastattelun tekemisen jälkeen Uudellamaalla kilpailutuksen seurauksena pitkään koulutuksenjärjestäjinä toimineet organisaatiot joutuivat siis enemmän tai vähemmän syrjään, ja kotoutumiskoulutuksen järjestämisen voittivat pääsääntöisesti jo mainitut uudet toimijat. Opetus siirtyi pääkaupunkiseudulla pitkälti yrityksille, joiden työsopimukset saattavat poiketa perinteisestä opetuksen alan sopimuksesta.³¹ Uusi sopimus hämmentää kenttää.

...Nyt mä pelkään varsinkin laadun puolesta, koska tänne tulee semmoisia yrittäjiä, jotka polkee työsuhteita, siis työsuhteen ehtoja. Ne ei noudata opetusalan työehtosopimusta ollenkaan... Ne myöntää itsekkin ihan suoraan, eivätkä he edes kiellä sitä (--), tuntuu siltä, että koko alalta on viety tietty arvostus pois. Että myöskin että näitä maahanmuuttajia ei arvosteta, heille ei haluta kunnollista ja laadukasta koulutusta, koska jos ostetaan halvalla, ja sellaiset oppilaitokset, jotka palkkaa opettajia tämmösiin työsuhteisiin, jossa riittää se, että sä käyt siellä pitämässä sen tunnin, ja saat siitä vielä huonon korvauksen, niin eihän ihminen semmoseen työpaikkaan sitoudu, ei tapahdu enää kehittämistä. (H1)

Kotoutumiskoulutuksen arjen kentällä kilpailua käydään koulutuksenjärjestäjien välillä siis paitsi opettajien sitoutumisesta, myös rekrytoimisesta sekä työsopimusten kautta opettajien työn laadun

³¹ Poikkeuksellisen suuren toimijoiden kenttämuutoksen vuoksi esimerkiksi Suomen Yleisradio YLE sekä Opettajien ammatillinen järjestö OAJ uutisoivat Uudenmaan kotoutumiskoulutuksesta näyttävästi kevätkaudella 2015.

varmistamisesta. Selkeimmäksi laajaksi teemaksi tulkitseen olevan kuitenkin kilpailu oman ammatin autonomiasta. Autonomia eli itsemääräämisoikeus toteutuu opettajan ammatissa lainsäädännön suomien institutionaalisten valtuutuksien kautta, johon myös perustuu opettajan ammattipätevyyden nauttima luottamus. Luottamusta aikaansaa institutionaalisesti osoitettu ja otettu vastuu, joka puolestaan tarvitsee sekä itsemääräämisen että vallan käsitteitä paikantamisessaan. Oikeudet antavat instituutioille perusteita toimia tietyllä tavalla esimerkiksi yhteiskunnallisen vastuun kantajana, jotta puolestaan nämä oikeudet toteutuisivat. Oikeudet rajoittavat näin vallankäyttöä ja samalla jakavat valtaa uudelleen. Valta puolestaan tarkoittaa tässä yhteydessä kykyä tehdä jotakin eli tässä yhteydessä opettaa, mikä ilmenee käytännöllisenä auktoriteettina. Auktoriteetti on paitsi instituution mahdollistamaa myös oppilaiden luottamuksena ja ohjeiden noudattamisena sekä arviointivallan antamana näkyvää suostumusta. (Lagerspetz 1994, 97, 101–102, 115–116.) Kotoutumiskoulutuksen oikeutus suomalaisen koulutuspolitiikan yhtenä ilmentymänä on syntynyt paitsi opettajien ammattipätevyysvaatimuksista ja opetussuunnitelman velvoittavuudesta, myös tavasta, jolla kotoutumiskoulutus fyysisesti on rakennettu heijastamaan suomalaisen koulutuksen kulttuurisia ulottuvuuksia fyysisine tiloineen, sääntöineen ja opettajan muita opetuskulttuureja suurempana dialogisuuden asteena, kuten avauskertomuksessa esitin kohdassa 7.1. Perinteiset koulutuksenjärjestäjät Uudellamaalla ovat myös määritelleet toimintansa opetuksen ja koulutuksen kautta, ja uudet toimijat haastavat tätä ajatusta esimerkiksi konsultoinnin ja valmennuksen käsitteiden kautta.

Itsemääräämisoikeudella on sekä sisäinen että ulkoinen puoli. Instituutiot eivät voi taata sitä, että yksilöt todella olisivat itsemäärääviä (Lagerspetz 1994, 99). Kotoutumiskoulutuksessa opettajakunta ei autonomisesta professiostakaan huolimatta pysty vahvan suomalaisen koulutusinstituutionkaan kautta määräämään, mikä on työvoimahallinnon päätöksenteko kotoutumiskoulutuksessa. Käytännössä moni pätevä opettaja joutuu näin omalla kohdallaan päättämään, miten suhtautuu uusiin toimijoihin ja työhön huononnetuin ehdoin.

(Opettajana) mä koen, että mun koulutusta ja osaamista arvostetaan. Uusilla toimijoilla tarjotaan paljon pienempää palkkaa ja kun on käynyt pitkän yliopistokoulutuksen ja on paljon työkokemusta, se on nöyryyttävää. (O3)

Tässä yhteydessä valinnasta voi puhua pakottamisena, joka ei sulje pois rationaalista harkintaa, jolloin pakotetulla on ainakin minimaalisesti henkilökohtaista itsemääräämisoikeutta (Lagerspetz 1994, 109–110): opettajana toiminut ja perinteiseltä koulutuksenjärjestäjältä irtisanottava ihminen voi valita, jatkaako mahdollisesti huononnetuin ehdoin.

7.4 Osallisuus ja erottelu – Kulttuurisen pääoman ilmentymiä

Kuten muutkin aineettoman pääoman lajit, kulttuurinen pääomakin on kietoutunut muihin pääomiin, mutta on aina yksilöön sitoutuvaa pääomaa. Se on moniulotteinen osa yksilön habitusta (Giddens 2006, 322; Forsander 2002, 56). Kulttuurisen pääoman kasvamisen yhteydessä voi puhua myös oppimisessa tapahtuvista muutoksista, joka on myös linjassa kotoutumiskoulutuksen järjestäjän oman opetussuunnitelman sosiokonstruktiivisen oppimiskäsityksen kanssa. Kotoutumiskoulutuksessa kulttuurisen pääoman kasvamisen mahdollisuuksien lisäämisessä, kotoutujan omaaman kulttuurisen pääoman tueksi, mahdollistetaan eri aineettomien pääomien kautta muutosta kohti tulomaan kulttuurin vaatimuksia (ks. Berry 2011, 702). Vaikka Berryn mallia on kritisoitu muun muassa akkulturaatiostrategioiden fokusoitumisesta maahanmuuttajiin, kulttuurisen pääoman kasvussa ja muutoksessa on mahdollisuus myös vastavuoroisuuteen, joka todentuu koulutuksen aikana esimerkiksi parempana kykynä kotoutujan kohtaamiseen sekä tietynlaiseen ”asianajajuuteen” kotoutujan integraation etsimisessä. Integraation vastavuoroisuus koskee näin paitsi kulttuureiden vastavuoroisuutta, myös yksilöiden välistä vastavuoroisuutta (ks. Berry 1997, 7). Tämä vastavuoroisuus edistää osaltaan tahtoa ja kykyä myös Ekholmin (1994, 18) viittaamalla asenteellisen integraation, arvojen omaksumisen, osa-alueella.

Kulttuurinen pääoma aineistossa konkretisoitui rikassisältöisinä pääkoodina *osallisuus*, *erottelu*, *systemissä pärjääminen* ja *sillat* (ks. LIITE 3). Osallisuuden teema kokosi yhteen koodeja, joilla pystyin ymmärtämään niitä tekijöitä, jotka ovat muutoksen kautta habituksen osaksi kasvavia asioita. Tällainen oli esimerkiksi alakoodin *vertailu* sisältö. Osallisuuden alle nousi myös koodi *oikeanlainen oleminen*, *kulttuurinlukuapu* sekä *kulttuuriin pääsy*. Erottelun alle kuuluivat ne koodit, jotka ovat pysyviä myös kulttuurisen pääoman muokkauksessa. Tällaiseksi muodostui kattokoodi *etninen kotoutuja*. *Sillat*-pääkoodi kokosi niitä koodeja, joiden olemuksen kautta kotoutuja pystyy lisäämään kulttuurista pääomaansa, kuten esimerkiksi *opettajan habitus* sekä *instituutionaalisuus*. Siltoja käsittelemäni siteenä kohdassa 7.3.1. Yksi merkittävimpiä koodeja *osallisuuden* ja *erottelun* rinnalla oli *systemissä pärjääminen*, jonka alta aineistossa nousi erityisesti suomalaisen yhteiskunnan vahvasti tavoiteltu normi, sukupuolten *tasa-arvoisuus* työmarkkinoilla. Nostan tämän erikseen käsiteltäväksi luvussa 7.4.1, *Sopeutumisen vaatimus*.

Katson Bourdieun ajatuksen oikeanlaisesta olemisesta suhteessa toimintaympäristöön (esim. Bourdieu 1989, 19) olevan aineistoni pohjalta kulttuurista pääomaa, jonka sisältä löytyy usein uudenlainen kasaantunut kulttuurinen pääoma. Antamalla itsensä ikään kuin valottua suomalaisen

kulttuurin vaatimasta kulttuurisesta pääomasta työllistymisen tavoittelemisen edistämiseksi, opiskelijat kasaavat tietoisesti ja tiedostamatta omia kulttuurisen pääoman resurssejaan. Kotoutuja ikään kuin yrittää hahmottaa tulomaan kulttuurisen pääoman funktionaalisen tavoitteen ja vaihtoarvoiset elementit institutionaalisen kotoutumiskoulutuksen avulla. Usein tämä tapahtuu vertailun avulla ja asiaan kuuluvat myös kotoutujaa yllättävät elementit.

Meillä lähtömaassa, jos on sukulaiset tai veli, tai kansanedustaja, on hyvä paikka, on valtionpaikka, ei tarvii koulutusta. Antaa päätös ja menee hyvä hyvään työpaikkaan. Mutta Suomessa on eri. (--) Aina aina sosiaali antaa ja kela antaa (apua). Se on hyvä, tosi tosi hyvä koska ensimmäinenhän ei tiedä mitään, mitä Suomessa tapahtuu, on uusi kielikin (--) *meillä X:ssa on kulttuuri: jos joku tekee hyvän asian sinulle, toinen haluaa antaa takaisin. Mä olen Suomessa ja auttaa paljon vuokrassa ja mä haluan antaa takaisin.* (K1)

Kulttuurinen pääoma kehittyy kirjoittamattomien kulttuurin ja erityisesti työpaikan kulttuurin sääntöjen kautta. Näitä sääntöjä erityisesti opettajat pitivät jopa tärkeämpinä kuin kirjoitettuja sääntöjä ja samalla ne koettiin erityisen vaikeiksi opettaa niiden osittaisen subjektiivisuudenkin vuoksi. Tässä haastateltavien ajatus nivoutuu luontevasti Bourdieun ajatuksiin esimerkiksi hyvästä mausta ja habituksesta (1989, 19) ylipäätään. Tällainen esimerkki hiljaisen tiedon merkityksestä on esimerkiksi puhekulttuuri.

Kun ne (maahanmuuttajaoppilaat) lähtivät harjoittelemaan, sanoin niille, että ”älä ihmettele, jos ei ne puhu sulle, että se on normaalia”. Että tämä on yks asia, joka on erikseen esilletuotava asia. Et ei tarvitse ajatella, että ihmiset on vihasia, jos ne eivät puhu. Esimerkiksi kahvipöydässä. (O2)

Työllistymistä etsitään opetuksen sisällöissä kulttuurisen pääoman kasvattamiseksi kielen ja työharjoittelukokemuksen avulla lisääntyvän työkokemusmaisuuuden kautta, ja samalla kehittyvä kulttuurinen pääoma saa mahdollisuuden kasvaa koulussa opetetun ja omien kokemusten kautta resurssiksi. Opettajat käsittelevät kulttuurisen pääoman piiriin kuuluvia oikeanlaisen olemisen teeman alla olevia asioita tunneillaan usein kieleen ja tuntimateriaaliin integroituna. Esimerkiksi tästä käy suomalaisen työpaikan sukupuolesta riippumaton kättelykulttuuri.

Ryhmässä, jossa oppilaat kysyivät minulta, että mitä he tekevät, jos he eivät voi kätellä? Minä sanoin, että minun neuvoni ensinnäkin on, että kättele. Koska se voi olla, että suomalainen ei ymmärrä. (O2)

Osallisuuden mahdollisuuden lisääminen näkyy kotoutumiskoulutuksessa myös esimerkiksi aiemmin esitettyjä siteitä ja verkostoja mahdollistamalla. Tämä voi edistää integraation valintaa sopeutumisstrategiaksi ja ehkäistä epätoivottua marginalisoitumista (ks. luku 2.1). Kotoutumiskoulutuksen sisällössä painottuu luonnollisesti tulomaan, maahanmuuttajalle joskus

hyvinkin vieraan kulttuurin ja sen tapojen ymmärtämiseen ohjaaminen. Tällä on merkitystä työn saamiselle jo aivan työllistymisen tavoittelemisen peruslähtökohtien näkökulmasta: jo pelkkä työn merkityksen ymmärtäminen ensisijaiseksi toimeentuloksi ja ihmisen tietynlaisen itsenäisyyden perustana Suomessa voi olla vieras asia hahmottaa. Näin ikään kuin täysin uudessa tilanteessa luetaan tulomaan kulttuuri, esimerkiksi erilaiset tuet, lähtökohtaisesti ja tahtomattakin tavalla, jota ei ole tarkoitettu.

Se ei ole itsestään selvää monelle. Monet ajattelee, että kun kerran sitä rahaa tulee, niin tarkoitus on, että sitä rahaa tulee. Ja mä sanoin siinä ryhmässä, että huomaatteko, tarkoitus on että jos käy kouluja, ni sen jälkeen menee työhön... tarkoitus on, että jokainen menee itse työhön ja maksaa itse omat laskunsa, omalla palkallaan. Oppilaista osa, pitkäänkin Suomessa jo ollut, sai oivalluksen "aaa, ahaa"! Joo, ahaa! Selvä! TE-toimistossa kyllä näytetään monikielinen video työnhakijalle että TE-toimiston asiakkuuden tarkoitus on, että löydät työn. Mutta se tulee niin alkuvaiheessa, missä tulee hirveesti kaikkee muutakin. Sitä (ajatusta) pitäis avata paljon enemmän. (O2)

Suomalaisessa yhteiskunnassa tarvittavien minimioheistaitojen opettaminen, eli oli ne sitten tietokonetaitoja tai ihan se suomalaisen työelämän tämmöisiä työkulttuurin taitoja, miten poissaolosta ilmoitetaan, et nekin on semmosia...saattaa kuulosta siltä, että ne on tottakai, itsestänselvyyksiä, muttei oo tavatonta, että törmää semmoseen, että joku opiskelija menee harjotteluun, ja joku harjottelu loppuu siihen, että hän ei oo kyennyt noudattamaan tiettyä hyvin oleellisena osana suomalaiseen työyhteiskuntaan, noudattamaan niitä sääntöjä, joita on yhteisesti sovittu. (H3)

Bourdieuun luokka-ajattelua (esim. 1989, 16) heijastaen mielenkiintoista oli haastatteluiden kautta ymmärtää, mitä ulottuvuuksia kotoutujan etnisyydessä voi arjen pääomien tasolla olla. Osalla oppilaista oli ollut omassa kulttuurissaan yliopiston ja pitkienkin koulutusta vastaavien pätevyyksien ja työkokemusten sekä oman kasvuperheensä kautta niin sanottua korkeakulttuurista pääomaa, joka kuitenkin tasapäistyi suomalaisen työvoimapolitiittisen hallinnon käsissä yksinkertaistavaksi määreeksi *kotoutuja*.

...Opiskelin ja valmistuin yliopistosta kemian laitokselta terveystarkastajaksi.

...olin kahdeksan vuotta johtajana järjestössä, sitten hallintojohtajana seitsemän vuotta.

...minun ammatti on kättilö.

Etnisyydellä viitataan henkilön itsensä kokemaan identiteettiin eli itseymmärrykseen jonkin kulttuuriryhmän jäsenenä (Martikainen & Tiilikainen 2007, 20). Forsander (2002, 38, 86) lisää yhdeksi maahanmuuttajien suomalaisilla työmarkkinoilla vaikuttavaan asemaan etniset resurssit. Resursseilla puolestaan tarkoitetaan maahanmuuttajakontekstissa sellaisia työllistymiseen ja uralla etenemiseen edellyttäviä kykyjä ja taitoja, joita pidetään olennaisina työtehtäviin, kuten kulttuurinen

kompetenssi. Etniset resurssit tarkoittavat näin etniseen taustaan sitoutunutta osaamista ja sen voi laskea yksilölliseksi tekijäksi taloudellisen, inhimillisen ja kulttuurisen pääoman kanssa. Etnisyys on myös tilannesidonnaista. Etninen pääoma on kuitenkin pääoman käsite ja hyödyttää esimerkiksi joillekin työaloille pyrittäessä kynnyksen mataluutena (Forsander 2001, 64; Forsander 2007, 313). Aineistoni pohjalta tämä ei noussut erityisesti esille yleisen työllisyyden ollessa huono, sen sijaan kynnystä tunnuttiin pidettävän matalana lähihoitajan pätevyyden saavuttamiseksi ja työn saamiseksi ikään kuin eräänlaisena sisääntuloammattina sinne, minne kotoutuja itse on asettanut tavoitteensa.

...nyt minun suomen kielen kurssi loppuu, mä haluaisin lähihoitaja. VALMA, lähihoitaja, jälkeen sairaanhoitaja, jälkeen oma ammatti. (K3)

...mä oon hakenu lähihoitajaksi. Tykkään oma ala, mutta ehkä vaikea löytää työtä. Mutta on lähihoitaja helpompi. Mutta tavoite on, ensin mä sain jonkun ammatin, sitten mä jatkan opiskelija. Iltapäivän mä opiskelen suuhygienisti, hammaslääkäri, mä sanon, ehkä... (K1)

Sisääntuloammateilla en tarkoita tässä perinteistä ajatusta sellaisista epävarmoista ja epävakaista työsuhteista, joissa tarvittavat resurssit ovat tavalla tai toisella rajattuja ja joissa ei tarvita kieli- tai ammattitaitoa (Suokonautio 2008, 13). Kulttuuriin sisääntuloammattilla tarkoitan tässä yhteiskunnan osoittamaa työtarvetta, joka pitää sisällään riittävästi symbolista pääomaa sekä kotoutujalle että yhteiskunnalle, ja jonka ammattitaidon hankkiminen on tehty saatavilla olevaksi maahanmuuttajalle omilla juuri heille suunnatuilla opiskeluryhmillä. Tässä yhteiskunta erottelun kautta mahdollistaa osallisuuden mahdollisuuksia aiemmin mainitun positiivisen diskriminaation ajatuksella. Alalle on myös helppo ohjata kotoutujaa:

...tosi moni on kuitenkin epävarma siitä, mitä haluaa, ja jotkut löytävät vaikka näistä, mitä tarjotaan, koska heillä ei ole hirveesti tietoa siitä, mitä ammatteja täällä on. Ja minusta osittain kyllä se palvelee. Että he löytävät oman tiensä. (O2)

Kasvatustieteen alan väitöskirjassaan 2010 Maire Antikainen on tutkinut venäläis- ja virolaistaustaisia hoiva-alalle opiskelevia naisia. Hän toteaa tutkimuksessaan, että maahanmuuttajataustainen opiskelija positioituu lähinnä kohteeksi, jota muokataan suomalaisille työmarkkinoille sopivaksi resurssiksi. Tämä näkemys saa siis vahvistusta omasta aineistostani. Sen sijaan lähihoitajan ura ei aineistoni valossa näyttäyty riskipääomana (Antikainen 2010, 163), vaan hyväksytyltä tavalta tulla osalliseksi työmarkkinoita sekä koulutuksenjärjestäjän että kotoutujan näkökulmista.

7.4.1 Sopeutumisen vaatimus – Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus suomalaisen kulttuurisen pääoman tekijänä

Käytiin luokkatiloja läpi: välinehuolto, lähihoitaja, kaupan kassatyö, rakennus, maalaus, sähkötekniikka. Kun olimme rakennustyöhallissa, yksi ryhmän oppilaista kysyi naispuolisen kirvesmiesoppilaan nähdessään hämmästyneenä: Voiko nainen mennä? Tämä oli pysäyttävää sikäli, että vierailun tekivät työelämämoduulin opiskelijat, eli sitä seuraa enää työharjoittelu ja valmistuminen, eli tosiaan loppupuolen opiskelijat...Loppuretken aikana oppilailta tuli myös kysymyksiä, kuten: ”Onko tässä (esiteltävä kurssi) vain suomalaisille?” Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden ajatus on kotoutumiskoulutuksen loppupuolella oleville kotoutujille vielä kokemukseni mukaan hyvin ohutta pintaa, eikä sen ymmärrys ole realisoitunut kulttuuriseksi pääomaksi. Katsoin opetuksen materiaaleja myöhemmin iltapäivällä. Tasa-arvon ajatus toistuu kotoutujaan nähden kohteliaan hienovaraisesti ja sellaisena katkeamattomasti mutta samalla ikään kuin piilotettuna ympäristönä kuvissa, esimerkiksi isä hoitamassa lastaan. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat siis kyllä löydettävissä opetuksen sisällöistä, mutta onko lähestymistapa jopa liian hienovaraista? Oma pohjoismainen ajatusmaailmamme tasa-arvosta kun on sittenkin globaalisti vähemmistöajattelua, mutta Suomessa sekä tavoite että toteutuma. (Kenttäpäiväkirjan ote maaliskuulta 2015)

Seinällä ovat suurella kirjoitettuna, ilman kuvia tai vailla muuta selitystä irrallisilla paperiliuskoilla sanat ”TASA-ARVO, TYÖELÄMÄ ja SUOMALAINEN PERHE”. (Ote kenttäpäiväkirjan dokumenttiaineistosta)

Minä: Onko jotain, mitä en älynnyt kysyä haastattelussa?

K2: *Minun mielestä on Suomessa kaikki hyvin, turvallinen maa, kaikille ihmiselle on saman arvoinen, ei rikas mies tai köyhä, sama kaikille, kelle sama, tää on tosi hyvä.*

Minä: Onko teillä koulussa ollut opetusta tasa-arvosta?

K2: *Suomen kieli D-kurssi. Tasa-arvo sitten kaikille on myös, tai nainen tai mies, kaikille on tasa-arvo suomessa.*

Tasa-arvo on asia, jota käydään asiana moduuleissa läpi integroidusti Suomen kielessä. Koska oppilaiden oma lähtömaan kulttuurinen pääoma on keskenään erilaista, suomalainen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus on asia, joka ei ole kaikille kotoutumiskoulutuksen jälkeenkään itsestäänselvyys kulttuurisena osaamisena. Koulun henkilökunta tuntee tämän ongelman. Maahanmuuttajaoppilaiden vaikeus sisäistää suomalaista tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden ajatusta paitsi mies-nais -asetelmassa myös vammaisten, lasten ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksina ymmärretään ja sen eteen näytetään tekevän työtä. Koulun omassa työskentelyssä tätä saatetaan joutua pohtimaan omankin kokemuksen kautta.

Kun naisopettaja sanoo tietystä kulttuurista olevalle miehelle, että ole hiljaa, niin sit saattaa kyllä leimahtaa. Täytyy muistaa kunnioittaa sitäkin, että se ihminen ei oo tottunu tähän, toki se joutuu tottumaan, kun se tähän yhteiskuntaan tulee. (H1)

Kotoutumiskoulutuksen valtakunnallinen opetussuunnitelma (2012, 10) velvoittaa koulutusta myös tukemaan oppilaita arvioimaan ja uudistamaan niitä kotoutujan omia kulttuuriperinteitä, jotka ovat

ovat ristiriidassa Suomessa vallitsevien lakien kanssa. Aineistoni perusteella tällainen yksittäinen selkeä kenttä on sukupuolten yhdenvertaisuus universalismin ajatuksessa. Yhdenvertaisuus on kirjattuna vaadittaviin opetussisältöihin, ja se näkyy myös havainnoimani koulutuksenjärjestäjän omassa materiaalissa. Tästä huolimatta on kuitenkin selvää, että tämä yksittäinen asia vaatii tulevaisuuden kotoutumiskoulutuksessa nykyistä selkeämpää sanoitusta. Yhdenvertaisuudella kulttuurisena pääomana Suomessa on kotoutumiskoulutuksen valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteiden (2012, 23) mukainen työllistymistä edistävä merkitys myös informanttien mielestä.

...kyllähän se on tärkeä asia tietää, työpaikoillakin voi tulla naispomo miehelle. (H1)

...täytyy koskea miehiin ja naisiin, jos haluaa lähihoitajaksi. Koska se on usein kynnyskysymys. Että haluaa lähihoitajaksi, mutta ei voi esimerkiksi koskea miehiin. (O2)

Suomalaisen yhteiskunnan pelisäännöt tulevat selviksi myös rakenteiden ja instituutioiden käytössä toissijaisiin tarkoituksiin tietyn arvopäämäärän edistämiseksi. Tällaiseksi lasken tasa-arvoon kuuluvan oikeuden fyysiseen koskemattomuuteen, joka usein liittyy myös kysymykseen sukupuolten tasa-arvosta. Kotoutumiskoulutuksen funktio voi näin olla paitsi työllistymistä edistävä, myös työllistymisen peruslähtökohtien, kuten fyysisen turvallisuuden edistämistä.

...joskus me ollaan jopa ihmeissämme, että miten tämä (oppilas) nyt taas on täällä. Että miten tämä nyt taas on päässy tälle kurssille, kun ei hän kuitenkaan opi mitään. Sitten selviääkin, että taustalla saattaa olla joku tämmönen perheväkivaltaajuttu tai tämmönen, että työkkäri katsoo, et se on parempi, että tämä ihminen on edes jossain poissa kotoa vähän aikaa. (H1)

Maahanmuuttajien opastusta tasa-arvoon on käsitelty muun muassa Jaana Vuori (2007). Hän on tarkastellut opaskirjoihin pohjaavassa artikkelissaan suomalaisviranomaisten tapaa määritellä suomalaista yhteiskuntaa suhteessa maahanmuuttajiin. Vuoren (2007, 146–147) mukaan opaskirjoissa ongelmia lähestytään kiertoteitse etäännyttämällä puhe ja niissä vältettiin aiheita, jotka liittävät maahanmuuttajat johonkin kielteiseen, kuten omassa aineistossani olisi vihjaus kotoutujan tulomaan mahdolliseen naisen, suomalaisesta näkökulmasta alisteiseen, asemaan. Tämä varovaisuus yhteiskunnallisessa materiaalissa näyttää ulottuvan kotoutumiskoulutuksen opetusmateriaaliin asti, sillä vaikka tasa-arvo on nostettu jopa yhdeksi teemaksi, sen käsittely koetaan hankalaksi ja käsittelyn intensiteetti on myös riippuvainen opettajasta.

...vaikka uus hallitus tai vaalit, lisää hoitajia tai mitä vaan, ni mä yritän niinku sen kautta sitä. Ja lisäksi siihen mielipidekeskusteluja vaikka tasa-arvoisesta avioliitosta ja tämmösestä vaikka. Eli kyllä se esiin tulee, mutta on tosi vaikeeta. (--) Mä luulen, et se tulee esille pienissä, vaikka ihan alussa dialogi, että isä ja äiti ja isä hoiti jotain

kotitöitä. Et kyllä sitä on niin kuin pitkin tätä koulutusta. Ja viitataan siihen ja puhutaan siitä...ainakin minä, mut piilotetuna kyllä se on siinä materiaalissakin. (O3)

Mukana kulkevan vaivihkaisen, aiheisiin sisäänrakennetun tai jopa kuviin ikään kuin piilotetun tasa-arvokasvatuksen integroinnin sijaan kotoutumiskoulutuksessa on aineistoni perusteella panostettava aiheeseen nykyistä painotetummin ja selkeämmin juuri kotoutumiskoulutukseen. Selkeällä asian sanoittamisella on merkitystä akkulturaatioteorian mukaisen aidon integroitumisen tason saavuttamisessa. Kotoutumiskoulutus näyttäytyy nyt osalle oppilaita liian lyhyenä aikana, jotta usein varsin suuri ja arvokäsitysten perusteita koskettava asennemuutos saavutettaisiin ilman asian nykyistä selkeämpää ja rohkeammin sanoitettua painotusta.

7.4.2 Symbolinen pääoma arvona

Kysyin, järjestetäänkö retkivierailuja enemmän työpaikkoihin vai jatko-opiskelujen pariin? Informanttini mukaan vierailuja järjestetään herkemmin jatko-opiskeluun tähdäten, sillä kouluihin pääsee helpommin kuin työpaikoille ja hän totesi, että ”miksi olisi tarpeen mennä tutustumaan vain yhteen työhön, kun ihmiset haluavat kuitenkin eri aloille? Kouluvierailun aikana sen sijaan on mahdollista antaa eri aloille tavoitteleville kotoutumiskoulutuksen oppilaille kerralla laajasti tietoa. Suurimmalla osalla kurssilaisista ei lisäksi ole yhtään ammattia entuudestaan”. Luokkaretki koulutuskeskuksen kaltaisiin paikkoihin on symbolisen pääoman mahdollistajan äärelle vientiä. (Kenttäpäiväkirjan ote helmikuulta 2015)

Symboliseen pääomaan liittyvät aineistossani läheisesti koodit *kiertyminen, pätevyudet ja koulutus itsessään* (ks. LIITE 3). Näiden alle kuuluvat aineistosta pääkoodeja kuvailevat koodit *todistukset, status, arvo, riittävyys, jatko ja yksilöllisyys*. Symbolinen pääoma näyttäytyy aineistossani myös koodilla *kiire*, jota käsitelin lyhyesti osallisuutena myös sosiaalisen pääoman luvussa 7.3.1. Symbolinen pääoma kietoutuu Bourdieun mukaan kulttuuriseen pääomaan juuri pätevyuden kaltaisten asemien kautta. Se voi olla luonteeltaan fyysistä, taloudellista, kulttuurista tai sosiaalistakin pääomaa: olennaista kuitenkin on, että ympäristö tunnistaa symbolisen pääoman ja antaa sille arvon. Bourdieun ajattelussa symbolinen pääoma oli tärkeä osoitus sosiaalisesta luokasta. (Ruuskanen 2001, 26; Bourdieu 1998, 85; Bourdieu 1989, 17; Giddens 2006, 322.)

Symbolinen pääoma toimii ympäristössä itsessään joko myönteisenä tai kielteisenä (Bourdieu 1998, 104). Suokonaution (2008, 109) tutkimuksen mukaan kotoutumiskoulutuksessa symbolisen pääoman hankintaan on kovin vaikea vaikuttaa. Suokonaution mukaan kotoutumiskoulutuksen keinottomuus symbolisen pääoman osalta liittyy siihen, että enää ei riitä maahanmuuttajien ominaisuuksien muokkaaminen vaan olisi muutettava niitä arvostuksia ja sosiaalisia rakenteita, joita

yhteiskunnassa on. Aineistoni mukaan kotoutumiskoulutuksella symbolisena arvona on kuitenkin eroa siinä, tarkasteleeko asiaa kotoutujaoppilas vai koulun henkilökunta. Oppilaalle kotoutumiskoulutus ja siitä konkreettisesti käteen saatava, suoritusta ilmaiseva todistus edustavat uuden maan symbolista pääomaa, joka on ensimmäinen ovi kohti omaa tavoitetta. Se näyttäytyi ensisijaisesti koulutuksellisenä reittinä eteenpäin: vain yksi oppilashaastatteluvastaava piti kotoutumiskoulutusta suorana reittinä työelämään ilman jatkokoulutusta. Sen sijaan opettajat ja muu henkilökunta sanoivat suoraan, ettei kotoutumiskoulutuksella ole riittävää symbolista pääomarvoa työmarkkinoilla, johtuen esimerkiksi yleisestä työllisyystilanteesta. Sekä havaintoni että tehdyt haastattelut vahvistavat käsitystäni siitä, että kotoutumiskoulutus tähtää vuonna 2015 työllistymiseen juuri lisäkoulutuksen kautta ja suoraa työllistymistä pidetään harvinaisena, ei edes suorana tavoitteena.

Eihän kotoutumiskoulutus anna sitä mitä tarvitaan, että vois työllistyä täällä, jos ei ole mitään muuta. Jos se on pisin koulutus, mitä ihminen on eläissään käynyt (--), et siellä HOPS-keskustelussa mietitään jokaisen tavoite erikseen, että aloittaako aikuisten perusopinnot vai että hakee jonnekin ammattikouluun. Tai... (O2)

Ja myös tietenkin, tottakai, se yks iso tavoite on se työllistyminen, vaikka se ei useinkaan oo mahdollista heti sen kotoutumiskoulutuksen jälkeen, koska se kielitaito ei kyl siinä vaiheessa ole vielä kovin kummonen. (H1)

Kotoutumiskoulutus nauttii yhteiskunnan taholta luottamusta ja sillä on oma symbolinen arvonsa kotoutumisessa. Tästä pitävät huolta esimerkiksi koulutuksen kirjattu asema, muodollisesti pätevät opettajat ja valtakunnallinen, velvoittava opetussuunnitelma. Kotoutumiskoulutuksen ikään kuin tuotos, koulutuksen suorittaneet kotoutujat eivät kuitenkaan tästä symbolisesta arvosta pääomana työmarkkinoilla hyödy. Kotoutujat kyllä arvostavat koulutuksestaan saamaansa todistusta, mutta kotoutumiskoulutuksen yleisen symbolisen arvon puute näkyy vaikeutena työllistyä pelkällä kotoutumiskoulutuksen todistuksella. Se näkyy jo koulutuksen aikaisten harjoittelupaikkojen saannin vaikeutena, mikäli yhteistyö ei ole jo vakiintunutta esimerkiksi opettajan verkoston kautta.

Jos mä soittasin ammattikoulusta, että mä opetan varastoalaa ja mulla on varastoalan opiskelija, niin olisko teillä varastoalan harjoittelupaikkaa, niin se olis kuitenkin vähän eri juttu, kun että mä soitan, että mä oon kotoutumiskoulutuksen opettaja ja mulla on opiskelija, josta mä en voi sanoa välttämättä mitään. (O2)

Yksi syy työllistymiseen ylettyvän symbolisen arvon puutteeseen on kotoutujan edelleen matala kielitaitotaso koulutuksen jälkeen. Kielen merkitys symbolista pääomaa avittavana tekijänä kuitenkin tunnustetaan myös instituutioiden toimijatasolla. Esimerkiksi Suokonautio (2015) näkee kotoutumiskoulutuksen symboliseksi arvoksi saadun juuri kielenopetuksen kautta. Kaikki haastateltavat korostivatkin suomen kielen merkitystä kotoutumiskoulutuksen sisällössä.

Henkilökunta korosti kuitenkin kielen ohella yhteiskunta- ja työelämä tietoutta sekä kulttuurista oppimista (ks. luku 7.2). Kielellä onkin kulttuurisen pääoman lisäämisen kannalta merkitystä esimerkiksi suomen tapakulttuurin hallinnan apuna.

Minä tiedän kaikki, mutta on paljon sana, kohtelias sana, en tiedä, nyt on sitten vähä. Epäkohtelias, kohtelias. Kielikulttuurista tai suomalaisesta kulttuurista. (K2)

Kotoutumiskoulutuksen symbolinen arvo riittää kuitenkin useimmiten eritasoisiin ja -muotoisiin jatkokoulutuksiin. Tämä on riippuvainen opiskelijan omasta aktiivisuudesta ja panoksesta sekä koulutuksen aikana että todistuksen hyödyntämisessä koulutuksen jälkeen. Haastatteluissa tähän viitattiin ajatuksella ”jos ei opi, ei hyödy koulutuksesta” -tyyppisellä puheella, toisaalta kotoutumiskoulutuksen jälkeinen koulutus voi parhaassa tapauksessa johtaa jopa suoraan ammatillisiin opintoihin.

8 YHTEENVETO TULOXSISTA

Tutkimustehtäväni oli, miten inhimillinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja symbolinen pääoma ilmenevät kotoutujan työllistymisen tavoittelemisessa kotoutumiskoulutuksessa? Lähestyin tutkimustehtävääni etnografisella metodologialla. Taltioin osallistuvaan havainnointiin perustuvan kenttätöön kenttäpäiväkirjaksi. Tutkimusaineisto täydentyi kymmenellä tutkimushaastattelulla sekä valokuvista kirjalliseen muotoon kenttäpäiväkirjaan kootusta informaatiosta.

Pääomien vuorovaikutteisuus ja limittäisyys näyttäytyi aineistossani vahvasti. Vaikka käsittelin nousutta ymmärrystä pääomittain, yhdeksi kaikki pääomat kattavaksi koodiksi nousi *sillat*. Koodiston syntyminen vaiheineen on kokonaisuudessaan nähtävissä liitteessä kolme (LIITE 3). Inhimillinen pääoma hahmottui aineistossani *koulutuksen, työkokemuksen, kielitaidon ja ammattitaidon* alle. Ne kokosivat taakseen alakoodit *koulutus itsessään, koulutuspolku, työharjoittelu, kieli avaimena, kielitaidon merkitys, ammattiin orientoituminen* ja jo aiemmasta tutkimuksesta tutun teeman *pääomien mismatch*. Kotoutumiskoulutus tavoittelee jo lähtökohdiltaan inhimillisen pääoman lisäämistä ja se on myös väylä saada inhimillinen pääoma käyttöön tulomaassa. Koulutuksen kautta muiden pääomien kasvaminen mahdollistuu. Koulutuksesta saatava inhimillinen pääoma vaihtelee yksilöllisesti kunkin kotoutujan kohdalla. Kotoutujalle merkityksellisintä on tulomaan kielen opiskelu. Kotoutujat arvostavat tätä jopa niin, että kotoutumiskoulutuksen aikainen mahdollinen työtilaisuus saattaa jäädä käyttämättä. Kotoutujan

tavoitteena on usein lisäkouluttautuminen nopean työllistymisen sijaan. Henkilökunta sen sijaan painottaa inhimillisen pääoman rinnalla kulttuurisen pääoman lisäämisen mahdollistamista. Kulttuurisen pääoman kasvaminen helpottaa integraation valitsemista akkulturaatiostrategiaksi. Kotoutumiskoulutuksen arjessa henkilökunta näkee kuitenkin kielitaidon olevan kaikkien moduulien jälkeenkin suurimmalla osalla niin alhainen, että jatkokoulutus on työllistymistä realistisempi tavoite koulutuksen jälkeen.

Työharjoittelulla on parhaimmillaan symbolista arvoa tulomaan työmarkkinoilla. Sen avulla haetaan kotoutujan mahdollisuutta luoda siteitä ja verkostoa työelämään sosiaalista pääomaa kasvattaen, kartuttaa inhimillistä pääomaa erityisesti kielitaidon lisääntymisen avulla sekä antaa mahdollisuuksia kulttuurisen pääoman kasvulle tulomaan työelämäkulttuuriin tutustumisen kautta. Tällaisena se antaa mahdollisuuksia integraatiostrategian valinnaksi moni tavoin. Työharjoittelu voi olla konkreettinen työllistymistä edistävä tapa siitäkin huolimatta, ettei se toimi kotoutujan kohdalla ja retoriikan tason toiveista huolimatta varsinaisen työkokemuksen lisääjänä. Työharjoitteluun ohjaamisessa on kuitenkin ristiriitaa: koulun taholta toivotaan kotoutujan hakevan juuri oman alansa ja toiveensa mukaisia harjoittelupaikkoja, ja käytännössä harjoittelu tapahtuu - ja siihen myös ohjataan - usein alalla, johon yhteiskunnan näkökulmasta on työllisyystarvetta, kuten lähihoidon ammatit. Ammattitaidon lisääminen sinänsä ei ole ollut asia, johon kotoutumiskulutuksessa olisi voitu erityisesti kiinnittää huomiota. Tämä on kuitenkin varovaisessa muutoksessa niin sanotun ammatillisen kotoutumiskoulutuksen kokeilun myötä. Pääomien mismatch saa vahvistusta aineistostani. Ilmiössä korostuu edelleen inhimillinen pääoma, eivätkä esimerkiksi ammatin vaatimat muut aineettomat pääomat, joita kotoutujalla voi kuitenkin vaadittavaan työhön nähden olla esimerkiksi ihmissuhdetyössä.

Käsittelin sosiaalista pääomaa aineistosta nousseen painotuksen pohjalta *heikkojen, poissaolevien ja vahvojen* siteiden kautta. Heikkojen siteiden alakoodiksi muotoutuivat *vertaisside, viranomaiside, kolmannen sektorin toimijat, maakaverius* sekä *side suomalaisiin*. Poissaolevissa siteissä hahmottuivat koodit *kiire* vs. *osattomuus* ja *kontakti*. Vahvoissa siteissä nousivat kentältä alakoodit *puoliso, muu perhe* ja *suku*. Aineisto tuotti sosiaalisen pääoman alle käsiteltäväksi myös *luottamuksen*, joka tuotti tutkielmassani niin sanotun *kontrapääoman* käsitteen. Toinen aineistosta noussut ymmärrys oli kilpailujen kentän teema.

Kotoutujilla sosiaalisten siteiden luomisen tarve ja sosiaalisen pääoman merkityksellisyys korostui myös aineistossani. Erityisesti aineistossani korostuivat heikot siteet. Vertaisside mahdollistaa kotoutujien tukiverkoston kasvua ja antaa peilauspintaa integraation valitsemisessa

sopeutumisstrategiaksi. Maakaverius saattaa olla tukena työharjoittelupaikan löytämisessä, kun kotoutuja saa ikään kuin käyttöönsä toisen kotoutujan heikkojen siteiden sosiaalisen verkoston. Side suomalaisiin oli monella tavalla merkittävä jo kotoutumisen alkuvaiheessa. Siteillä on merkitystä jo kotoutujan yksilöllisen tilanteen tunnistamisessa. Integraation valittuna strategiana voi nähdä vaativan kapasiteettia tehdä valintoja, eikä kotoutumiskoulutus aina olekaan mahdollista oikea-aikaisesti. Aineistoni perusteella kotoutumiskoulutuksen oikea-aikaisuuteen tulisi kiinnittää huomiota myös pitkään Suomessa olleiden maahanmuuttajien tilanteessa. Yksi merkittävä side on viranomaistaho. Sen kasvot kuten TE-toimiston työntekijät edustavat kotoutujalle institutionaalisuutta, joka korostuu kontaktin yksipuolisessa integraativotavoitteessa. Suomi painottaa kotouttamispolitiikassaan intergaatiota, mutta samalla arjen työkaluja aidon integraation yksilötason mahdollistamiseksi heikennetään vähentämällä yksilötason kohtaamisten mahdollisuuksia.

Side suomalaisiin ja siinä erityisesti opettajien merkitys alkuvaiheen kotouttamisessa on huomattava. Opettaja toimii siltana, jäsentäjänä ja joskus ainoana ankkurina tulomaahan koko oman habituksensa pääomat kotoutujan käyttöön antaen. Opettajan siltana oleminen on työllistymisen mahdollisuuksia konkreettisesti lisäävä tekijä esimerkiksi eri ryhmien kotoutujien yhdyshenkilönä. Opettajan habituksessaan mahdollistama ohjaus siltana kulttuurisen pääoman karttumiseen kotoutujan integroitumisen vahvistamiseksi on myös merkittävä. Tämä on selkeä viesti ohjauksen resurssien säilyttämiselle. Kolmannen sektorin toimijataso anti heikkona siteenä oli ajan antaminen kotoutujalle.

Merkittävimmäksi possaolevaksi siteeksi nousi henkilökohtaisen suhteen puuttuminen kantasuomalaisiin kotoutumisen alkuaikana. Siteen puute näkyy suomalaisten ystävien kaipuuna. Vahvat siteet ovat asia, joka ei ole kotoutumiskoulutuksen välittömän vaikutusmahdollisuuden piirissä muutoin kuin kriisiytyneissä, tilanteeseen puuttumista vaativissa tapauksissa. Vahvat siteet ovat alkuvaiheen kotoutujalle useimmiten oman suvun piirissä. Vahvoissa siteissä korostuu kotoutujan yleiseen integraatioon vaikuttaminen esimerkiksi lähisuhteen peilinä olemisen kautta. Kiirettä arkeen kaivattiin symbolisoimaan osallisuutta ja kiireen puute nähtiin voimakkaasti osallisuuden vastakohtana.

Kotoutuja asettuu kotoutumiskoulutuksessa asemaan, jossa hän omalla sitoutumisellaan antaa ja osoittaa omaa tai pakotettua luottamusta koulutusinstituution toimijoihin muodostamien siteiden kautta myös yhteiskuntaan. Tilanteessa, jossa kotoutujalla ei esimerkiksi tulositynsä vuoksi ole vahvaa käsitystä Suomesta yhteiskuntana eikä luottamuspääomaa ole välttämättä vielä juuri syntynyt, epäluottamuksen aktiivista opettamista kutsun pro gradussani luottamuksen kontra-

pääomaksi. Tätä ilmenee kotoutumiskoulutuksessa tilanteissa, jossa opettajan symbolinen asema ja instituution luottamus mahdollistavat yhteiskunnan ja samalla kotoutumiskoulutuksen arvojen vastaista aktiivista opettamista.

Kilpailujen kenttä näyttäytyi aineistossani bourdieulaisittain kahden ministeriön, TEM ja opetus- ja kulttuuriministeriö OKM, välisenä kilpailuna oikeudesta kotoutujan aineettomien pääomien lisäämiseen. Asetelma jalkautuu käytännön toimijoiden väliseksi kilpailuksi. Kilpailutuksen tilanne kyseenalaisti aineistoni mukaan opettajien sitoutumista työhön sekä sen kehittämiseen. Kaikki keskustelu palautui kuitenkin aina koulutuksenjärjestäjän olemassaolon säilymiseen. Tulkintani mukaan kyseessä on paitsi raha, myös luottamusyhteiskunnalta odotettu ammatin itsemääräämisoikeus. Kilpailujen kentällä on merkittävää välillistä vaikutusta kotoutujien työllistymisen tavoittelemisessa.

Kulttuurinen pääoma nousi aineistossani asiaksi, jonka merkitys on kielitaidon veroinen integraatiota edistävä pääoma. Kulttuurisen pääoman koodeiksi nousivat *osallisuus, erottelu ja systeemissä pärjääminen*. Merkittäväksi alakoodiksi nousi systeemissä pärjäämisen koodin alle kysymys sukupuolten välisestä tasa-arvosta suomalaisuuden vankkana arvona. Nimensin tämän *sopeutumisen vaatimukseksi*. Kotoutumiskoulutuksessa maahanmuuttajaoppilaat kasaavat tietoisesti ja tiedostamatta omia kulttuurisen pääoman resurssejaan. Merkittävässä asemassa tässä ovat opettajat ikään kuin kulttuurin ensimmäisenä tulkkina ja siltana tulomaan työelämänkin vaatimiin aineettomiin pääomiin. Kotoutuja yrittää hahmottaa tulomaan kulttuurisen pääoman funktionaalisen tavoitteen ja vaihtoarvoiset elementit institutionaalisen kotoutumiskoulutuksen avulla. Työllistymistä etsitään opetuksen sisällöissä paitsi jo kotoutumiskoulutuksen olemassaolon osana yhteiskunnan toimintatapaa, myös kulttuurisen pääoman kasvattamiseksi kielen ja työharjoittelukokemuksen kautta lisääntyvän työkokemusmaisuuuden kautta. Samalla kehittyvä kulttuurinen pääoma saa mahdollisuuden kasvaa koulussa opetetun ja omien kokemusten kautta myöhemmin monin tavoin hyödynnettäväksi resurssiksi. Osa kotoutujista lukee tulomaan kulttuurin, esimerkiksi sen erilaiset tuet, lähtökohtaisesti ja tahtomattakin tavalla, jota ei ole tarkoitettu.

Kotoutumiskoulutus on lähtökohtaisesti työvoimapoliittinen työllistymistä etsivä toimenpide. Aineistossani uuden ajan sisääntuloammattina ennen varsinaisten tavoitteiden saavuttamista näyttäytyi lähihoitajan työ. Yhteiskunnalla on tälle työlle selkeä tarve ja tämä työ pitää sisällään riittävästi symbolista pääomaa sekä kotoutujalle että yhteiskunnalle. Lähihoitajan sinänsä vaativan

ammattitaidon hankkiminen on tehty saatavilla olevaksi maahanmuuttajille omilla juuri heille suunnatuilla opiskeluryhmillä.

Kulttuurisen pääoman ilmentymänä sukupuolten välinen tasa-arvo suomalaisessa kulttuurissa on tärkeä arvo. Kotoutumiskoulutus näyttäytyy nyt liian lyhyenä osalle oppilaita, jotta usein varsin suuri asennemuutos saavutettaisiin: pelkkä oppiaineisiin sisäänrakennettu ja kotoutujan omaa oivallusta odottava asennemuutos on riittämätöntä. Hienovarainen tasa-arvon integrointi opetuksen sisälle on aineistoni mukaan liian ohutta, jotta sen merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa tulisi riittävän selkeäksi. Selkeämmällä ja painotetummalla asian sanoittamisella voi olla merkitystä akkulturaatioteorian mukaisen integroitumisen aidon tason saavuttamisessa. Tuloksenani onkin, että kotoutumiskoulutuksissa on nykyistä selkeämmin annettava mahdollisuus integraation onnistumiselle rohkeampana sukupuolten tasa-arvon sekä muun tasa-arvon käsittelynä.

Symbolisen pääoman koodeiksi nousivat *kiertyminen*, jota käsittelemällä *kiire*-avainkoodin kautta, pätevyudet, jotka kulminoituivat *todistukseen* ja *statukseen* sekä koulutuksen itsenäinen *symbolinen arvo riittävyys, jatkon* ja *yksilöllisyyden* alakoodien kautta. Kotoutumiskoulutusta arvostavat sekä kotoutujat että henkilökunta. Vaikka kotoutumiskoulutuksen perimmäinen tavoite on työllistyminen, henkilökunta näkee kotoutumiskoulutuksen jo itsessään arvokkaana integraatiota edistävänä toimenpiteenä. Kotoutumiskoulutuksen symbolinen arvo eräänlaisena pääomana vaihtelee sen mukaan, tarkasteleeko asiaa kotoutuja vai henkilökunta. Vaikka henkilökunta arvostaa kotoutumiskoulutusta integraation (ks. Berry 1997) edistäjänä, ei sen itsenäinen symbolinen arvo henkilökunnan mielestä ole riittävä tämän hetken vaikeille työmarkkinoille ilman jatkokoulutusta. Sen sijaan oppilaalle kotoutumiskoulutus ja siitä konkreettisesti käteen saatava, suoritusta ilmaiseva todistus edustavat uuden maan symbolista pääomaa, joka on ensimmäinen ovi kohti omaa tavoitetta. Yhteiskunnan integroivana työvoimapolitiittisena toimenpiteenä kotoutumiskoulutus on kuitenkin ehtinyt vakiinnuttaa muutostarvekeskustelustaan huolimatta symbolisen asemansa kotouttamisessa. Tästä pitävät huolta esimerkiksi koulutuksen kirjattu asema, muodollisesti pätevät opettajat ja valtakunnallinen, velvoittava opetussuunnitelma.

9 ”KOSKA ERI KIELI, ERI KULTTUURI, KAIKKI ON ERI”

Etnografinen metodologia vaatii tutkijalta kaiken osaamisensa käyttöönottoa aina teoriaymmärryksestä etiikkaan ja sosiaaliseen herkkyyteen. Tämä tuottaa tutkijalle tietoa silloinkin,

kun yhteistä kieltä tutkittavan kanssa ei ole, ja sallii pitkäkestoisen vuorovaikutteisen tutustumisen kautta myös kommunikaatiotavan etsimistä. Etnografia oli itselleni luonteva tapa hahmottaa informaatiota ja sen periaatteisiin kuten eettiseen olemiseen oli helppo sitoutua. Luontevaa oli myös etnografiassa tärkeän tiedon paikallistumisen vaatima ilmiökentän hyvä hahmottaminen, vaikka se käytännössä tarkoittikin kohdallani hyvin laajaa teoriaosuutta.

Asemoitumiseni aiheeseen oli sosiaalipolittinen. Tämä näkyy paitsi teoriaviitekehyksessä, myös keskeisissä käsitteissä sekä lopulta tavassa jäsentää saatu tieto. Kotoutumiskoulutuksen kentässä etnografia tarjoaa mahdollisuuden aiheen monipuoliseen hahmottamiseen ja katseen suuntaamiseen kysymään itseltä aina uusia tasoja ymmärtää koettua, nähtyä ja kuultua. Omassa tutkielmassani koin kuitenkin kenttäjakson pituuden hivenen liian lyhyeksi: olisi eduksi, jos pystyisi esimerkiksi kulkemaan yhden ryhmän kanssa kaikki moduulit mukana.

Tutkimuskysymyksen selkeä rajaus on etnografiasta saatavan runsaan tiedon keskellä tärkeää. Osin tästä syystä en pystynyt selvittämään itseäni tyydyttävällä tasolla vahvojen siteiden merkitystä sosiaalisen pääoman osana kotoutumiskoulutuksessa. Toinen askarruttamaan jäänyt asia pääomien puitteissa oli niiden keskinäinen painotusmerkitys suhteessa työllistymisen etsimiseen. Tätä en olisi pystynyt selvittämään paitsi tutkimustehtävän rajauksen, myös valitun metodologian keinoin yksin, vaan katse olisi suunnattava myös työmarkkinoiden näkökulmaan ja pääomien vaikuttavuuteen.

Kotoutumiskoulutuksen kenttä on velvoittavasta opetussuunnitelmastaan huolimatta aina koulutuksenjärjestäjän omasta resurssoinnista riippuvaista ja tästä syystä tiedon yleistettävyyks ei ollut eikä voinut olla tutkimuksessani tavoitteena. Ensimmäinen tavoite oli ymmärtää juuri omaa kenttääni ja pystyä sanoittamaan havainnoimani suhteessa aiempaan teoriaan ja olemassaolevaan tutkimustietoon. Tutkielmani antaa kuitenkin monipuolisesti käsitystä siitä, mitä käsittelemäni pääomat voivat olla ja miten ne voivat ilmetä kotoutumiskoulutuksen käytännön työssä. Etnografisen metodologian avulla siis pystyin tuottamaan tutkimuskysymykseeni rikasta uutta ymmärrystä ja tietoa kentältä pääomien ilmenemisestä. Pääomista kenttätyöni suuntasi minua ajan mittaan käsittelemään painotetusti juuri sosiaalista pääomaa, mutta minulle jäi voimakkaasti tunne, että juuri kulttuurisen pääoman tietoisella huomioimisella voi olla kotoutumiskoulutuksessa paljon lisäännettävää.

Keskeiset käsitteeni ja valittu teoreettinen näkökulma yhdessä pitkähkön kenttätyön kanssa mahdollistivat myös sellaisen tiedon saamisen, mitä en alun perin ollut ymmärtänyt kysyä. Tällainen on esimerkiksi kilpailutus. Kilpailutus on asia, joka nähdäkseni tulee puhututtamaan ja myös rajoittamaan kenttää niin kauan kun se on ainut käytössä oleva järjestelmä.

Kotoutumiskoulutuksessa tullaan tarvitsemaan vaihtuvista tilanteista huolimatta pitkäjänteisyyttä mahdollistavaa pysyvyyttä. Kotoutumiskoulutus tarvitsisi myös nykyistä avoimempaa yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Nykytilanne pakottaa koulutuksenjärjestäjät panttaamaan arvokasta tietoa kehitystyöstään tai jopa pidättäytymään koko kehittämisestä. Erittäin kilpailtu kotoutumiskoulutuksen järjestämisen kenttä myös pakottaa tällä hetkellä yksittäiset opettajat pohtimaan työhaastattelutilanteissa lojaliteettien ja omien pääomavahvuuksien käyttöön antamisen paradoksia. Kilpailutukseen liittyy olennaisesti kotoutumiskoulutuksen toimiminen nykyisin kahden hallinnon risteyksessä. Kysymys siitä, minkä hallinnon alla kotoutumiskoulutuksen tulisi olla, liittyy olennaisesti kysymykseen myös opettajien pätevyydestä yhtä hyvin kuin oppilaiden ohjaukselle annettavasta resurssoinnista.

Tällä hetkellä kotoutumiskoulutuksen kentällä toimivat opettajat ovat karkeasti jaoteltuna joko suomen kielen opettajia tai työelämätiedon opettajia. Uusien toimijoiden työntekijöiden haussa työelämäosaaminen on asetettu suomen kielen opetukseen nähden useimmiten toissijaiseksi, ikään kuin ohessa tehtäväksi. Molempia tarvitaan kuitenkin rekrytoinnissa edelleenkin. Tämän väitteen perustan tutkimustuloksiini siitä, että suomen kieli inhimillisenä päomana on vain yksi ulottuvuus. Työllistymisen etsiminen vaatii täydennykseen myös muita ulottuvuuksia, joita työelämätiedon opettajilla esimerkiksi yhteiskuntaymmärryksensä ja hiljaisen tietonsa verkostojen puolesta on. Myös heidän habitukseensa kartuttama resurssi toimii kotoutujalle yhteiskuntaan nähden arvokkaana siltana. Havaintojeni pohjalta totean, että kotoutumiskoulutus ei ole kutistettavissa termiin ”kielikoulutus”, ja tämän soisi muuttuvan myös julkisessa polemiikissa.

Suomi elää tällä hetkellä ennen näkemättömässä tilanteessa turvapaikanhakijoiden määrän vuoksi. Lyhyellä tähtämellä tämä tarkoittaa kotoutumiskoulutuksen volyymin kasvattamista ja kotouttamisen kaikkien vaiheiden kriittistä tarkastelua. Toivottavaa on, että uudistukset tapahtuvat laadun ehdoilla. Kotoutumisvaiheen jälkeinen aika on vaihe, jossa työvoimapoliittiset vahvat positiivisen diskriminaation toimenpiteet ovat yleensä käytetyt ja kotoutuja siirtyy sellaiselle työllisyyden palvelulinjalle, joka on integroitu kantaväestön kanssa. Maahanmuuttajien työvoimapoliittisen elämäntapaajattelun voi katsoa olevan vielä keskeneräistä. Kysymys ei siis maahanmuuttajienkaan kohdalla ole vain siitä, olisiko työllisyyttä tukevia institutionaalisia palveluja saatavilla vaan myös siitä, miten näitä toimeenpannaan (ks. Koistinen & Asplund 2014, 7). Kohtaavatko oikea-aikaiset ja oikeavolyymiset työvoimapoliittiset toimenpiteet he, jotka eivät ole yhteiskunnan toimenpiteiden kautta katsottuna kotoutujia, eivätkä kuitenkaan ole esimerkiksi kansalaisia, tai eivät ole intensiivisen kotoutumisvaiheen jälkeen löytäneet omaa paikkaansa? Onko tämä se vaihe, jossa Berryn ajatuksen mukaisen marginalisaation vaara on suurimmillaan?

Jatkotutkimusehdotukseni onkin tämän nivelvaiheen tutkiminen tässä tutkimuksessa käsittelemieni aineettomien pääomien näkökulmasta.

LÄHTEET

- Aarnitaival, Saraleena. 2012. Maahanmuuttajanaiset työelämä tietoa etsimässä. Tutkimus kotoutumisen tietokäytännöistä. Tampereen yliopisto, väitöskirja.
- Aikuisten maahanmuuttajien luku- ja kirjoitustaidon koulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012. Määräykset ja ohjeet 2012:2. Opetushallitus.
http://www.oph.fi/download/139339_aikuisten_maahanmuuttajien_luku_ja_kirjoitustaidon_koulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf
- Akhlaq, Ahmad. 2005. Getting a Job in Finland. The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market. Helsingin yliopisto, väitöskirja.
- Alasuutari, Pertti. 2001. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Alasuutari, Pertti. 1999. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- American Antropological Association, verkkosivut. 2015. Viitattu 23.6.2015.
<http://ethics.aaanet.org/ethics-statement-3-obtain-informed-consent-and-necessary-permissions/>
- Andersen, Jörgen Goul. 2007. Conceptualizing Welfare State Change. CCWS Working Paper no. 2007–51.
- Antikainen, Maire. 2010. Matkalla suomalaiseksi ja hoiva-alan ammattilaiseksi? Helsingin yliopisto, väitöskirja.
- Anttonen, Anneli. 2014. Sähköpostikeskustelu syyskuussa 2014.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma. 2014. Varieties of Universalism. UNRISD. New Directions of Social Policy. Geneve.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma. 2012. Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. 4.painos. Tampere: Vastapaino.
- Barrette, Geneviève, Bourhis, Richard Y, Personnaz, Marie & Personnaz, Bernard. 2004. Acculturation orientations of French and North African undergraduates in Paris. *International Journal of Intercultural Relations* 28, s. 415–438.
- Berry, John W. 2005. Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations* 29 (2005), s. 697–712.
- Berry, John W. 1997. Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: an International Review*, 1997, 46 (1), s. 5–68.
- Bourdieu, Pierre. 1998. Practical Reason. On the Theory of Action. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1989. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 1. (Spring 1989), s. 14–25.

- Bourdieu, Pierre. 1986. *The Forms of Capital*. Kirjassa Szeman Imre & Kaposy Timothy. 2011. *Cultural Theory – an Anthology*. Wiley-Blackwell.
- Bourgeois, Philippe. 2012. *Confronting the Ethics of Ethnography: Lessons from Fieldwork in Central America*. Teoksessa *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader*. 2nd Edition. Robben Antonius C.G.M. & Sluka Jeffrey A. (ed.) Wiley-Blackwell.
- Bryman, Alan. 2012. *Social Research Methods*. 4th Edition. Oxford University Press.
- Buchanan, David A. & Bryman, Alan. 2009. *The SAGE Handbook of Organizational Research Methods*. London: SAGE Publications Ltd.
- Cerwonca, Alleine & Malkki, Liisa H. 2007. *Improvising Theory, Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork*. The University of Chicago Press.
- Codes of Ethics. 2009. *Codes of Ethics of American Association*. Approved 2009.
- Coleman, James S. 1988. *Social Capital in the Creation of Human Capital*. *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement S95–120.
- Ekholm, Elina. 1994. *Syrjäytyä vai selviytyä - pakolaisten elämää Suomessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö selvityksiä 1994:9.
- Eronen, Antti, Härmälä, Valtteri, Jauhiainen, Signe, Karikallio, Hanna, Karinen, Risto, Kosunen, Antti, Laamanen Jani-Petri & Lahtinen, Markus. 2014. *Maahanmuuttajien työllistyminen. Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 6/2014.
- Eskola, Jari & Suoranta Juha. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Esping-Andersen, Gösta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Blackwell publishers.
- Fine, Gary A, Morrill, Calvin, Surianarain, Sharmi. *Ethnography in Organizational Settings*. Teoksessa Buchanan David A. & Bryman Alan. 2009. *The SAGE Handbook of Organizational Research Methods*. London: SAGE Publications Ltd.
- Forsander, Annika. 2007. *Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomen muuton jälkeen*. Julkaisussa Martikainen Tuomas & Tiilikainen Marja (toim.) 2007. *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitos. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007. Väestöliitto.
- Forsander, Annika. 2002. *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Forsander, Annika. 2001. *Etnisten ryhmien kohtaaminen* teoksessa Forsander Annika, Ekholm Elina, Hautaniemi Petri, Abdullahi Ali, Alitolppa-Niitamo Anne, Kyntäjä Eve & Cuong Nguyen Quoc. 2001. *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia, s. 32–56.

- Forsander, Annika & Ekholm, Elina. 2001. Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa Forsander Annika, Ekholm Elina, Hautaniemi Petri, Abdullahi Ali, Alitolppa-Niitamo Anne, Kyntäjä Eve & Cuong Nguyen Quoc. 2001. Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia, s. 59–82.
- Forsander, Annika, Ekholm, Elina, Hautaniemi, Petri, Abdullahi, Ali, Alitolppa-Niitamo, Anne, Kyntäjä Eve & Cuong Nguyen Quoc. 2001. Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays.* Basic Books.
- Giddens, Anthony. 2006. *Sociology.* 5th Edition. Polity Press.
- Granovetter, Mark S. 1983. The Srength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory.* Vol 1 (1983), s. 201–233. Wiley-Blackwell.
- Granovetter, Mark S. 1973. The Srength of Weak Ties. *American Journal of Sociology,* Volume 78, Issue 6 (May, 1973), s. 1360–1380.
- Grenfell, Michael (ed.) 2012. *Pierre Bourdieu. Key Concepts.* 2nd edition. London: Acumen Press.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul. 1995. *Ethnography: Principles in Practice* (2nd edition). Routledge.
- Harakkamäki, Liisa. 2008. Maahanmuuttajanaisten polku työhön. Tutkimus maahanmuuttajanaisten työllistymisestä Suomen työmarkkinoilla. Tampereen yliopisto, liseniaattityö.
- Heinonen, Elisabet, Hämäläinen, Kari, Räisänen, Heikki, Sihto, Matti & Tuomala, Juha. 2004. Mitä on työvoimapolitiikka? VATT-julkaisuja 38. Helsinki.
- Helne, Tuula, Julkunen, Raija, Kajanoja, Jouko, Laitinen-Kuikka, Sini, Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi. 2003. *Sosiaalinen politiikka.* Helsinki: WSOY.
- Helsingin Sanomat. 2015. Pääkirjoitus. 31.10.2015
- Helsingin Sanomat. 2015. Poliitiikka. 19.10.2015.
- Hirsjärvi, Sirkka, Hurme, Helena. 2008. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö.* Helsinki: Gaudeamus.
- Hjerppe, Reino. 2001. Julkaisussa Ruuskanen Petri. 2001. *Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit.* VATT-tutkimuksia 81. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Huttunen, Laura. 2010. Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) 2010. *Haastattelun analyysi.* Tampere: Vastapaino.
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. 2012. Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_verkkoversio040413.pdf.pdf#overlay-context=fi/ohjeet-ja-julkaisut

- Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) 2014. Moniulotteinen etnografia. Helsinki: Ethnos ry.
- Ilmakunnas, Seija. 2010. Talouskriisi, työmarkkinat ja aktiivinen työvoimapolitiikka. Artikkeleita. Työpoliittinen Aikakauskirja 1/2010.
<https://www.tem.fi/files/26238/ilmakunnas.pdf>
- Ilmonen, Kaj. 2002. Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Kirjassa Ruuskanen, Petri (toim.) 2002. Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus.
- Ilmonen, Kaj (toim.) 2000. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi.
- Jaakkola, Magdalena. 2009. Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia.
- Jasinskaja-Lahti, Inga, Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina. 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija. 2003. Työ – elämää ja politiikkaa. Kirjassa Helne, Tuula, Julkunen, Raija, Kajanoja, Jouko, Laitinen-Kuikka, Sini, Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi. 2003. Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY.
- Julkunen, Raija & Niemi, Riikka. 2002. Mihin luotamme, kun luotamme hyvinvointivaltioon? Kirjassa Ruuskanen, Petri (toim.) 2002. Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. PS-kustannus.
- Kajanoja, Jouko. 2003. Sosiaalipolitiikka ja talousteoria. Kirjassa Helne, Tuula, Julkunen, Raija, Kajanoja, Jouko, Laitinen-Kuikka, Sini, Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi. 2003. Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY.
- Kettunen, Aija & Piirainen, Keijo. 2005. Aineettomat resurssit ja sosiaalinen pääoma hyvinvoinnin tuotannossa – yhteistyöllä ja luottamuksella työhyvinvointia, asiakkaan hyvinvointia ja tehokkuutta. Työelämän tutkimus 3/2005.
- Kielikello 2/2004. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten keskus.
<http://www.kielikello.fi/>
- Kiintiöpakolaispolitiikka. 2015. Sisäasiainministeriön verkkosivut. Viitattu 11.8.2015.
https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/pakolaiset_ja_turvapaikanhakijat/kiintiopakolaispolitiikka
- Koistinen, Pertti. 2014. Työ, työvoima ja politiikka. Tampere: Vastapaino.
- Koistinen, Pertti & Aplund, Rita. 2014. Onko työmarkkinoilla tilaa kaikille? Artikkeleita. Työvoimapolitiittinen aikakauskirja 3/2014.
- Koivuneva, Eeva-Liisa. 2008. Saatesanat Jaana Suokonaution liseniaattityössä Palapelin palat paikoilleen. Maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumiskoulutuksesta ja ehdotuksia sen kehittämiseksi. Työ- ja elinkeinoministeriö. Euroopan sosiaalirahasto 2000–2006.

Korhonen, Ilona, Ruotsalainen, Jarno & Savolainen, Lea. 2013a. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumispolut. Selvitys kotoutumiskoulutuksen opiskelijoiden pitkän aikavälin sijoittumisesta. Raportteja 77/2013. Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus.

Korhonen, Ilona, Palmberg, Vilppu, Ruotsalainen, Jarno, Ruuskanen, Laura & Savolainen, Lea. 2013b. Vuosi kotoutumiskoulutuksen jälkeen. Selvitys opiskelijoiden sijoittumisesta pääkaupunkiseudulla. Raportteja 78/2013. Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus.

Kotkavirta, Jussi. 2000. Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Kirjassa Ilmonen Kaj (toim.) 2000. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi, s. 55-68.

Kotouttaminen.fi. 2015. Työ- ja elinkeinoministeriön palvelu verkkosivut. Viitattu 8.11.2015. http://www.kotouttaminen.fi/kotouttaminen/kotouttaminen/kotouttamistyon_taustaa/maahanmuutto_kasvaa_ja_monipuolistuu

Kotouttamisen hallinto ja toimijat. 2015. Työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivut. Viitattu 1.2.2015.

https://www.tem.fi/tyo/maahanmuuttajien_kotouttaminen/kotouttamisen_hallinto_ja_toimijat

Kotouttamisen tavoitteet. 2014. Työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivut. Viitattu 5.6.2015. https://www.tem.fi/tyo/maahanmuuttajien_kotouttaminen/kotouttamisen_tavoitteet

Kotouttamiskäsikirja päättäjille ja käytännön toimijoille. 2010. Kolmas laitos. Oikeus-, vapaus- ja turvallisuusasioiden pääosasto. Euroopan komissio.

Kotouttamispalvelut. 2015. Työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivut. Viitattu 1.2.2015. https://www.tem.fi/tyo/maahanmuuttajien_kotouttaminen/kotouttamispalvelut

Kotoutumisen kokonaiskatsaus. 2013. Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 38/2013. Työllisyys- ja yrittäjyysosasto 23.10.2013. Ramboll Management Consulting. http://www.tem.fi/files/37758/TEMrap_38_2013_web_23102013.pdf

Kurtti, Aira. 2010. Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotoutumisohjelmissa. Lapin yliopisto, väitöskirja.

Kuula, Arja. 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kyhä, Henna. 2011. Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Turun yliopisto, väitöskirja.

Lagerspetz, Eerik. 1994. Itsemääräämisoikeus ja yhteiskunta. Itsemäärääminen ja valta. Kirjassa Pietarinen, Juhani, Launis, Veikko, Räikkä, Juha, Lagerspetz, Eerik, Rauhala, Marko ja Oksanen, Markku. 1994. Oikeus itsemääräämiseen. Helsinki: Painatuskeskus, s. 95–141.

Lahelma, Elina & Gordon, Tuula. 2007. Taustoja, lähtökohtia ja avauksia kouluetnografiaan. Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) 2007. Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, s. 17–38.

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamisesta 1269/2006

Lappalainen, Sirpa. 2007. Johdanto. Mikä Ihmeen etnografia? Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) 2007. Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, s. 9–14.

Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) 2007. Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Larjovuori, Riitta -Liisa, Manka, Marja-Liisa ja Nuutinen, Sanna. 2015. INHIMILLINEN PÄÄOMA. Työhyvinvointia, tuloksellisuutta, pidempiä työuria? Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:5. Helsinki.

Liebkind, Karmela. 2000. Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus.

Liebkind, Karmela, Haaramo, Juha & Jasinskaja-Lahti, Inga. 2000. Kannattaa tutustua paremmin. Kirjassa Liebkind, Karmela. 2000. Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus.

Linnanmäki-Koskela, Suvi. 2010. Maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatio. Vuosina 1989–93 Suomeen muuttaneiden tarkastelua vuoteen 2007 asti. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia.

Lupatyypit. 2015. Maahanmuuttoviraston verkkosivut. Viitattu 7.5.2015. <http://www.migri.fi/oleskeluluvat/lupatyypit>

Löytönen, Markku (toim.) 2009. Suomalaiset tutkimusmatkat. SKS.

Maahanmuuttajien integroituminen Suomeen. 2014. VATT Analyysi 1-2014. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT.

Maahanmuuttajien kotouttaminen. 2015. Työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivut. Viitattu 22.5.2015. https://www.tem.fi/tyo/maahanmuuttajien_kotouttaminen

Maahanmuuttajien työllistyminen. 2014. Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 6/2014. http://www.tem.fi/files/40368/maahanmuuttajien_tyollistyminen.pdf

Maahanmuutto 2015. Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskuksen verkkosivut. Viitattu 22.5.2015. <https://www.ely-keskus.fi/web/ely/maahanmuutto#.VV7nApOgyYk>

Maahanmuuttopolitiikka. 2015. Sisäministeriön verkkosivut. Viitattu 7.5.2015. <https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/maahanmuuttopolitiikka>

- Malkki, Liisa H. 2007. Tradition and Improvisation in Ethnographic Field Research. Kirjassa Cerwonca, Alleine & Malkki, Liisa H. 2007. Improvising Theory, Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork. The University of Chicago Press.
- Marcus, Georg E. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. Annual Review of Anthropology, Vol. 24, s. 95–117.
- Marshall, Thomas H. 1996. Citizenship and Social Class. Teoksessa Marshall, Thomas H. & Bottomore, Tom (toim.) Citizenship and Social Class. London: Pluto Press, s. 1–51.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) 2007. Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitos. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007. Väestöliitto.
- Marttila, Annamaria. 2014. Tutkijan positiot etnografiassa – Kentän ja kokemuksen dialoginen rakentuminen. Teoksessa Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) 2014. Moniulotteinen etnografia. Helsinki: Ethnos ry.
- Metsämuuronen, Jari. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp.
- Metsämuuronen, Jari. 2006. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Kirjassa Metsämuuronen, Jari. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, s. 95–98.
- Moore, Rob. 2012. Capital. Teoksessa Grenfell, Michael (ed.) 2012. Pierre Bourdieu. Key Concepts. 2nd edition. London: Acumen Press, s. 98–168.
- Mustosmäki, Armi. Työelämän laatu – Onko instituutioilla merkitystä? 2012. Työelämän tutkimus 10(2) 2012.
- Nisula, Leila. 2011. Vuorovaikutuskulttuuri ja sen jäsentymisen maahanmuuttajien työllistämismenestyksessä. Lapin yliopisto, väitöskirja.
- Oksanen, Tuula. 2009. Workplace Social Capital and Employee Health. Turun yliopisto, väitöskirja.
- Opetussuunnitelman perusteet 2012. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012. Määräykset ja ohjeet 2012:1. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf
- Osallisena Suomessa -hankkeen arviointiraportti. 2013. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Konserni. 29/2013. Työ- ja elinkeinoministeriö. http://www.tem.fi/files/38416/Osallisena_Suomessa_-hankkeen_arviointiraportti.pdf
- Osallisena Suomessa -hankkeen suositukset. 2013. http://www.tem.fi/files/38414/suosituksset_final.pdf

- Palmu, Tarja. 2007a. Kokemuksia ja tulkintoja kouluetnografiasta. Kirjassa Syrjäläinen Eija, Eronen Ari & Värri, Veli-Matti (toim.) 2007. Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Vastapaino.
- Palmu, Tarja. 2007b. Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoutumia. Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) 2007. Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, s. 137–150.
- Paluumuutto. 2015. Maahanmuuttoviraston verkkosivut. http://www.migri.fi/paluumuutto/paluumuuttaja_entisen_neuvostoliiton_alueelta/hakemuksen_jattamisen_edellytykset/kansallisuudeltaan_suomalainen/olethan_paluumuuttojonossa_
- Perhoniemi, Riku & Jasinskaja-Lahti, Inga. 2006. Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla: seurantatutkimus vuosilta 1997–2004. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Petersen, Klaus & Petersen, Jörn Henrik. 2013. Confusion and divergence: Origins and meanings of the term "welfare state" in Germany and Britain, 1840–1940. *Journal of European Social Policy*. 23(1).
- Pietarinen, Juhani, Launis, Veikko, Räikkä, Juha, Lagerspetz, Eerik, Rauhala, Marko ja Oksanen, Markku. 1994. Oikeus itsemäärämiseen. Helsinki: Painatuskeskus.
- Purhonen, Semi & Roos, J.P. 2006. Bourdieu ja minä. Tampere: Vastapaino.
- Pöyhönen, Sari, Tarnanen, Mirja, Vehviläinen, Eeva-Maija & Virtanen, Aija. 2011. Erityistä tukea tarvitsevat aikuiset maahanmuuttajat ja kotoutumiskoulutus asiantuntijapuheessa. *Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2011(3), 130–141. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys (AfinLA).
- Rantala, Taina. 2007. Kokemusten etnografia. Kirjassa Syrjäläinen Eija, Eronen Ari & Värri Veli-Matti (toim.) 2007. Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Vastapaino.
- Rantala, Taina. 2006. Etnografisen tutkimuksen perusteet. Kirjassa Metsämuuronen, Jari. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, s. 216–281.
- Rastas, Anna, Huttunen, Laura & Löytty, Olli. 2005. Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino.
- Raunio, Pirjo. 2013. Työhön Suomeen? Tutkimus työperusteiseen maahanmuuttoon liittyvistä koulutusprosesseista. Tampereen yliopisto, väitöskirja.
- Reuter, Anni, Jaakkola, Magdaleena & Mannila, Simo. 2005. Maahanmuuttajien resurssit suomen työmarkkinoilla. *Kuntoutus* 2/2005.
- Robben, Antonius C.G.M. & Sluka, Jeffrey A. (ed.) 2007. *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader*. 2nd Edition. Wiley-Blackwell.

- Robben, Antonius C.G.M. & Sluka, Jeffrey A. (ed.) 2007. *Fieldwork in Cultural Anthropology: an Introduction*. Teoksessa Robben, Antonius C.G.M. & Sluka, Jeffrey A. (ed.) 2007. *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader*. 2nd Edition. Wiley-Blackwell, s. 1–28.
- Roos, J.P. 2013. Taistelusta yhteistoimintaan: Pierre Bourdieu hyvinvointivaltion puolustajana. Kirjassa Saari Juho, Taipale Sakari & Sakari Kainulainen (toim.) *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A Tutkimuksia 38.
- Ruotsalainen, Kaija. 2012. Väestö vanhenee – heikkeneekö huoltosuhde? Viitattu 29.10.2015 http://www.stat.fi/tup/vl2010/art_2013-02-21_001.html
- Ruotsalainen, Kaija & Nieminen, Jari. 2012. Toisen Polven maahanmuuttajia vielä vähän Suomessa. Kirjoitus tilastokeskuksen julkaisemassa asiantuntijalehdessä *Tieto & Trendit* 4–5/2012.
- Ruuskanen, Petri (toim.) 2002. *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveystalouteen*. PS-kustannus.
- Ruuskanen, Petri. 2001. *Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit*. VATT-tutkimuksia 81. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) 2010. *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Saari Juho, Taipale Sakari & Sakari Kainulainen (toim.) *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A Tutkimuksia 38.
- Saari, Juho. 1996. *Sosiaalipolitiikka markkinariippuvuuden vähentäjänä. Sosiaalitaloudellinen näkökulma jälkitekiteollistuvan yhteiskunnan sosiaalipolitiikkaan*. Stakes tutkimuksia 69.
- Sahlberg, Pasi. 2007. *Education policies for raising student learning: the Finnish approach*. *Journal of Education Policy*. Vol 22, No2, March, s. 147–171. Routledge.
- Seligman, Adam. 2000. *Luottamus ja yleinen vaihto*. Kirjassa Ilmonen, Kaj (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi, s. 39–54.
- Statement of Ethnography. 2004. American Anthropological Association Statement of Ethnography and Institutional Review Board Adopted by Executive Board.
- Suokonautio, Jaana. 2015. *Uudenmaan ELY-keskuksen maahanmuuttopäällikön asiantuntijahaastattelu Helsingissä 22.6.2015*.
- Suokonautio, Jaana. 2008. *Palapelin palat paikoilleen. Maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumiskoulutuksesta ja ehdotuksia sen kehittämiseksi*. Työ- ja elinkeinoministeriö. Euroopan sosiaalirahasto 2000–2006.
- Syrjäläinen, Eija, Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti (toim.) 2007. *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Vastapaino.

Tarjouspyyntö. 2015. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusten puitejärjestelystä pääkaupunkiseudulla. UUDELY/308/2015

Tarnanen, Mirja & Pöyhönen, Sari. 2011. Maahanmuuttajien suomen kielen taidon riittävyys ja työllistymisen mahdollisuudet. *Puhe ja kieli*, 31:4, s. 139–152.

TE-toimiston uudistettu palvelumalli 2013. Työ- ja Elinkeinoministeriön verkkosivut. Viitattu 22.5.2015.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/aikuiskoulutus_ja_vapaa_sivistystyoe/elekaisennoppimisenneuvosto/liitteet/TEtoimiston_uudistettu_palvelumalli.pdf

Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja. 2007. Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) 2007. Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, s. 89–112.

Turvapaikanhakijat. 2015. Sisäasiainministeriön verkkosivut. Viitattu 11.8.2015. https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/pakolaiset_ja_turvapaikanhakijat/turvapaikanhakijat

Turvapaikka- ja pakolaistilastot. 2015. Maahanmuuttoviraston verkkosivut. Viitattu 23.10.2015. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka-_ja_pakolaistilastot

Työ- ja elinkeinotoimiston tehtävät. 2015. Kotouttaminen.fi. Työ- ja elinkeinoministeriön palvelu. Viitattu 22.5.2015.

http://www.kotouttaminen.fi/kotouttaminen/kotouttaminen/viranomaisten_tehtavat/paikallinen_kotouttamistyo/te-toimiston_tehtavat

Työllisyys ja työttömyys 2012. Sisäasiainministeriön Työllisyys ja työttömyys –taustatietoja 2012. http://www.intermin.fi/download/33854_TYOLLISYYS_JA_TYOTTOMYYS_tauptaperi.pdf

Työllisyyskatsaus syyskuu 2015. Viitattu 10.11.2015. Suomen virallinen tilasto (SVT): Työ- ja elinkeinoministeriö, Työnvälitystilasto. ISSN: 1797-3694. 201V:KK, Työllisyyskatsaus, syyskuu 2015. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. https://www.tem.fi/files/44012/TKAT_Syys_2015.pdf

Työvoimapoliittinen koulutus. 2015. Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivut. Viitattu 13.5.2015.

http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/aikuiskoulutus_ja_vapaa_sivistystyoe/aikuiskoulutusjaerjesteImae/tyoevoimapoliittinen_koulutus/?lang=fi

UNHCR. 2012. Displacement. The New 21th Century Challenge. <http://www.unhcr.org/51bacb0f9.html>

Valtion kotouttamisohjelma, hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015. Työ- ja elinkeinoministeriö. 27/2012.

Varjonen, Sirkku. 2013. Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa. Helsingin yliopisto, väitöskirja.

Vuorela, Ulla. 2009. Kulttuureja paikantamassa - suomalaisten antropologien kenttätömatkat teoksessa: Löytönen, Markku (toim.) 2009. Suomalaiset tutkimusmatkat. SKS, s. 82–117.

Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva. 2007. Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.

Vuori, Jaana. 2007. Perheen nimissä. Kirjassa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva. 2007. Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, s.128–167.

LIITTEET

LIITE 1.

Tutkimuksen tekijä	Raisa Muikku [Redacted]
Aineisto	[Redacted] etnografisen tutkimusmenetelmän mukaisesti: osallistuvan havainnoinnin tuottamat havainnot, erikseen sovittavat opiskelijoiden haastattelut, erikseen sovittavat opettajien haastattelut, mahdolliset erikseen sovittavat muun henkilökunnan haastattelut, olennaisesti tutkimuskysymykseen liittyvät [Redacted] ohjeistukset käytyjen suullisten keskustelujen pohjalta.
Aineiston käyttötarkoitus	pro gradu -tutkimus Tampereen yliopistoon

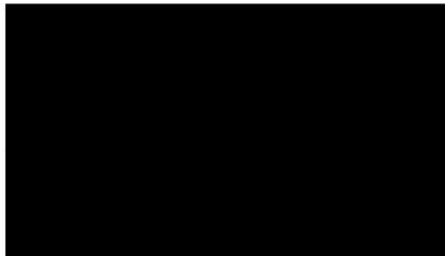
Aineiston saaja sitoutuu käyttämään aineistoja voimassa olevien tietosuojaa koskevien säännösten ja määräysten mukaisesti.

Aineistoja saa käyttää vain ilmoitettuun käyttötarkoitukseen. Kopiointi ja aineiston luovuttaminen ulkopuoliselle on kielletty.

Aineiston saaja vastaa luovutetun aineiston asianmukaisesta hävittämisestä. Aineiston säilytys Tampereen yliopiston eettisten periaatteiden ja toimintakäytäntöjen mukaisesti

[Redacted] ei vastaa aineiston virheellisyydestä tai puutteellisuudesta tietojen käyttäjälle mahdollisesti aiheutuvasta vahingosta.

[Redacted] 12.1.2015

[Redacted]
Raisa Muikku

LIITE 2

Jokaisen tutkimushaastattelun alussa läpikäytyt asiat tutkimuksen haastatteluaineiston käytön lupaa varten:

1. Esittelin tutkimustehtäväni ja tutkimuskysymykseni pääsisällön. Hahmottelin löyhästi myös teema-alueet.
2. Kerroin keskeiset käyttämäni teoreettiset näkökulmat.
3. Kerroin haastattelun tarkoituksesta aineistona ja kertosin havainnointiaineiston ensisijaisuuden.
4. Kävin läpi haastattelun anonymiteetin ehdottomuuden. Kerroin myös oikeudesta kieltää haastattelun sisällön litterointia tai käyttöä aineiston osana, mikäli haastateltava tahtoi kertoa liian henkilökohtaiseksi kokemiaan asioita.
5. Kävin läpi lyhyesti tutkimuksen valmistumisen alustavaa aikataulua ja aineiston säilytyksen periaatteita.
6. Kerroin myös mahdollisuudesta saada lukea itseä koskevat lainaukset ennen tutkimuksen julkaisua.
7. Muistutin mahdollisuudesta lisätä tai täsmentää haastattelun aikana sanottua jälkikäteen. Jokaisella haastateltavalla oli ja on käytössä yhteystietoni.

LIITE 3

	1. VAIHE: TEORIAPOHJAISET, ALUSTAVAT KOODIT	2. VAIHE: RIKAS AINEISTON KOODAUS	3. VAIHE: KOODIEN TÄSMENNYS JA FOKUSOINTI	4. VAIHE: VAHVOJEN KOODIEN VALINTA
INHIMILINEN PÄÄOMA	-koulutus -ammattitaito -kielitaito -työkokemus -asiantuntemus -keksinnöt ja uudistukset -talouskasvun lähde -sitoutunut yksilöön, yhteiskunta kehittää -mitattavuus -mismatch	Esim. koulutuksen alla sana <i>haave</i> , ks. 6.2.1	Koulutus -koulutus itsessään -tulevaisuus ja polutus -kielikurssi- maisuus Työkokemus -työelämäulottuus -siteet -työ ja osallisuus Ammattitaito -odotukset -puntarilla -symbolinen painoarvo -ammattitaidon noston tavoittelu Kielitaito -kieli avaimena -kielen ensisijaisuus? -osallistavuus -kielen riittävyys	Koulutus -koulutus itsessään -koulutuspolku Työkokemus -työharjoittelu Ammattitaito -pääomien mismatch -ammattiin orientoiminen Kielitaito -kieli avaimena -kielitaidon merkitys (Sillat -osaaminen sillaksi -ohjaus)
SOSIAALINEN PÄÄOMA	-täydentää inhimillistä pääomaa -sosiaaliset suhteet, verkostot -heikot, vahvat, poissaolevat siteet -vuorovaikutuksen oheistuote -tuottava: resurssi lisäresurssien hankkimiseen -lähde, tuotos, välittävä -yksilö, ryhmä -ilmenee: arvot, normit, vuorovaikutus, luottamus, tiedonjako, toiminta -eri teoreetikot, painotus:	ks. 6.2.1	Vahvat siteet -perhe -puoliso -suku -vaikuttavuus -kodin tuntu -kotoutumien tahto -takuu -tilannekohtaisuus Heikot siteet -side suomalaisiin -järjestö -viranomaistuki -maakaverius -kulttuurin ymmärrys -opettajaside Poissolevat siteet -kontaktin puute	Vahvat siteet -puoliso -muu perhe -suku Heikot siteet -vertaisside -viranomaisside -kolmannen sektorin toimijat -maakaverius -side suomalaisiin -opettaja - Sillat Poissaolevat siteet -kiire vs. osattomuus -kontakti Kontrapääoma

	<p>kentät, habitus, vastavuoroisuus, instituutiot, luottamus, petos, siteet, yksilö vs. yhteiskunta</p>		<p>-yksinäisyys vs.hyvintointi -integraatioeste -pääomaeste -vertaiskaipuu Sillat -solmukohta -tiedonvälitys -ohjaus -habituksen hyödyntäminen -hiljainen tieto</p>	<p>Kilpailutus</p>
<p>KULTTUURI-NEN PÄÄOMA</p>	<p>-koulutus,taide, kulutus, vapaa-aika, korkeakulttuuri, ”oikea/hyvä maku” -tuotannollinen asema -moniulotteisuus -pysyvä habitus -kasvualusta -peritty pääoma -välittynyt pääoma -hankittu pääoma -sitoutuu yksilöön -erotteleva tekijä -systeemissä pärjääminen -monikulttuurisuus, etnisyyt -institutionalinen tila -integraatio</p>	<p>ks. 6.2.1</p>	<p>Osallisuus -osana habitusta -integriteetti kokemukset -integraatio -oma vastuu, aktiivisuus -tulomaan arvot ja normit -olemisen vastaavuus -vertailu, peilit -instituutiot -pysyvyys-muttuvuus -kulttuurin luku Erotteleva tekijä -erilaiset systeemit -asiatietämättömyys -suomalainen syrjintä -etnisyyt -kotoutuja -kulttuuriset rajoitukset -tavat Tulomaan systeemissä pärjääminen -haaveet, realiteetit -yhdenvertaisuuden vaade -säännöt (Sillat -ymmärrys -ohjaus -instituutiot)</p>	<p>Osallisuus -vertailu -kulttuurinluku- apu -”oikeanlainen oleminen” -kulttuuriin pääsy Erottelu -etninen kotoutuja Systeemissä pärjääminen -sopeutumisen vaatimus -tasa-arvo (Sillat -opettajan habitus -institutionaalisuus)</p>

SYMBOLINEN PÄÄOMA	-kiertyy muihin -status -fyysinen, taloudellinen, kulttuurinen, sosiaalinen -ympäristön tunnustettava -ympäristön annettava arvo	ks. 6.2.1	Kiertyminen -pääomien solmukohta -kiire -kotoutujan asema -mukaan systeemiin -harjoittelusopimus Todistus pätevydestä -haaveet -käyttöarvo -kulttuuri- sidonnaisuus -itseluottamus -kotiäitiys Koulutus arvona -työnsaanti -jatkokoulutus -tasalaatu -metapääomat	Kiertyminen -kiire Pätevyudet -todistukset -status Koulutuksen symbolinen arvo -riittävyys -jatko -yksilöllisyys (Sillat -luottamuksen aikaansaaminen -institutionaa- linen asema -aseman käyttäminen vs. kontrapääoma)
------------------------------	---	-----------	---	--